

CORPUS IURIS POLONICI
MEDII AEVI

CORPUS
IURIS POLONICI
M E D I I A E V I.

PROGRAM WYDANIA ZBIORU USTAW POLSKICH ŚREDNIOWIECZNYCH
ORAZ REGESTA TYCHŻE USTAW

napisał

O S W A L D B A L Z E R.

L W Ó W.
SEYFARTH & CZAJKOWSKI.
Z drukarni Władysława Łozińskiego. — Zarządca W. J. Weber.
1 8 9 1.

2349

13282
II

51 -

X-43062
13282 II

PROGRAM WYDANIA ZBIORU
USTAW POLSKICH ŚREDNIOWIECZNYCH.

Na drugim Zjeździe historyków polskich we Lwowie poruszyłem w osobnym referacie myśl wydania nowego, zupełnego, krytycznie opracowanego zbioru ustaw polskich średniowiecznych, poczynawszy od czasów najdawniejszych aż do roku 1506, t. j. do śmierci króla Aleksandra. W szczupłych ramach referatu na Zjazd przeznaczanego nie znalazłem niestety możności rzecz tę omówić wyczerpująco ani też uzasadnić ją z pożądaną ścisłością; co ważniejsza zaś, główny wywód o zakresie i treści tego zbioru, jak nie mniej podstawa wyводу samego, chronologiczny spis ustaw polskich z wieków średnich, nie mogły być tamże przedstawione. Gdy jednak przedmiot ten wzbudził, jak miemam, zainteresowanie na Zjeździe, a postawione w referacie wnioski doznały przychylnego z jego strony poparcia z kilku nieznaczными modyfikacyami, przeto uważam sobie za obowiązek ważną tę sprawę raz jeszcze tutaj szczegółowo rozprowadzić i wyjaśnić, a przedstawiając ją światłej rozprawie znawców, poddać pod dalszą dyskusję naukową. Dołączone regesta ustaw służyć będą za próbę wartości moich wywodów; pokąd zaś nie wyjdzie nowy, wyczerpujący zbiór pomników średniowiecznego ustawodawstwa polskiego, może też oddadzą usługi tym, których bliżej zajmuje rozwój jego z tych czasów, czy to w całości, czy też w poszczególnych kierunkach. Miło mi w ten sposób wywiązać się z przyrzeczenia, danego w czasie dyskusyi na Zjeździe wskutek uwagi dr. Bobrzyńskiego o ważności i potrzebie opracowania regestów ustawodawstwa polskiego średniowiecznego.

Nie po raz pierwszy na Zjeździe przyszło mi poruszyć tę sprawę; jeszcze przed kilku laty, przy innej sposobności, zwróciłem uwagę w kilku ogólnych zdaniach na niedostatki dotychczas-

sowych zbiorów ustaw polskich i wykazywałem potrzebę nowych, krytycznych i wyczerpujących publikacyj¹⁾. Muszę dodać, że niedostatki takie istnieją nie tylko w zbiorach ustawodawstwa średniowiecznego, ale także i nowszego, zawartego w drugiej części pierwszego tomu tudzież dalszych tomach *Voluminów legum*, tak że i co do nowszych ustaw polskich ponowna krytyczna edycja byłaby rzeczą wielce pożądaną; niewątpliwie jednak największe i najdotkliwsze braki wykazują zbiory ustawodawstwa średniowiecznego, tak, że tutaj potrzeba zaradzenia złemu przez odpowiednie nowe publikacje jest najsilniejszą i najpilniejszą. Tej ostatniej sprawie zamierzam poświęcić dalsze moje uwagi.

Dwa są istotne i najważniejsze wymogi — obok kilku podrzędnych — które stawić należy do każdego zbioru ustaw. Zbiór taki powinien objąć całość dochowanych po nasze czasy zabytków ustawodawstwa danej epoki; zarazem zaś powinien tekst tych zabytków oddać w kształcie możliwie poprawnym, opartym na wszechstronnem wyzyskaniu materiału rękopiśmiennego, tudzież ścisłej, naukowej krytyce tekstu.

Zobaczmy, czy dotychczasowe zbiory ustaw polskich średniowiecznych warunkom tym odpowiadają.

Mamy tych zbiorów kilka; w niektórych znajdują się ustawy polskie powszechne, inne zawierają tylko ustawy dzielnicowe. Ze zbiorów powszechnych, pomijając wydawane dwukrotnie pod koniec XV wieku *Syntagma*, najwcześniejszym jest t. z. *Statut Łaskiego*, ogłoszony w r. 1506, dzisiaj prawie nigdy już nie używany zarówno dla swej rzadkości, jako też ze względu na to, iż część jego pierwsza, zawierająca ustawy polskie aż do r. 1505, została w całości i dosłownie przedrukowaną w pierwszej części pierwszego tomu *Voluminów legum*. Najbliższą co do czasu po *Voluminach* publikacją jest Bandtkiego *Ius Polonicum*, zbiór wydany w r. 1831, zawierający wyłącznie tylko ustawy średniowieczne, z pominięciem nowszych. Po Bandtkiem jeden już tylko Helcel ogłosił zbiór średniowiecznych ustaw polskich w pierwszym tomie *Starodawnych prawa polskiego pomników* (r. 1856); ograniczył się wszakże tylko do pomników dawniejszych, głównie z czasów Kazimierza Wielkiego pochodzących. Ustawy mazowieckie pojawiły w dwóch zbiorach, które się nawzajem uzupełniają: w zbiorze Goryńskiego: *Statuta ducatus Mazoviae*, wydany w r. 1541, a przedrukowanym dosłownie w drugiej części Bandtkiego *Ius Polonicum*, gdzie obok właściwego zводу praw mazowieckich, ułożonego przez Goryńskiego, pomieszczono dwadzieścia i kilka średniowiecznych statutów mazowieckich; tudzież w zbiorze Helcela, zawartym w drugiej części pierwszego tomu *Starod. prawa pol.*

¹⁾ O obecnym stanie nauki prywatnego prawa polskiego i jej potrzebach. Lwów 1887, str. 40—45.

pomników, który podał kilka zgoła dotąd nieznanych statutów mazowieckich z tego czasu ¹⁾. Wreszcie średniowieczne ustawy litewskie zawarte są w pierwszej części *Zbioru praw litewskich*, ogłoszonego w r. 1841 przez Działyńskiego.

Wartość tych publikacyj pod względem poprawności zawartego w nich tekstu nie jest jednakową. Dawniejsze, jak *Statut Łaskiego* (i przedruk jego w *Voluminach legum*), a po części, choć już w mniejszej mierze, *Statut Goryńskiego* (i przedruk jego w Bandtkiego *Ius Polonicum*) podlegają ważnym zarzutom. Nie ma prawie zabytku, w zbiorach tych wydanego, którego tekst nie wymagałby licznych poprawek i sprostowań, częstokroć nawet uzupełnień. Przy pewnej biegłości w średniowiecznej stylistyce urzędowej polskiej wiele takich poprawek można czynić wprost, bez uciekania się do współczesnych aktów oryginalnych; cóż dopiero, jeżeli takimi aktami oryginalnymi (lub dobrmi kopiami) rozporządzamy, z których okazuje się najdowodniej, jak błędnie owe dawniejsze zbiory tekst ustaw oddały. Te same zarzuty stosują się po części także do wydawnictw nowszych, jak pierwszej części *Ius Polonicum*, zawierającej ustawy polskie powszechne, albo *Zbioru praw litewskich* Działyńskiego. Wydawcy postawili sobie wprowadzić za zadanie oddać tekst zabytków w formie o ile możliwości najbardziej poprawnej i krytycznej, ale nie posiadając dostatecznej biegłości paleograficznej ani też ścisłej metody krytycznej, nie zdołali się wywiązać z swego zadania w sposób zadowalniający. Jakie błędy w czytaniu starych rękopisów popełniał Bandtkie, wiadomo powszechnie, a nie mniej i to, jakie zamieszanie spowodował co do tekstu niektórych ustaw, nie umiając sobie poradzić z kilku różniącymi się rękopisami. Nie będziemy wszystkich tych naszych zarzutów uzasadniać szczegółowem przytoczeniem zachodzących usterek i błędów; podamy tylko kilka przykładów, które dadzą wyobrażenie o całości. Co sądzić o wartości tekstu przywileju żydowskiego Bolesława kaliskiego z r. 1264 w wydaniu Bandtkiego, a mianowicie o t. z. przywileju rozszerzonym Kazimierza W., zawartym w kod. B. III., wiadomo z cennej pracy sen. Hubego, ogłoszonej w tym przedmiocie przed laty dziesięciu ²⁾; jaką wartość ma edycja statutów Kazimierzowskich w *Statucie Łaskiego* i *Ius Polonicum* Bandtkiego, wykazały mistrzowskie badania Helcla ³⁾ i sumienna praca sen. Hube-

¹⁾ Trzecia z rzędu publikacya statutów mazowieckich, ogłoszona w Pamiętniku warszawskim t. XXI przez Kownackiego, nie wchodzi właściwie w rachubę, gdyż wydawca zamiast przedrukować oryginalny tekst łaciński, podał tłómaczenie polskie dokonane przez siebie. Zresztą publikacya ta zawarta w czasopiśmie dziś już rzadkiem, mało komu jest dostępną.

²⁾ Przywilej żydowski Bolesława kaliskiego i jego potwierdzenia, Bibl. Warsz. z r. 1880 tom I.

³⁾ Starod. prawa pol. pomn. Wstęp: Wywód historyczno-krytyczny t. z. prawodawstwa wiślickiego Kazimierza W. Warszawa 1856.

go ¹⁾. Kazimierza W. ordynacya w sprawie dziesięcin z r. 1352 w wydaniu Bandtkiego pełną jest błędów, jak wynika z tekstu ogłoszonego poprawnie przez dra Piekosińskiego ²⁾. Ordynacya Boddzanty z r. 1359 zawiera w *Statucie Łaskiego* i *Voluminach* tekst interpolowany, jak wykazał również dr. Piekosiński ³⁾. Wydanie statutów nieszawskich z r. 1454 u Łaskiego i Bandtkiego nie ma już najmniejszej wartości wobec nowej krytycznej edycji, dokonanej przez dra Bobrzyńskiego ⁴⁾. Dokument pokoju toruńskiego z r. 1466, tak jak go wydrukowano u Łaskiego i w *Voluminach*, nie istniał nigdy w rzeczywistości; jest to zlepek dwóch pierwotnie osobno istniejących dokumentów, króla polskiego i W. Miśtrza krzyżackiego, uskutechniony w ten sposób, iż poszczególne ustępy zaczerpnięte z obu dokumentów kilkakrotnie nawzajem się przeplatają. Statuta nowokorczyńskie z r. 1465 w wydaniu Łaskiego i Bandtkiego, tudzież statuta opatowieckie z r. 1474 w wydaniu Bandtkiego nie podają tekstu zupełnego; dochowane bowiem po dziś dzień przekłady współczesne tychże statutów wykazują, iż pierwotny, autentyczny tekst każdego z nich był bogatszy przynajmniej o jeden artykuł ⁵⁾. Niektóre statuty mazowieckie u Goryńskiego i Bandtkiego ściągnięte są razem w jedną całość, jak gdyby były wynikiem jednorazowego aktu ustawodawczego, gdy w rzeczywistości rzecz miała się inaczej; tak n. p. złączono razem dwa statuty Janusza I., warszawski z r. 1401 i zakroczymski z r. 1404, tudzież dwa statuty, jeden zakroczymski Bolesława IV. z 26. lutego 1453 r. i drugi błoński Władysława płockiego i Bolesława IV. z 14 maja t. r. Podobnych przykładów możnaby przytoczyć jeszcze znacznie więcej.

Wielu zarzutom podlega w szczególności datowanie zabytków ustawodawczych, zawartych w zbiorach. Bez daty wydrukowano u Łaskiego (i w *Voluminach*) ustawę Jagiełły o przechodach wojska (wyszła w r. 1432, 11. lutego), statuta korczyńskie (1465 r. w maju), ustawę wojenną zjazdu piotrkowskiego (1477 r. 28. kwietnia). Z błędnymi datami zamieszczono u Łaskiego (i w *Voluminach*): ustawę Kazimierza W., urządzającą sąd wyższy prawa niemieckiego na zamku krakowskim 1356 r. (zam. 1361 lub 1365 r.), akt unii horodelskiej 1413 r. 2. grudnia (zam. 2. paźdz.); u Bandtkiego: arbitracją Jarosława 1300 r. (zam. 1330), przywilej huddziński Ludwika 1355 r. 24. czerwca (zam. 24 stycznia), Kazimierza Wielkiego przywilej urządzający sąd wyższy prawa niemieckiego na zamku krakowskim 1356 r. (zam. 1361 lub 1365), Władysława Jagiełły ustawę o przechodach wojska 1433 r. (zam. 1432 r.

¹⁾ Prawo polskie w wieku XIV. Ustawodawstwo Kazimierza W. Warszawa 1881.

²⁾ Kod. dypl. katedry krak. I nr. 195.

³⁾ Kod. dypl. małopolski III nr. 730.

⁴⁾ O ustawodawstwie nieszawskiem. Kraków 1873.

⁵⁾ Balzer, Słowo o przekładach polskich statutów średniowiecznych str. 22.

11. lutego), laudum krakowskie 1447 r. (zam. 1437 r.), Kazimierza Jagiellończyka dwa zatwierdzenia przywileju żydowskiego Bolesława kaliskiego rzekomo w latach 1447 i 1467 dokonane (zam. 1453 r.); u Goryńskiego (i Bandtkiego): statut Janusza I. r. 1386 (zam. 1387), Bolesława IV. przywilej warszawski r. 1408 (zam. 1448 r.), statut Konrada III. z r. 1421 (zam. 1471 r.); u Działyńskiego: Kazimierza Jagiellończyka przywilej ziemski dla Litwy r. 1457 (zam. 1447), tegoż statut o pososzczynie smoleńskiej r. 1492 (zam. 1453 lub później), tegoż *Sudebnik* r. 1492 (zam. 1468 r.).

Na wysokości swojego zadania stoi dotąd jedna tylko publikacya: zbiór wydany przez Helcla w pierwszym tomie *Starod. prawa pol. pomników*. Zalety tego wzorowego wydawnictwa są powszechnie znane, i nie ma, zdaje się, powodu, podnosić tutaj raz jeszcze. A jednak i to wydawnictwo wymagałoby jeszcze pewnych uzupełnień, zwłaszcza co do statutów ziemskich Kazimierza Wielkiego. Helcel starał się wprowadzić zgromadzić do swej pracy wszystkie znane podówczas rękopisy statutów Kazimierzowskich; niestety zamiar ten nie dał się w całości przeprowadzić. Kilka rękopisów pozostało nieużytkowanych, a pośród nich niektóre, z których dawniej korzystał Bandtkie w swoim *Ius Polonicum*. Co do tych miał Helcel możność w podawaniu wariantów oprzeć się na wydaniu Bandtkiego; przekonawszy się jednak, iż lekcjom Bandtkiego nie zawsze wierzyć można, ograniczył się tylko do podania wariantów ważniejszych a zarazem takich, co do których nie zachodziła żadna wątpliwość; inne pominął zupełnie. Stąd obok Helcla trzeba niejednokrotnie używać jeszcze Bandtkiego, na tym ostatnim zaś, jak już wspomnieliśmy, nie zawsze można polegać. Nadto od czasu pojawienia się zbioru Helcla odszukano kilka nowych ważnych rękopisów statutów Kazimierzowskich, któreżytkował sen. Hube w nowem tychże statutów wydaniu¹⁾, nie z tą jednakże ścisłością, jaka byłaby pożądaną dla powzięcia dokładnego wyobrażenia o wszystkich właściwościach tekstu w rękopisach tych zawartego, tak że i one jeszcze domagają się ponownego wydania. W końcu wobec nierozwikłanej dotąd stanowczo kwestyi rozkładu ustawodawstwa Kazimierzowskiego na cztery, dwa czy też trzy odrębne statuty, byłoby zapewne rzeczą pożądaną raz jeszcze sprawę tę poddać ścisłemu badaniu i na podstawie uzyskanych wyników sporządzić odpowiednie wydanie. Tak więc najważniejszy zabytek zbioru Helclowego, mimo całą wzorowość tej pracy, domaga się koniecznie ponownej edycji. Zresztą gdyby i ta potrzeba nie zachodziła, to w żadnym razie zbiór Helcla nie mógłby nam zastąpić wyczerpującego zbioru ustaw polskich średniowiecznych; albowiem w założeniu i planie tego wydawnictwa nie leżało bynajmniej podać wszystkich ustaw polskich z wieków średnich, lecz głównie tylko

¹⁾ Ustawodawstwo Kazimierza Wielkiego. Warszawa 1881.

objąć pomniki wszechstronnej działalności ustawodawczej Kazimierza Wielkiego, obok których, w kształcie niejako dodatków, nastąpiła jeszcze publikacja statutu wareskiego tudzież kilku nieznanym ustaw mazowieckich.

Pomijając wydawnictwo Helcla widzimy tedy, iż w ogóle zbiory naszych ustaw średniowiecznych pod względem poprawności tekstu wiele pozostawiają do życzenia, a nawet i sam zbiór Helcla domaga się pewnych uzupełnień. Wprawdzie wiele z tych ustaw ogłoszono już gdzieindziej w formie poprawnej i krytycznej, jak: w zbiorach dyplomatów, listów, w osobnych dziełach lub rozprawach, a nawet w czasopismach; wszelako materiał ten jest tak rozrzucony, iż samo jego zebranie przedstawia znaczne trudności i niedogodności, niejednokrotnie zaś uchodzi on uwagi badaczy; zwykle bowiem szukając za tekstem ustaw, ograniczają się do samych tylko zbiorów. Trzeba zaś dodać, że i te inne publikacje, o ile zawierają ustawy w zbiorach niepomieszczone, podają niejednokrotnie tekst, wymagający sprostowań i poprawek, tak, iż w ogóle powiedzieć można, że ponowna rewizja tekstu ustaw średniowiecznych jest ważnem i naglącym zadaniem naszej nauki. Oto jeden wzgląd, który za potrzebą nowego wydania tych ustaw przemawia.

Jest jeszcze i drugi nie mniej ważny. Istniejące dotąd zbiory nie wyczerpują bynajmniej całkowitego materiału ustawicznego z wieków średnich, zawierają one małą tylko część tego, co się z materiału tego po nasze czasy dochowało. Zamiast argumentów słownych niechaj przemówią cyfry. Porównując ilość zestawionych przy końcu niniejszej pracy ustaw polskich z wieków średnich z ilością takichże ustaw zawartych w zbiorach, dojdziemy do następujących wyników:

Ustaw polskich wykazuje końcowe zestawienie nrów 284, z tego 208 w brzmieniu autentycznym i tekście całkowitym, 76 w regestach, excerptach lub fragmentach. Z tej liczby zawiera *Statut Łaskiego* i *Volumina legum* (po usunięciu 15 zabytków, które do zbioru ustaw polskich nie należą) nrów 59; Bandtkiego *Ius Polonicum* nrów 47, z których jednakże 22 zostało już poprzednio pomieszczonych w *Statucie Łaskiego* i *Voluminach*, tak, iż nowo ogłoszonych ustaw znajduje się tamże tylko 25; Helcla *Starod. prawa pol. pomn.* tom I. obejmuje ustaw 9, z których 6 ogłoszono poprzednio w *Statucie Łaskiego* i *Voluminach* tudzież u Bandtkiego, tak iż nowych zabytków zbiór ten wykazuje 3; wreszcie w *Działyńskiego Zbiorze praw litewskich* znajduje się ustaw 6, z których 5 poprzednio ogłoszono w *Statucie Łaskiego* i *Voluminach*, pozostaje zatem tylko jedna nowa. Razem zawierają zatem rzeczony zbiory 88 ustaw polskich, wobec której to cyfry zestawiony przy końcu spis daje nadwyżkę 196 nrów, a mianowicie 120 w tekście całkowitym, 76 w regestach, fragmentach lub excerptach.

Ustaw mazowieckich wykazuje końcowe zestawienie nrów 44, z których 42 w tekście całkowitym, 2 w regestach. Z tej liczby zawierają *Statut Goryńskiego* i przedruk jego

u Bandtkiego nrów 25, Helcla *Starod. prawa pol. pommiki* I. nrów 10, z których jeden był już poprzednio drukowany u Goryńskiego i Bandtkiego, tak iż nowych ustaw znajduje się tutaj 9. Razem tedy znajduje się w obu zbiorach ustaw 34. Przewyżka spisu końcowego wynosi nrów 10, a mianowicie 8 w tekście całkowitym, 2 w regestach.

Ustaw litewskich wykazuje końcowe zestawienie nrów 34, z których 25 w tekście całkowitym, 9 w regestach. Z tej liczby zawiera Działyńskiego *Zbiór praw litewskich* nrów 9, tudzież *Statut Łaskiego* (i *Volumina legum*) nrów 2 w reg. Przewyżka spisu końcowego wynosi nrów 23, a mianowicie 16 w tekście całkowitym, 7 w regestach.

Uchwał ziemskich wiecowych wykazuje końcowe zestawienie nrów 39, z których 34 w całości, 5 w regestach. Z tej liczby ogłosili: Bandtkie 1, Helcel 3, razem 4 uchwały. Przewyżka spisu końcowego wynosi nrów 35, z których 30 w całości, 5 w regestach.

Razem wykazuje końcowe zestawienie 401 nrów, z których 309 w całości, 92 w regestach, excerptach lub fragmentach. Z tej liczby zawierają wszystkie powyżej wymienione zbiory nrów 137, a to 135 w całości, 2 w regestach. Przewyżka spisu końcowego wynosi zatem 264 nrów, z których 174 w całości, 90 w regestach, excerptach lub fragmentach.

Cyfry te mówią same za siebie. Wykazują one, że materyał zawarty we wszystkich naszych zbiorach ustaw średniowiecznych obejmuje zaledwie jedną trzecią część rzeczywistej ilości znanych dotąd ustaw; a gdybyśmy nawet odliczyli ustawy dochowane tylko w wyminkach lub fragmentach, których publikacya nie leżała w planie rzeczonych zbiorów, to zawsze jeszcze okaże się, iż nie obejmują one nawet połowy wszystkich znanych dotąd ustaw, które się dochowały w pierwotnym, autentycznym tekście.

Taki stan rzeczy pociąga niewątpliwie bardzo szkodliwe następstwa za sobą. Szukając odpowiedzi na pytanie, jakie stanowisko ustawodawstwo polskie zajęło w danej kwestyi, przywykliśmy — i rzecz to łatwa do wytłómaczenia — ograniczać się zazwyczaj do samych tylko zbiorów ustaw; gdy zaś w zbiorach tych bardzo znaczna część zabytków jest pominięta, przeto wynika stąd, iż materyał ustawiczny zużytkowujemy tylko fragmentarycznie, z wielką dla nauki szkodą. Sumienniejsi badacze szukają tego materyału wprawdzie także i poza zbiorami; wszelako mimo skrupulatnego wertowania innych publikacyj niejedno przecież uchodzi ich uwagi. Jeżeli wreszcie ktoś zada sobie pracę, ażeby nie uronić niczego, ileż trudu kosztować go będzie przerzucenie owych setek wydawnictw, w których ustawy średniowieczne luźnie są porozrzucone. Zbiór, któryby je zebrał i skupił w jedną całość, stanowiłby zatem znakomite dla badaczy ułatwienie i przyniósłby prawdziwą dla nauki korzyść.

Jedną niewątpliwie ważną przemianę w dotychczasowych zapatrywaniach naukowych sprowadziłby i uzasadnił zbiór taki:

odmienny pogląd na genezę i rozwój ustawodawstwa polskiego średniowiecznego. Pierwszym co do czasu zabytkiem, który zawiera dotychczasowe zbiory, są z reguły statuta ziemskie Kazimierza Wielkiego z r. 1347 i nast.; wyprzedza je co najwięcej przywilej żydowski z r. 1264 i arbitracja Janisława z r. 1330. W ślad za tem rozpoczynamy też zazwyczaj historią ustawodawstwa polskiego dopiero od połowy wieku XIV, a opierając się na nie dość trafnych w tej mierze wywodach Helela¹⁾, zarzucamy wiekom dawniejszym zupełną jałowość na polu ustawodawstwa. To zapatrywanie wymaga sprostowania. Prawdą jest, iż statuta Kazimierzowskie są pierwszą na większą skalę podjętą próbą skodyfikowania polskiego prawa, i z tego względu zachowują też na zawsze znaczenie faktu pierwszorzędnej w dziejach ustawodawstwa polskiego doniosłości; nie mniej przeto jednak zaprzeczyć nie podobna, że zaczątki ustawodawstwa istniały w Polsce i przedtem, od najdawniejszych czasów jej historycznego wystąpienia, i dotyczyły w miarę potrzeby rozmaitych stosunków życia narodowego, wprowadzając w nich mniej lub więcej doniosłe zmiany. Prosimy zajrzeć do spisu końcowego; dowodzi on, iż z czasów przed wydaniem przywileju żydowskiego Bolesława kaliskiego można wykazać 20 ustaw po dzień dzień znanych i dochowanych; statuta zaś Kazimierzowskie zajmują w spisie tym dopiero miejsce czterdzieste i drugie. Jakie uzupełnienia wykazuje spis dla czasów późniejszych, od połowy wieku XIV do początku XVI, nie chcemy już szczegółowo przechodzić, odsyłając czytelnika do samego spisu.

Rozumie się, iż przystępując do wydania nowego zbioru, należałoby zerwać stanowczo z zasadą, która w publikacjach dotychczasowych zbiorów uchodziła za regułę niewzruszalną i niedopuszczającą wyjątków. W zbiorach tych ogłaszano tylko takie ustawy, które dochowały się w całości, w tekście autentycznym, pomijano te, których pierwotne teksty zaginęły, z których pozostały tylko excerpta lub fragmenta, albo o których przechowała się tylko wiadomość w krótkim streszczeniu (regeście). Mniemam, iż nie ma żadnych powodów, dla którychby tego rodzaju ustawy miały być opuszczone w zbiorze. Każda ustawa polska jest dzisiaj przedewszystkiem dokumentem historycznym, źródłem stwierdzającym pewne zdarzenie dziejowe w życiu narodu, a miaowicie w dziejach jego ustawodawstwa i prawa, jako taka ma więc dla nauki znaczenie sama przez się i nie może być pominiętą bez względu na to, czy się przechowała w brzmieniu oryginalnem, czy też tylko w streszczeniu lub urywku. Zachowana w całości daje wprawdzie podstawę do ściślejszych i pewniejszych wniosków; jeżeli jednak losy pozazdrościły nam utrzymania jej tekstu pierwotnego, wtedy nie pozostaje nic innego, jak tylko

¹⁾ Por. jego Wywód hist.-kryt. t. z. prawodawstwa wiślickiego w I tomie Starod. prawa pol. pomn. tudzież Wstęp do II tomu tychże Pomników.

uciekać się do tych urywków, streszczeń, które wprawdzie mogą rodzić pewne wątpliwości lub wymagać mozolnych dociekań i kombinacyj celem wyrozumienia właściwej ich treści, ale w każdym razie są jedynym świadectwem istnienia ustawy i jedynym źródłem, które nas o jej postanowieniach pouczyć może. Gdyby n. p. konstytucja gnieźnieńska Ottona III. w sprawie stosunku Polski do imperium rzymskiego albo ordynacja Bolesława Krzywoustego w przedmiocie następstwa na tron krakowski były się dochowały w całości, nie byłoby zapewne żadnego wątplenia, iż je zamieścić należy w zbiorze ustaw polskich; czyż mamy je wyłączać ze zbioru dla tego, iż znamy je tylko z streszczenia Galla i Kadłubka? Jakiej zaś wagi i starożytności ustawami potrafiemy w ten sposób wzbogacić nasz zbiór, dowodzą oba przytoczone co dopiero przykłady. W nauce zagranicznej dawno już sprawa ta nie podlega żadnej wątpliwości; uczeni tamtejsi zbierają i wydają ustawy, o których tylko fragmentaryczne lub regestowe dochowały się wiadomości¹⁾; nie widzę powodu, dla czego by u nas nie miano pójść za tym przykładem. Skąd taki fragment lub regest zaczerpnijemy, czy z regestu dzisiejszego badacza, który dokument oryginalny widział i czytał, ale go w całości nie podał, czy z wzmianki w współczesnej kronice lub roczniku, jest rzeczą obojętną, byleby tylko wzmianki te miały cechę prawdziwości, a nie były czcym wymysłem pisarzów, jak to n. p. udowodniono co do wiadomości Długosza o pierwotnem ustawodawstwie w Polsce.

Trzeba zresztą pamiętać o tem, że regesta, o których mówimy, wskazywałyby po części drogę do odszukania pierwotnego, całkowitego brzmienia ustaw. Znajdują się bowiem pośród nich niektóre takie, które odpowiadają rzeczywiście istniejącym i po dziś dzień dochowanym dokumentom oryginalnym. Na podstawie wzmianek badaczy, którzy dokumenta takie widzieli, możnaby zatem dotrzeć do źródła, gdzie się one znajdują, zaczem też w nowem wydaniu zbioru ustaw należałoby je ogłosić w pełnym, oryginalnym tekście. Byłoby to pierwsze ważne uzupełnienie znanego dotąd zasobu ustaw polskich z tych czasów. Spodziewać się jednak należy, że przy sposobności nowego wydania zasób ten dały się jeszcze powiększyć innymi zgoła dotąd nieznanymi zabytkami. Od czasu, kiedy Bandtkie dla swojego *Ius Polonicum* a Helcel dla pierwszego tomu *Starod. prawa pol. pomników* czynili poszukiwania za tekstami dawnych ustaw polskich, nikt inny nie przejrzał systematycznie naszych zbiorów rękopiśmiennych i archiwalnych

¹⁾ Dla przykładu przytaczam wydawnictwo Brunsza, *Fontes iuris Romani*, które zawiera zbiór ustaw rzymskich, w całości nie przechowywanych, o których wiadomość dochowała się tylko we wzmiankach i mniej lub więcej dokładnych streszczeniach pisarzów starożytnych; tudzież Jiricka *Corpus iuris Bohemici*, które zawiera także ustawy przechowane tylko w streszczeniu.

w celu wydobycia z nich nowego materiału ustawniczego. Co odtąd z ustaw średniowiecznych ogłoszono, to wszystko polega na przypadkowych odkryciach, czynionych przy innych sposobnościach. A jednak i te przypadkowe odkrycia tyle nowego przysporzyły nam planu. Nie można wątpić, że gdyby rozpoczęto na nowo systematyczne poszukiwania zabytków średniowiecznego ustawodawstwa polskiego, znalazłoby się sporo nowego materiału. Na brak ułatwień skarżyć się nie można: ważniejsze biblioteki posiadają już w całości lub w części opracowane katalogi swoich zbiorów rękopiśmiennych, niektóre archiwa, jak n.p. oba galicyjskie archiwa dawnych aktów sądowych są już w znacznej części uporządkowane, a świeże doświadczenie wskazuje, że i w tych archiwach można czynić mniej może spodziewane, nie mniej przeto ważne odkrycia¹⁾. Wiele zbiorów należałoby wprowadzić jeszcze przejrzeć w całości, bez możliwości korzystania z ułatwień, o których co dopiero wspomnieliśmy; jednakże trudności nie powinny odstręczać ze względu na ważne rezultaty, które poszukiwania takie obiecują. Szczególną uwagę należałoby zwrócić na metrykę koronną, którą w swoim czasie badał już Bandtkie, zbierając materiały do *Ius Polonicum*, ale, jak wszystko za tem przemawia, nie wyzyskał wszechstronnie; mniej nowego planu obiecuje zapewne metryka litewska, którą zarówno nasi jak i rosyjscy uczeni kilkakrotnie już przeszukali, i co się w nich znalazło z ustaw średniowiecznych litewskich, w rozmaitych wydawnictwach ogłosili. Trzeba jednak tę pracę poszukiwania zorganizować, nadać jej jednolity kierunek i prowadzić według pewnego z góry określonego planu, ażeby uniknąć niejednolistości i nie znaleźć się w krótkim czasie w potrzebie przedsięwzięcia nowych poszukiwań uzupełniających. Najwłaściwszą instytucją do objęcia kierownictwa tej pracy i zakreslenia jej odpowiedniego planu byłaby Akademia Umiejętności krakowska; praca sama dałaby się rozdzielić pomiędzy uczonych zamieszkających w różnych miejscowościach, dla których najłatwiej badać miejscowe zbiory; tylko tam, gdzie na miejscu nie znalazłby się uzdolniony do poszukiwań pracownik, należałoby wysyłać osobnych w tym celu badaczów. O ile skutkiem takiego systematycznego przeszukiwania naszych zbiorów rękopiśmiennych i archiwalnych urosłaby liczba ustaw polskich średniowiecznych, i jakie stąd wynikłyby dla nauki korzyści, dzisiaj przewidzieć nie podobna. Że jednak nie byłyby małe, można się spodziewać.

W tym nowym zbiorze nie należałoby też pominąć i przekładów ustaw na język polski, które współcześnie lub prawie współcześnie, jeszcze w ciągu wieków średnich, sporządzano. Przekłady takie mają pod względem naukowym bardzo wielką donio-

¹⁾ Przypominam dwa ważne statuty z r. 1501 i 1505 odszukano w ostatnich czasach przez p. Bostla w Archiwum aktów grodz. i ziem. we Lwowie (nr. 259 i 277 końcowego spisu).

ślność. Jako zabytki dawnego języka polskiego przedstawiają wielką wartość dla lingwisty, ale większą niewątpliwie dla badacza historii prawa. Co do ustaw, które przechowały się w tekstach łacińskich, dają, albo przynajmniej dać mogą podstawę do utrwalenia pierwotnej ich redakcyi, jeżeli się oparły na dawniejszych rękopisach łacińskich, które dzisiaj już zaginęły; co do tych, które w tekstach łacińskich wcale do naszych czasów nie doszły, są jedynym pomnikiem odnośnego aktu ustawodawczego (n. p. nr. 138 i 139 spisu); podają mnóstwo wskazówek co do współczesnej terminologii prawniczej, rozstrzygają wreszcie pytanie, w jaki sposób treść przepisów statutowych pojmowano współcześnie¹⁾. Jak dotąd, znamy sześć kodeksów rękopiśmiennych, w których się dochowały takie przekłady średniowieczne ustaw polskich: kodeks Puławski (Puł.), kodeks Działyńskiego I (D. I), kodeks Dzikowski (Dzik.), kodeks Wiślicy (Wiśl.), kodeks Stradomskiego (Strad.) i kodeks Świętojerski (Stojer). Na podstawie kod. Puł. Wiśl. i Stojer. ogłosił Lelewel w r. 1824 zbiór przekładów ustaw średniowiecznych w publikacyi: *Księgi ustaw polskich i mazowieckich*, znaczną część kod. Puł. podał Helcel w *Starod. prawa pol. pomn.* t. I., kodeks Wiślicy wydał Wojcicki p. t. *Statuta polskie króla Kazimierza*; tenże sam kodeks ogłosił Stronczyński w podobiznie litografowanej, kodeksy Puł. i D. I Biblioteka kurnicka w homografiach. Nie można powiedzieć, iżby te wydawnictwa zadowolnić mogły wymagania naukowe. Dwa kodeksy, Strad. i Dzik., z których ostatni ze względu na obfitość zawartego materiału tudzież poprawność tekstu przedstawia wielkie znaczenie, nie są dotąd wcale prawie użytkowane, homograficzne wydruki innych nie są wolne od błędów²⁾, wydanie Lelewela jest tylko fragmentarycznem i podlega zarzutom pod względem poprawności tekstu, wydanie Wojcickiego jest zgoła nieudolnem, jedno tylko wydanie Helcela jest poprawnem, chociaż nieprzydatnem dla badań lingwistycznych, gdyż wydawca zmodernizował pisownię. Nie ma więc dotąd dobrego, zupełnego wydania jakiegokolwiek z tych kodeksów, skąd też w korzystaniu z nich następują się rozliczne trudności. Nadto trzeba zważyć, że w wielu z tych kodeksów znajdują się te same przekłady, przez rozmaitych kopistów odpisywane, raz poprawniej, drugi raz mniej poprawnie; dla ułatwienia i dogodności badań należałoby zatem wszystkie odnośne kodeksy porównać ze sobą i na podstawie takiego porównania wydać tekst krytycznie opracowany i ustalony.

¹⁾ Bliżej znaczenie tych tłumaczeń polskich dla nauki wyjaśniłem w pracy: *Słowo o przekładach polskich statutów średniowiecznych*, zwłaszcza o kodeksie Dzikowskim, przekład taki zawierającym. Lwów 1888, str. 1—5.

²⁾ Mañkowski Leo Dr.: *Kritische Bemerkungen zu dem Texte der sogenn. zweiten Uebersetzung des Statuts von Wislica*. Inauguraldissertation, Breslau 1889.

Co do rozłożenia materiału, mającego wejść do tego nowego zbioru, nasuwają się następujące uwagi. Ustawy te, jakiegokolwiek bądź zresztą treści (statuta, dekr.ta, przywileje ziemskie i t. p.) mają pod względem terytoryalnym zastosowanie bądź to w całej Polsce, bądź też w poszczególnych dzielnicach lub ziemiach, jak w Wielkopolsce, Małopolsce, na Szląsku (aż do czasu, w którym Szląsk uważany być może za dzielnicę polską, t. j. głównie do lat 1327 i 1329, w których większość książąt szląskich weszła w stosunek lenny do Czech), na Rusi halickiej, Mazowszu, Litwie i t. p. Można by zatem myśleć o rozłożeniu ich na grupy, z których jedna objęłaby ustawy powszechne, dotyczące całej Polski, inne zaś obejmowałyby ustawy odnoszące się do każdej z tych ziem lub dzielnic z osobna. Zdaje mi się jednak, iż podział taki nie dałby się przeprowadzić z całą konsekwencją. Niewątpliwie należałoby wyłączyć w osobne grupy zabytki ustawodawstwa mazowieckiego i litewskiego, przedstawiają one bowiem pewien odrębny, sobie tylko właściwy charakter, a zarazem pewną ciągłość i związek między sobą, wreszcie zawdzięczają swe powstanie pewnym odrębnie zorganizowanym i działającym władzom (książętom mazowieckim i W. książętom litewskim). Inne natomiast ustawy partykularne, jak n. p. ustawy wielkopolskie lub rusko-halickie nie przedstawiają same dla siebie zamkniętej całości, a wychodzą z reguły od władz ustawodawczych powszechnych (królów polskich, zjazdów generalnych, sejmów i t. p.). Dla tego wszystkie ustawy partykularne z wyjątkiem mazowieckich i litewskich należałoby objąć w ogólnym zbiorze ustaw polskich powszechnych. Do nich zaliczyć też należy ustawy, dotyczące wprawdzie Litwy i Mazowsza, nie określające jednak ich stosunków wewnętrznych, lecz stosunek zewnętrzny do państwa polskiego jako całości, n. p. przywileje unii między Polską a Litwą, akta infeudacyjne, wydawane dla książąt mazowieckich i t. p. W osobną wreszcie grupę należałoby zebrać zabytki autonomicznego partykularnego ustawodawstwa ziemskiego, t. j. lauda wieców i zjazdów ziemskich. Z wydaniem tej ostatniej grupy zabytków można by jeszcze wstrzymać się na razie, oczekując dalszych publikacyj zapisek sądowych średniowiecznych, pośród których lauda wiecowe znajdują się w przeważnej ilości, poczem dopiero zebranie ich nie będzie już przedstawiało znacznych trudności. Co zaś do zabytków ustawodawstwa litewskiego i mazowieckiego, to mniemam, iż pod względem czasowym można by nie tylko ograniczyć się do ustaw średniowiecznych w ścisłym tego słowa znaczeniu, ale posunąć się jeszcze nieco dalej, dla nierozrywania całości samoistnego rozwoju ustawodawstwa litewskiego i mazowieckiego. Dla Litwy granicą byłby zatem rok 1588, t. j. rok wydania trzeciego Statutu litewskiego, dla Mazowsza rok 1578, t. j. rok wprowadzenia prawa polskiego na Mazowszu z zastrzeżeniem pewnych odrębnych właściwości prawnych, spisanych w t. z. Exceptach mazowieckich.

Najważniejszym niewątpliwie pytaniem dla przyszłego wydawnictwa zbioru jest: co według pojęć średniowiecznych uważać należy za ustawę, jakie tedy zabytki mają wejść w skład rzeczzonego zbioru. Na pozór pytanie łatwe do rozwiązania; w praktycznem jednak przeprowadzeniu przedstawia ono rozliczne trudności i wątpliwości. Wyznaję też, iż w dalszych moich uwagach nie zdołałem wszystkich wątpliwości rozwiązać stanowczo; nie mniej przeto uważam za potrzebne przedstawić przynajmniej w ogólniejszych zarysach plan przyszłego wydawnictwa w nadziei, że co w nim będzie niewłaściwego, usunie dalsza dyskusja naukowa. Nadmieniam jeszcze, iż podstawy do zakreslenia tego planu dostarczyć mogą zasady, przestrzegane w dawniejszej Polsce w wydawnictwach zbiorów ustaw, dają one bowiem wyobrażenie, co w pojęciach społeczeństwa ówczesnego zaliczanem było do rzędu zabytków ustawodawczych. Rozumie się, że naśladownictwo tych zasad nie może być ślepem i bezwzględnem, że wszędzie tam, gdzie się one wobec krytyki nie będą mogły ostać, trzeba je będzie porzucić.

Zaraz na wstępie nasuwa się jedna tego rodzaju uwaga. Nie ulega wątpliwości, że skoro ma być wydany zbiór ustaw polskich, przeto nie należy w nim zamieszczać zabytków, które żadną miarą nie mogą uchodzić za ustawy. Zdawałoby się, iż rzecz ta rozumie się sama przez się i że nie ma powodu wspominać o niej osobno: a jednak wzmianka ta jest potrzebną ze względu, że oba najważniejsze zbiory ustaw średniowiecznych, *Statut Łaskiego* i *Volumina legum*, zasady tej nie trzymały się ściśle. Mamy w nich podane dwa zabytki: mowę wygłoszoną r. 1467 przez delegata polskiego przed papieżem w przedmiocie ratyfikacji pokoju toruńskiego ¹⁾ tudzież traktat Mikołaja Kotwicza o interdyktach według nauki prawa kanonicznego ²⁾, obie rzeczy, które nie mogą uchodzić za ustawy, jedna jest bowiem tylko pomnikiem wymowy i dyplomacyi polskiej, druga prywatną pracą naukową.

Najbliższem z rzędu pytaniem jest to: czy w naszym zbiorze zamieścić należy traktaty międzynarodowe, zawierane przez Polskę z obcemi państwami lub korporacyami zagranicznymi? Niewątpliwie traktaty takie, o ile nie są aktami czysto politycznej treści, mogą być ustawami, ale charakter ich przedstawia swoje odrębne właściwości. Nie dotyczą one stosunków wewnętrznych Polski, urządzają tylko stosunek jej zewnętrzny do jakiegoś obcego państwa lub w ogóle jakiegoś czynnika poza obrębem Polski stojącego. Mimo całą niezaprzeczoną ważność tych traktatów pod względem historycznym a nawet prawno-historycznym nie byłoby tedy rzeczą odpowiednią zamieszczać je w zbiorze ustaw polskich; należałoby stworzyć dla nich osobne wydawnictwo, jakiego dotąd (pomijając kilka nieudatnych prób) nie posiadamy, a które

¹⁾ Vol. leg. I str. 222.

²⁾ Tamże I str. 318.

jest bardzo pożądanem, wydawnictwo umów międzynarodowych zawieranych przez Polskę ¹⁾). Obojętną przytem jest rzeczą, jaką treść zawierają rzeczzone traktaty: czy są to przymierza polityczne, czy zawieszenia broni, czy układy pokojowe z odstąpieniem lub nabyciem jakiegoś terytorium, czy układy graniczne, czy dobrowolne darowizny ziem, jak n. p. Konrada mazowieckiego i jego potomków na rzecz Zakonu, czy też zastawy tychże ziem (n. p. ziemi michałowskiej), czy układy handlowe, zawierane z obcemi państwami lub miastami, jak n. p. kilka układów handlowych Łokietka z Lubeką, czy traktaty o wydawanie zbiegłych poddanych i wymiar sprawiedliwości karnej nad nimi, jak n. p. układ Kazimierza Łęczyckiego z Zakonem z r. 1255, albo Kazimierza W. z Janem czeskim z r. 1337. I pod tym względem *Statut Łaskiego* tudzież *Volumina legum* podlegają pewnym zarzutom; należałoby mianowicie usunąć z nich przedewszystkiem dokument ugody raciańskiej między Polską a Zakonem z r. 1404 ²⁾), cztery dokumenty, dotyczące pokoju brzeskiego z tymże Zakonem r. 1436 zawartego, a mianowicie dwa dokumenty Władysława Warneńczyka ³⁾), dokument książąt mazowieckich ⁴⁾) i dokument W. Mistrza ⁵⁾). Jest to tak mała częśćka z całego zasobu traktatów międzynarodowych, zawieranych przez Polskę, a zarazem tak niczem nie różniąca się od innych, których w *Statucie Łaskiego* i *Voluminach legum* nie pomieszczono, że nie ma najmniejszego powodu naruszać dla niej konsekwencji. Rozumie się, iż tem bardziej nie da się uzasadnić zamieszczenie w zbiorze przywileju handlowego nadanego kupcom polskim przez W. Mistrza krzyżackiego w r. 1424 ⁶⁾), pomijając już bowiem okoliczność, iż przywilej ten jest także traktatem międzynarodowym handlowym, trzeba dodać, iż stworzył przepis prawny, który miał być wykonywany nie w Polsce, ale w krajach zakonnych.

Na równi z traktatami międzynarodowymi co do treści i znaczenia stoją umowy zawierane przez książąt dzielnicowych polskich pomiędzy sobą, i tutaj bowiem jako strony interesowane występują dwa samoistne państwa lub państewka, zawierając układ, który urządzać ma ich stosunki zewnętrzne; różnica polega tylko w tem, że obie strony kontraktujące są polskie, że więc postanowienia takich traktatów dotyczą wyłącznie i w całości stosunków polskich: n. p. układ Władysława Odonicza z Henrykiem szląskim o Wielkopolskę z r. 1234, układ Władysława Łokietka z Hen-

¹⁾ Na drugim Zjeździe historyków we Lwowie miał być przedstawiony osobny referat w sprawie wydania traktatów międzynarodowych, zawartych przez Polskę, który niestety nie przyszedł do skutku.

²⁾ Vol. leg. I str. 63.

³⁾ Tamże I str. 114 i 131.

⁴⁾ Tamże I str. 132.

⁵⁾ Tamże I str. 129.

⁶⁾ Tamże I str. 87.

rykiem głogowskim z r. 1296 w przedmiocie następstwa na tron i podziału Wielkopolski, układ ks. Janusza i Ziemowita mazowieckich o granice ziemi wiskiej z r. 1382, układ Ziemowita, Kazimierza i Władysława mazowieckich co do swoich posiadłości z r. 1427 i t. p. Mniemam, że i tego rodzaju układy nie powinny znaleźć miejsca w naszym zbiorze, nie tylko dla tego, iż w znacznej części są one tylko aktami politycznej treści, ale dla tego w ogóle, że w przeciwnym razie ucierpiałby na tem konsekwentny układ zbioru. Jakkolwiek bowiem rzeczzone traktaty urządzają stosunek dzielnic, z których obie są polskie, to jednak sam ich charakter zasadniczy stawia je na równi z innymi traktatami międzynarodowymi. Gdzie je zamieścić należy: czy w zbiorze umów międzynarodowych czy też w jakimkolwiek zbiorze aktów publicznych polskich, jest rzeczą dla naszego przedmiotu obojętną.

Od umów międzynarodowych, w których Polska występuje wobec innych państw jako czynnik równorzędny, odróżnić należy akta, normujące stosunek Polski do pewnych władz, wobec których zostawała w stosunku podporządkowania. Łatwo zrozumieć, że mamy tu na myśli stosunek Polski do cesarstwa i papieństwa, i to głównie w początkowych czasach jej istnienia, gdzie ta podrzędność przedewszystkiem się ujawniła. Następstwa jej odbijały się w części — i to znacznej — także na wewnętrznej organizacyi państwa, zaczem też akta stosunek ten urządzające słusznie do rzędu ustaw polskich zaliczyć można. Należą tu przedewszystkiem dwa akta: zagadkowy do pewnego stopnia zapis Polski pod protekcją stolicy apostolskiej z końca X wieku (nr. 1)¹⁾, tudzież konstytucya gnieźnieńska Ottona III z r. 1000 o stosunku Polski do imperium rzymsko-niemieckiego (nr. 3); dalej trzy przywileje papieskie z początków wieku XIII, biorące kraje polskie pod opiekę stolicy apostolskiej (z obowiązkiem składania pewnych oznaczonych czynszów rocznych), jako to: Innocentego III z r. 1207 dla księstwa krakowskiego, tudzież Innocentego III z r. 1211 i Honorjusza III z r. 1217 dla księstwa kaliskiego (nr. 9, 12 i 14). Skąd tego rodzaju ustawy wychodzą, czy od jakiejś władzy krajowej, czy obcej, jak n. p. konstytucya Ottona III albo wspomniane przywileje protekcyjne papieskie, jest rzeczą obojętną, byleby tylko w ostatnim wypadku ustawa przyjęta została w Polsce za prawo obowiązujące. Dla tego n. p. przywilej króla niemieckiego Albrechta z r. 1300, nadający Wacławowi czeskiemu lennem cesarstwa rzymskiego wszystkie kraje, jakie w Polsce zdobędzie, nie wejdzie do zbioru ustaw polskich; była to bowiem tylko usurpacya ze strony króla niemieckiego, która nie miała już żadnej podstawy prawnej, ani też w Polsce nie znalazła uznania.

¹⁾ Cyfry podane w nawiasach bez bliższego określenia oznaczają numera regestów, zamieszczonych przy końcu niniejszej pracy.

Niemniej też od traktatów międzynarodowych w ścisłym tego słowa znaczeniu odróżnić należy akta, urządzające stosunek Polski do państw lub prowincyj, które z nią pozostawały w trwałym połączeniu lub też w stosunku podporządkowania, zawisłości. Mamy tu na myśli Litwę, Mazowsze, Oświęcim i Zator aż do stanowczej ich inkorporacji do Polski, Prusy książęce, Warmię i Mołdawię. Akta odnoszące się do tych spraw dotyczą ściśle sfery interesów polskich, i dla tego w zbiorze ustaw pominięte być nie powinny. Świadomość o tem miały już i dawniejsze wydawnictwa, jak n. p. *Statut Łaskiego* (i *Volumina legum*) i pomieściły część należących tutaj zabytków; jednakże zasób aktów użytkowanych przez nie jest tak fragmentaryczny, iż wobec znanego nam dzisiaj materiału tejsze samej treści wymaga wałnych uzupełnień.

Co do Litwy przedewszystkiem zamieszczono w naszych zbiorach jedynie tylko: akt unii wileńskiej z r. 1401 (przywilej panów litewskich, nr. 83), akt unii borodelskiej z r. 1413 (przywilej Jagiełły i Witolda tudzież panów litewskich, nr. 90 i 91), akt unii piotrkowskiej z r. 1438 (przywilej Władysława Warneńczyka, nr. 127), akt unii wileńskiej z r. 1499 (przywilej panów litewskich, nr. 258), tudzież akt unii mielnickiej (przywilej Aleksandra, nr. 262). Otóż trzeba podnieść, że i co do tych kilku unij akta nie zostały wyczerpane. Unię zawierano z reguły w ten sposób, że wystawiano równocześnie (lub prawie równocześnie) trzy albo cztery dokumenta: jeden wystawiali panowie litewscy, drugi panowie polscy, trzeci (czasem i czwarty) panujący t. j. król i Wielki książę. Dzisiaj posiadamy już prawie co do wszystkich unij takie potrójne lub poczwórne akta, z których każdy w nowym zbiorze powinien być uwzględniony, a przez to możemy materiał zawarty w dawniejszych zbiorach znacznie uzupełnić, jako to: unię z r. 1401 przywilejami Witolda i panów polskich (nr. 82 i 84), unię horodelską z r. 1413 przywilejem panów polskich (nr. 92), unię mielnicką z r. 1501 dwoma przywilejami piotrkowskimi panów polskich i litewskich z tegoż roku (nr. 262 i 263). Nadto jeszcze uzupełnić trzeba ten materiał najdawniejszym aktem unii, wystawionym r. 1385 w Krewie przez Władysława Jagiełłę (nr. 65), całym szeregiem aktów unii, zawartych z Zygmuntem W. X. litewskim w latach 1432—1439 (nr. 112, 114, 116, 118, 119, 125 i 130), tudzież przywilejem unii wystawionym przez Kazimierza Jagiellończyka w r. 1446 (nr. 140).

Prócz aktów unii istnieje jeszcze cały szereg aktów homagialnych, w liczbie kilkadziesiątu, wystawionych przez rozmaitych książąt litewsko-ruskich, głównie w czasach Władysława Jagiełły, mocą których zobowiązują się do wierności wobec Polski, a zarazem zastrzegają, iż kraje nadane im w lenno wrócić mają do Litwy w razie bezpotomnego ich zejścia. Mniemam, iż nie ma powodu wszystkich tych aktów zamieszczać w zbiorze, ile że zawierają one tylko praktyczne do każdego szczególnego wypadku zastosowanie zasad, wyrażonych już ogólnie w przywilejach unij. Zresztą rzecz ta może podlegać dyskusji.

Z aktów dotyczących stosunku lennego Mazowsza do Polski nie zamieszczono żadnego w dotychczasowych zbiorach ustaw, jakkolwiek są to pomniki pierwszorzędnej dla ówczesnego prawa politycznego polskiego doniosłości; jak dotąd, znajdują się one tylko w zbiorach dyplomatów, gdzie też za nimi szukać potrzeba. Należą tu: Kazimierza W. akt infeudacyjny na rzecz Ziemowita i Kazimierza z r. 1351, tegoż akt infeudacyjny na rzecz Ziemowita i rewersał tegoż Ziemowita wystawiony Kazimierzowi r. 1355, Kazimierza W. infeudacya na rzecz Ziemowita z r. 1359, Władysława Jagiełły infeudacya na rzecz Janusza z r. 1391, tegoż infeudacya na rzecz Ziemowita z r. 1396, akt zeznania zawisłości lennej książąt mazowieckich z r. 1425, Jana Olbrachta infeudacya na rzecz Konrada i tegoż rewersał z r. 1496, w końcu Aleksandra infeudacya z r. 1504 na rzecz Stanisława i Janusza mazowieckich (nr. 44, 48, 49, 50, 74, 79. 105, 254. 255 i 273). Natomiast nie ma powodu zamieszczać w zbiorze czasowych tylko nadań ziem mazowieckich na rzecz niektórych książąt z obowiązkiem zwrotu ich po upływie pewnego czasu, które nie uzasadniały żadnego trwałego stosunku prawnego, jak n. p. Kazimierza W. nadanie Ziemowitowi mazowieckiemu Zakroczymu i Wizny na 3 lata (r. 1355), albo Jana Olbrachta nadanie warszawskiej i innych ziem Konradowi w dożywocie (r. 1496).

Co do księstw oświęcimskiego i zatorskiego, zanim zostały stanowczo do Korony wcielone, uwzględnić należy w zbiorze dwa akta, normujące zależność ich wobec Polski, jeden z r. 1447, którym Kazimierz Jagiellończyk księcia oświęcimskiego i zatorskiego przyjmuje pod opiekę Polski (nr. 142), i drugi z r. 1454 podobnej treści, poprzednio już w *Statucie Łaskiego i Voluminach legum* uwzględniony (nr. 165). Jest nadto jeszcze kilka aktów z lat 1441, 1453 i 1454, w których bądź to książęta bądź też panowie tych ziem zobowiązują się do wierności wobec Polski na wypadek, gdyby te kraje przeszły pod jej panowanie; z uwagi, iż nie są to jeszcze układy ostateczne, lecz tylko pakta na przyszłość, mniemam, iż nie ma powodu zamieszczać ich w naszym zbiorze. Również ze względów, które wyłuszczyłem, omawiając stosunek Mazowsza do Polski, sądzę, iż w zbiorze naszym nie powinien być pomieszczony akt Jana Alberta z r. 1494, nadający w dożywocie świeżo zakupione księstwo zatorskie Januszowi i Barbarze, ostatnim książętom zatorskim.

Prusy książęce weszły, jak wiadomo, w stosunek lenny do Polski na zasadzie pokoju toruńskiego z r. 1466, i dla tego też pokój ten, aczkolwiek jest traktatem międzynarodowym w ścisłym tego słowa znaczeniu, znaleźć się powinien w nowym zbiorze ustaw polskich, jak zresztą znalazł się już w najdawniejszym, *Statucie Łaskiego* (nr. 212). Późniejsze akty homagialne Wielkich Mistrzów wobec Polski, jako proste tylko wykonanie i urzeczywistnienie zasad prawnych, ustalonych pokojem toruńskim, mogą być snadno pominięte.

Również i co do Warmii sankcya zawisłości lennej wobec Polski znajduje się w pokoju toruńskim. Ale jeszcze na dwa lata przed jego zawarciem (1464) nastąpiło już uznanie zawisłości wobec Polski w osobnym ówczesnego biskupa akcie, którego w zbiorze pominąć nie należy (nr. 204). Podobnie należałoby tu zamieścić: ratyfikacyą traktatu toruńskiego przez kapitułę warmińską z r. 1467 (nr. 213) tudzież akt biskupa Mikołaja z r. 1479, który po ukończeniu znanej „wojny księżej“ stosunek Warmii do Polski na nowo szczegółowo określił (nr. 239, zamieszczony już w *Statucie Łaskiego i Voluminach legum*).

Stosunek Mołdawii do Polski urządzany był wielokrotnie osobnymi aktami, nie tylko przy każdej zmianie tronu, ale często-króć nawet po kilkakroć za tego samego panowania. Można by naliczyć kilkadziesiąt, jeżeli nie więcej aktów homagialnych, wystawionych Polsce przez różnych wojewodów mołdawskich. Sądzę, iż nie ma powodu zamieszczać ich wszystkich w naszym zbiorze, a to tem bardziej, że późniejsze są tylko stwierdzeniem zasad prawnych, które się wytworzyły poprzednio w urządzeniu wzajemnego stosunku Polski do Mołdawii. Chodziłoby zatem tylko o zamieszczenie takich aktów homagialnych, które mają znaczenie podstawowe, które stosunkowi temu pierwsze dawały sankcyą. Z tego powodu mniemam, iż do zbioru wcielony być powinien chronologicznie najwcześniejszy akt homagialny, jakim jest ogłoszony dopiero niedawno w tekście autentycznym akt wojewody Piotra z r. 1387 tudzież odpowiadające temu aktowi zobowiązanie panów mołdawskich z tejże samej daty (nr. 69 i 70); gdy jednak w obu tych aktach uznanie zawisłości wobec Polski jest tylko osobiste i dotyczy samego Piotra, nie zaś jeszcze jego potomków, przeto należałoby do zbioru włączyć jeszcze następny z rzędu akt homagialny wojewody Romana z r. 1393 (nr. 75), w którym zobowiązanie jest już przyjęte nie tylko osobiście przez wystawcę, ale także w imieniu następców. Dalsze akty homagialne można by pominąć. W każdym razie nie ma powodu uwzględniać zabytku ogłoszonego w *Statucie Łaskiego i Voluminach legum*¹⁾ z datą r. 1485, który nie jest żadnym dokumentem prawnym, wystawionym przez zobowiązanego lub uprawnionego, lecz tylko opisem ceremonij przestrzeganych przy akcie hołdu wraz z formułkami przysięg składanych przez wojewodę i bojarów mołdawskich. Gdyby nawet wszystkie akta homagialne wystawione przez wojewodów mołdawskich miały być pomieszczone w zbiorze, to jeszcze można by mieć wątpliwości, czy ten właśnie zabytek zasługiwałby na takie pomieszczenie.

Akta poświadczające nabycie jakiegoś kraju przez Polskę, a są nimi najczęściej traktaty międzynarodowe, nie nadają się same przez się do zamieszczenia w zbiorze ustaw. Inna rzecz, jeżeli przy sposobności takiej inkorporacyi nastąpi wyraźne

¹⁾ Vol. leg. I str. 237.

zastrzeżenie, że na przyszłość kraje te nie mają być odrywane od państwa, że stanowią jego część integralną. Tego rodzaju przywileje inkorporacyjne są już rzeczywistymi ustawami, znaczenia zasadniczego dla odnośnych terytoriów, a zarazem podstawą dalszego w nich rozwoju urządzeń prawnych. Kilka takich aktów pomieszczono słusznie w dawniejszych zbiorach, jak przywilej inkorporacji Prus (królewskich) i Pomorza z r. 1454 wraz z wzajemnem zobowiązaniem stanów pruskich i pomorskich (nr. 155 i 156), tudzież przywileje inkorporacyjne księstw oświęcimskiego z r. 1457 i zatorskiego z r. 1494 (nr. 185 i 251). Ale na podstawie znanego dzisiaj materiału zasób tego rodzaju ustaw dałby się jeszcze znacznie powiększyć, jako to: przywilejem Jądwigi dla ziemi przemyskiej z r. 1387, w którym królowa przyrzeka, iż ziemi tej nigdy od korony polskiej nie oderwie (nr. 68), tudzież dwoma przywilejami tejże samej treści Wł. Jagiełły, wydanymi w latach 1388 i 1389 dla ziemi lwowskiej (nr. 72 i 73), wreszcie dwoma przywilejami Świdrygiełły z r. 1430, zawierającymi inkorporacją Podola do Korony (nr. 109 i 110), jak nie mniej przywilejem Zygmunta W. X. lit. z r. 1432 w przedmiocie wcielenia Horodła do Polski (nr. 113). Zwyczaj w takich przywilejach inkorporacyjnych, jak n. p. w przywileju inkorporacji Prus, zawarte są też zasadnicze normy, mające na przyszłość urządzać stosunki mieszkańców ziemi. Stosunki te upodabniano z reguły na modłę polską, czyli, jak się wyrażano w drugiej połowie XV. wieku, nadawano tym ziemiom prawo polskie, albo przypisywano je na prawo polskie. Z tych nadań prawa polskiego (*adscriptio iuri Polonico*) zamieszczone jest tylko jedno w *Statucie Łaskiego* i *Voluminach legum*, a mianowicie przywilej dla ziemi bełskiej z r. 1462 (nr. 198), a jedno u Helcla: przywilej dla ziemi gostyńskiej z r. 1462 (nr. 201). Z innych publikacyj dodać tu należy: dwa przywileje dla ziemi rawskiej z r. 1462 i 1494 (nr. 200 i 252), jeden dla ziemi gostyńskiej z r. 1462 (nr. 202), jeden dla ziemi sochaczewskiej z r. 1476 (nr. 228), jeden dla ziemi płockiej, zawkrzeńskiej i wiskiej z r. 1502 (nr. 267), jeden dla wiskiej z r. 1504 (nr. 271) i jeden dla płockiej i zawkrzeńskiej z r. 1505 (nr. 274). Akta zawierające przysięgę wierności mieszkańców nowo wcielonych ziem, która była tylko prostym następstwem przyjętych przez inkorporację zobowiązań, jak n. p. akta przysięgi Gdańszczan, Chełmian, Elblążan z r. 1454 i t. p. można pominąć.

Z kolei zastanowić się należy nad aktami dotyczącymi sukcesyi na tron polski. Z tych akta, tworzące normy zasadnicze, mające obowiązywać na przyszłość, bez względu na to, czy dotyczą uprawnienia osób do sukcesyi, czy też formalnego procederu, według jakiego nastąpić ma obsadzenie tronu, należą niewątpliwie do ustaw i jako takie powinny być w zbiorze pomieszczone. Zaliczam tu przedewszystkiem ordynacyą Krzywoustego z r. 1138, dochowaną niestety tylko w streszczeniu (nr. 5), tudzież zatwierdzenie tejże ordynacji przez Innocentego III. z r. 1210

(nr. 10), wreszcie przepis o sposobie wybierania króla z r. 1501 (t. z. *Modus eligendi regis*, nr. 264). Natomiast nie są ustawami, gdyż nie tworzą normy stale obowiązującej, lecz odnoszą się tylko do poszczególnych wypadków tego rodzaju akta, jak liczne za czasów piastowskich rozporządzenia książąt co do następstwa ich synów, n. p. testament Bolesława Kędzierzawego co do następstwa w Kujawach i na Mazowszu, podziały dzielnie przez żyjącego księcia pomiędzy swoich synów, działy przedsięwzięte przez braci po śmierci ojca, umowy o wzajemne dziedziczenie, jak n. p. Maryi i Jadwigi co do Polski i Węgier umowa z r. 1383, warunkowe lub bezwarunkowe zrzeczenia się praw nabytych do tronu, jak n. p. warunkowe zrzeczenie się Ludwika sukcesji po Kazimierzu W. z r. 1364 i t. p. Tutaj zaliczam też akta, powołujące pewne osoby na tron, jak n. p. ugodę wołkowyską z r. 1386, albo też przyrzeczenia dawane przez stany państwowe za życia ojca, iż po jego śmierci obiorą syna następcą, jak n. p. kilkadziesiąt tego rodzaju aktów wystawionych Władysławowi Jagielle przez rozmaite ziemie tudzież miasta z przyrzeczeniem obioru jednego z synów jego na króla — są to bowiem zobowiązania do pewnego tylko szczególnego wypadku odnoszące się, nie tworzące normy stałej, jako prawo obowiązującej. Również nie należą do naszego zbioru akta hołdów lub przyrzeczeń wierności, składane przez korporacye (n. p. miasta) lub poszczególne osoby nowo na tron wstępującym królom.

Wydawane przy objęciu tronu (czasem później) przez panujących t. z. ogólne zatwierdzenia praw (*generalis confirmatio iurium*) bądź to dla całego państwa, bądź też dla poszczególnych ziem, są niewątpliwie ustawami, i to zasadniczej doniosłości. Słusznie tedy znalazły one miejsce już w dawniejszych zbiorach ustaw. W *Statucie Łaskiego* i *Voluminach legum* wydrukowano zatwierdzenie praw Kazimierza Jagiellończyka z r. 1470 (nr. 219), tegoż zatwierdzenie praw dla ziem pruskich z r. 1477 (nr. 233), Jana Alberta zatwierdzenie praw dla ziem pruskich z r. 1494 (nr. 253), Aleksandra zatwierdzenie praw dla ziemi sandomierskiej ok. r. 1501 (nr. 265), tegoż zatwierdzenie praw generalne z r. 1505 (nr. 275). Bandtkie pomnożył zasób tego rodzaju ustaw wydaniem trzech innych, t. j. zatwierdzeniem praw Władysława Warneńczyka z r. 1438 (nr. 127), Kazimierza Jagiellończyka z r. 1453 (nr. 154), wreszcie tegoż zatwierdzeniem praw dla Wielkopolski z r. 1488 (nr. 241). Ale zbiory te nie wyczerpują bynajmniej wszystkiego, co dotąd znamy. Nie cofając się wstecz poza czasy tych królów, których konfirmacye zawarte są w rzeczonych zbiorach, wykazać już możemy ważne uzupełnienia, jak: prowizoryczną konfirmacyą Władysława Warneńczyka z r. 1434 (nr. 120), Kazimierza Jagiellończyka dwie konfirmacye z r. 1455 (nr. 168 i 173), Jana Alberta dwie konfirmacye generalne z r. 1493 (nr. 244 i 245), tudzież dwie konfirmacye dla poszczególnych ziem, sanockiej i sandomierskiej z tegoż roku (nr. 246 i 247). Ważniejsze jeszcze uzupełnienia zyskujemy dla czasów dawniejszych: już

z pierwszej połowy wieku XIII. (1228 r.) mamy confirmacyą Władysława Łaskonogiego dla Małopolski, wydaną na wypadek uzyskania rządów w tym kraju (nr. 17), confirmacyą Wacława dla Małopolski z r. 1291 (nr. 25), Bolka lignickiego dla ziemi namysłowskiej z r. 1323 (nr. 35) i wreszcie Karola Roberta dla Polski w imieniu powołanego na tron polski Ludwika z czasów między r. 1333—1342 (nr. 39).

Takie g. neralne zatwierdzenia praw mieszczą się też niejednokrotnie w t. z. przywilejach ziemskich, jak n. p. w przywileju budzińskim lub koszyckim Ludwika z lat 1355 i 1374 (nr. 47 i 61), chociaż nie wyczerpują ich treści w zupełności, przywilej ziemski zawiera bowiem zawsze jeszcze nadanie nowych i to zazwyczaj daleko sięgających prerogatyw na rzecz jednego lub kilku stanów w państwie, w obrębie całego królestwa lub też poszczególnych ziem. Charakter ustawiczny tych zabytków nie może podlegać najmniejszej wątpliwości, owszem, można powiedzieć, że w szeregu ustaw polskich zajmują one jedno z najważniejszych miejsc, stały się bowiem główną podstawą, na której oparł się rozwój swobód i wolności dwu uprzywilejowanych w Polsce stanów, duchowieństwa i szlachty. Dla przykładu dość przytoczyć wzmiankowane już poprzednio przywileje budziński i koszycki, albo nadto jeszcze: krakowski z r. 1386, piotrkowski z r. 1388, brzeski z r. 1425, jedlnieński z r. 1430, krakowski z r. 1433 i t. p. Gdzieniedzie, jak mianowicie na Litwie, przywileje ziemskie stają się nawet panującym typem ustawodawstwa, tak, iż obok nich bardzo już tylko nieliczną stosunkowo ilość innego rodzaju zabytków ustawodawczych wykazać można. Dla wydawnictw dawniejszych zbiorów nie podlegało też nigdy wątpieniu, że je zaliczyć należy do rzędu ustaw; nie rozporządzając jednak dostatecznym materiałem źródłowym, wydawnictwa te nie pomieściły wszystkiego, co już dzisiaj jest nam znanem, co zatem wejść powinno jako uzupełnienie do zbioru nowego. Jako takie uzupełnienia wyliczyć można: dla Polski: pierwszy przywilej koszycki z r. 1373, dochowany niestety tylko w streszczeniu (nr. 60), wielki przywilej dla Prus z r. 1410 (który wobec wyniku ówczesnej wojny polsko-krzyżackiej nie wszedł w wykonanie, nr. 89), przywilej dla szlachty Rusi halickiej i Podola z r. 1434 (nr. 122), przywilej dla szlachty i duchowieństwa polskiego z r. 1456 (nr. 178), do czego dołączyć jeszcze należałoby na podstawie najnowszej krytycznej edycji prof. Lewickiego nowe wydanie trzech w ścisłym związku zostających, ale do niedawna prawie nieodróżnianych przywilejów: brzeskiego z r. 1425, jedlnieńskiego z roku 1430 i krakowskiego z r. 1433 wraz z rewersalami, wystawionymi przez stany polskie (nr. 103, 104, 107, 108 i 115). Dla Mazowsza: przywilej dla ziemi czerskiej i warszawskiej z r. 1414 (nr. 306), przywilej dla ziemi gostyńskiej z r. 1422 (nr. 310), tudzież przywilej łomżyński z r. 1447 (nr. 316). Dla Litwy lub poszczególnych jej ziem: przywileje z lat 1387, 1427, 1428, 1432,

(dwa) 1456, 1494, 1501, 1505 (nr. 330, 337, 338, 339, 340, 343, 349, 352, 357).

Od tych przywilejów ziemskich, jako ustaw tworzących normy ogólne, ściśle odróżnić należy przywileje w ścisłym tego słowa znaczeniu, które zawierały nadanie pewnych, chociażby najdalej sięgających uprawnień, tylko na rzecz oznaczonych z góry jednostek lub korporacji, które zatem prawideł ogólnych nie stawiały, i jako takie za ustawy poczytane być nie mogą. W rozwoju prawa w Polsce odegrały one bardzo ważną rolę, przekształciły z gruntu wiele dawniejszych stosunków prawnych sięgały w nie częstokroć głębiej aniżeli same ustawy, bądź co bądź jednak, nie posiadając znamion zewnętrznych aktów ustawodawczych w ścisłym tego słowa znaczeniu, nie mogą tem samem wejść do zbioru ustaw. Przywileje immunitetowe nadawane poszczególnym biskupstwom lub klasztorom, choćby nawet tak szczegółowo normowały ich stosunki, jak n. p. znane przywileje Bolesława Wstydlivego dla posiadłości biskupstwa krakowskiego z lat 1254 i 1255, przez Helcla do szeregu ustaw przedkazimierzowskich zaliczone, nie są ustawami, jak niemi nie są przywileje immunitetowe dla klasztoru dajmy na to wąchockiego lub czerwieńskiego, z któremi pod względem znaczenia prawnego zgola stoją na równi. Inna rzecz, jeżeli przywilej wydany został dla kościoła polskiego jako takiego, jak n. p. przywilej czterech książąt polskich z r. 1211—1215 (nr. 13), przywilej trzech książąt polskich wydany przed r. 1211, znany tylko z zatwierdzenia papieskiego z r. 1211 (nr. 11), przywilej Władysława Łaskonogiego z r. 1228 (nr. 18) lub Henryka głogowskiego z r. 1298 (nr. 29). Niemniej też nie wędą do zbioru dwa przywileje nadane w roku 1242 klasztorowi lubińskiemu w przedmiocie wolności targowych tudzież nietykalności dóbr klasztornych, które Helcel zalicza do ustaw przedkazimierzowskich, albowiem i one zawierają tylko nadanie pewnego szczególnego uprawnienia na rzecz oznaczonej korporacji; czysto formalny, zewnętrzny wzgląd, że się nazywają raz statutem, raz dekretem, nie może ważyć na szali. Podobne znaczenie przywilejów w ścisłym tego słowa znaczeniu mają też wszystkie przywileje lokacyjne poszczególnych miast, przywileje nadające im wolność od ceł, przyznające prawo składu lub odbywania jarmarków i t. p., nie mniej też przywilej założenia uniwersytetu krakowskiego, który Helcel w zbiorze ustaw Kazimierzowskich zamieścił¹⁾.

Najważniejszy i najliczniejszy (obok przywilejów ziemskich) materiał ustawodawczy mieści się w t. z. statutach, czy jak je zresztą w wiekach średnich nazywano: konstytucjach, dekretach, edyktach itp. Obojętną jest rzeczą, od kogo taki statut wychodzi, czy od księcia lub króla samego, czy wydaje go panujący wspólnie z wiecem, zjazdem generalnym lub sejmem,

¹⁾ Starod. prawa pol. pom. I str. 213.

czy wreszcie pochodzi on od samego zjazdu lub sejmu, wydany bez udziału króla, jak się to nieraz zdarzało, byleby tylko treść postanowień w ten sposób powstałych nosiła na sobie wewnętrzne znamiona ustawy. Ścisła dystynkcyja między uprawnieniem różnych władz w różnych czasach do wydawania ustaw jest trudną do przeprowadzenia, wiadomo bowiem, że w wiekach średnich dzieje władzy ustawodawczej w Polsce przechodziły różne koleje, że były chwile, w których równocześnie utrzymywały się obok siebie dwie odmienne pod tym względem zasady i dopiero pod sam koniec wieków średnich sprawa kompetencji ustawodawczej urządzoną została stanowczo radomskim statutem z roku 1505. Nie można tedy postawić z góry stałej formułki, że n. p. w pewnym okresie czasu sam tylko król, a w innym znowu tylko sejm (nie zaś już sam król) wydawać mogli ustawy, owszem nawet w tych czasach, w których organizacja sejmowa zaczyna się już w Polsce wytwarzać i ustalać (w drugiej połowie wieku XV), trzeba przeciw niektórym zarządzeniom wydany przez samego króla przyznać znaczenie ustaw, którego też w rzeczywistości zażywały, tem bardziej, że wiele aktów, w których król rzekomo występuje jako jedyny czynnik tworzący prawo, wydanych zostało na podstawie uchwał sejmowych lub przynajmniej za radą panów. Rozumie się, że nie wszystko bez wyjątku, co taka władza zarządziła lub uchwaliła, może być uważane za ustawę, albowiem obok ustawodawstwa wykonywała ona z reguły także inne funkcje; tak n. p. postanowienia zjazdów, że należy wysłać legacją do panów litewskich lub do zagranicy, że należy porozumieć się z kandydatem do tronu co do miejsca przyszłego zjazdu, przywileje w znaczeniu ścisłym wystawione na sejmie na rzecz poszczególnych osób i t. p. nie wędą do zbioru ustaw. Koniecznym warunkiem jest, ażeby te uchwały czy postanowienia tworzyły jakieś ogólne normy prawne. Mniejsza o to, czy przeznaczeniem ich jest obowiązywać stale, czy też tylko przez pewien z góry określony czas, przewidywająco (jak n. p. większa część postanowień statutu piotrkowskiego z r. 1493, nr. 250, albo tymczasowy statut radomski z r. 1505, nr. 277). Również obojętną jest rzeczą, jakiego rodzaju stosunki określane są przez te ustawy: czy urządzenia prawa politycznego, jak ustawodawstwo, skarbowość, wojskowość, sądownictwo, czy prawo prywatne, karne, procesowe i t. p. Nie jest naszym zadaniem przechodzić tutaj szczegółowo wszystkie te kierunki prawodawstwa, ani też wykazywać, o ile nowy zbiór przez zamieszczenie całego znanego dotąd materiału tej treści wzbogaciłby się w stosunku do zbiorów dawniejszych; zwrócimy tylko uwagę na kilka luźnych pytań, które wymagają szczegółowego omówienia lub też nastroczają jakiejkolwiek wątpliwości.

Naprzód tedy podnieść należy, iż w zbiorach dawniejszych pomijano systematycznie ustawy handlowe. Tego rodzaju postanowienia, jak Ludwika przywilej wolnego handlu dla kupców polskich (nr. 59), albo innych królów postanowienia określające drogi handlowe w Polsce (nr. 62, 80, 85, 123, 146, 167)

statuta w przedmiocie targów w kraju i zagranicą (nr. 151), i t. p. tworzą przecież niewątpliwie normy ogólne, obowiązujące w stosunkach handlowych bądź to całej Polski bądź też poszczególnych ziem, i jako takie powinny wejść do zbioru ustaw polskich. Inna rzecz: nadanie wolności handlowych kupcom pewnego miasta; jest to już przywilej w znaczeniu ścisłym, a zatem nie ustawa.

Niemniej też w większym aniżeli dotąd zakresie należałoby uwzględnić ustawy górnicze. Część ich znalazła już wprawdzie pomieszczenie w zbiorach dawniejszych, jak: Kazimierza W. ordynacya żup wielickich z r. 1368 (nr. 56), tegoż artykuły o przewozie soli i solarzach, odszukane przez Helela (nr. 57), wreszcie Kazimierza Jagiellończyka zatwierdzenie i uzupełnienie ordynacyi z r. 1368 (nr. 148). Ale materiał ten można jeszcze pomnożyć kilku innymi ordynacyami, ogłoszonymi przez Łabęckiego, które mają niewątpliwy charakter ustaw górniczych, jako to: ordynacyami z lat 1393, 1492—1501 i 1504 (nr. 76, 243, 270), nadto zaś ważnym przez swoją starożytność statutem górniczym Leszka Białego z lat 1221—1224 (nr. 16). Nie potrzeba chyba dodawać, że inne przywileje, wydawane na rzecz górników wielickich, olkuskich i t. p., wyjmujące ich z pod jurysdykcji sądów krajowych, a nadające własny sąd, zwalniające od opłaty należności skarbowych na pewien przeciąg czasu i t. p., jako przywileje w znaczeniu ścisłym nie nadają się do zbioru ustaw.

Osobną grupę zabytków ustawodawstwa polskiego stanowią uchwały podatkowe. Wobec przyznanej stanom wolności od podatków (z wyjątkiem t. z. poradlnego) wszelkie przyczynienie się ich do pokrycia potrzeb państwowych wymagało w każdym poszczególnym przypadku osobnego przyzwolenia, osobnej uchwały. Te uchwały, aczkolwiek zawsze tylko od wypadku do wypadku stanowione, uważano współcześnie niewątpliwie za ustawy, mogły bowiem wychodzić tylko od władz, opatrzonych mocą stanowienia praw. Słusznie tedy Bandtkie kilka tego rodzaju zabytków zamieścił w swoim *Ius Polonicum* (n. p. nr. 184 i 222). Ogólna liczba uchwał podatkowych przechowanych w całości nie jest niestety znaczną: prócz podanych przez Bandtkiego możnaby wskazać co najwięcej jeszcze na uchwałę ziem ruskich około r. 1426 powziętą (nr. 106), uchwałę wielkopolską z r. 1458 (nr. 191) i statut piotrkowski o czopowem z r. 1490 (nr. 242). W porównaniu do rzeczywistej powziętych uchwał liczba ta prawie w zupełności ginie; uzupełnić ją wszakże można bardzo znacznie rejestrami przechowanymi u współczesnych pisarzy, którzy o nich weale dokładnie wspominają, przedewszystkiem zaś u Długosza, który sam podaje ich kilkadziesiąt.

W ścisłym związku z uchwałami podatkowymi stoją poręczenia królewskie, iż uchwały te, a wzgl. świadczenia pieniężne na ich podstawie uiszczone nie mają na przyszłość ubliżać prawom i swobodom stanów (t. z. *cautiones indemnitatís*). Znamie ustawnicze tych poręczeń, aczkolwiek wydawanych zawsze

tylko z powodu pewnej szczególnej uchwały podatkowej, nie zdaje mi się podlegać wątpieniu, zawierają one bowiem ogólną normę wolności podatkowej. Słusznie też już w *Statucie Łaskiego* i *Voluminach legum* zamieszczono jeden tego rodzaju akt wydany w r. 1463 dla ziemi brzesko - kujawskiej (nr. 203). Dzisiaj za- bytków takich znamy już znacznie więcej, zaczętem też należałoby nimi uzupełnić zbiór ustaw. Obojętną przytem jest rzeczą, czy te poręczenia odnoszą się do całego państwa (nr. 86 i 218), czy do poszczególnych tylko ziem (nr. 145, 195, 211, 214, 249), czy do poszczególnych stanów, jak n. p. duchowieństwa (nr. 177, 321). Od tych poręczeń ogólnej treści, wykazujących znamiona ustaw, odróżnić należy poręczenia szczególne, wydawane bądź to dla jakiegoś biskupstwa (n. p. r. 1460 dla biskupstwa przemyskiego albo 1469 dla krakowskiego) bądź też dla miasta (n. p. r. 1460 dla Lwowa, w latach 1458, 1469, 1476 dla Krakowa), którym już znaczenia ustaw przyznać nie można. Stosunek tych poręczeń ogólnych do szczególnych jest taki sam, jak stosunek przywilejów ziemskich do przywilejów w ścisłem tego słowa znaczeniu: pierwsze tworzą normę ogólną dla całego państwa, pewnej ziemi lub pewnego stanu obowiązującą, drugie nadają tylko przywilej pewnej jednostce, korporacyi.

Odrębny od tych kaucyj charakter wykazują zwolnienia podatkowe, udzielane niejednokrotnie przez królów. Gdzie te zwolnienia wypowiadają zasadę ogólną, iż czy to państwo całe czy ziemia, czy też pewien stan mają być na zawsze wolne od płacenia podatków, tam niewątpliwie są one ustawami. Taką ustawą jest n. p. przywilej wydany w r. 1493 dla szlachty i duchowieństwa ziemi krakowskiej, uznający zasadę wolności podatkowej (nr. 248). Zwolnień tego rodzaju możnaby wykazać jeszcze więcej; w przeważnej części mieszczą się one w przywilejach ziemskich, o których już poprzednio była mowa. Inaczej ma się rzecz ze zwolnieniami czasowemi, nadanemi na kilka czy kilkanaście lat; te ostatnie nie tworzą właściwie żadnej normy prawnej, przeciwnie, są wyjątkiem od takiejże normy; po stronie nadającego są tylko zarządzeniem skarbowem, po stronie nadanego przywilejem w znaczeniu ścisłem. Dla tego, jak miemam, nie powinien wejść do zbioru ustaw dokument, zamieszczony w *Statucie Łaskiego* i *Voluminach legum*¹⁾, nadany w r. 1455 mieszkańcom Wielkopolski, mocą którego zwolnieni zostają od ciężarów podatkowych na przeciąg lat sześciu²⁾, albo n. p. przywilej udzielony około r. 1505 mieszkańcom Wołynia, zawierający zwolnienie od wołowszczyzny na przeciąg lat dwunastu. O zwolnieniach czasowych, udzielanych poszczególnym biskupstwom, miastom i t. p. nie potrzeba nawet mówić osobno, tu bowiem już ze względu na sam

¹⁾ Vol. leg. I str. 186.

²⁾ Tem bardziej, iż sama autentyczność tego dokumentu jest wątpliwą. Por. Caro, Gesch. Polens V 1, str. 66 uw. 2.

podmiot uprzywilejowany wynika niemożność zaliczenia tego rodzaju aktów do rzędu ustaw.

Nasuwa się jeszcze do rozpatrzenia nader ważna kwestya. Ponieważ społeczeństwo polskie składało się z kilku stanów, a niektóre z nich w stosunkach swoich wewnętrznych rządziły się odmiennem, niepolskiem prawem, jak: duchowieństwo prawem kanonicznem, mieszczaństwo prawem niemieckiem, przeto zachodzi pytanie, czy ustawy, zarządzające stosunki tych stanów mają być do zbioru wciągnięte czy też pominęte. Pytanie to nie da się w całości ani zaprzeczyć ani potwierdzić; należy rozróżnić poszczególne wypadki, stosownie do których odpowiedź wypadnie rozmaicie.

Zwracając się przedewszystkiem do kościoła i duchowieństwa, rozróżnić trzeba stosunek ich zewnętrzny, stosunek do państwa i w państwie, jako jednego z elementów politycznego i społecznego ustroju w Polsce i stosunek wewnętrzny, jako stanu zorganizowanego autonomicznie, załatwiającego samodzielnie swoje sprawy wewnętrzne. Ustawy w tym ostatnim kierunku wydawane należałoby zasadniczo wyłączyć ze zbioru ustaw polskich, i to bez względu na to, czy wychodzą od władz kościelnych miejscowych, jako to biskupów i synodów polskich, czy też od władzy kościelnej centralnej, t. j. od papieżów. Razem wzięte stanowią one całość partykularnego ustawodawstwa kościoła polskiego, które lubo przedstawia pewne szczególne właściwości miejscowe, opiera się przecież w ogóle biorąc na zasadach powszechnego prawa kanonicznego, zmieniając je tylko lub uzupełniając stosownie do zachodzących potrzeb; w każdym razie jednak siła i zasoby jego rozwoju czerpane są z prawa obcego, zaczętem też ustawy w tym kierunku wydawane do ustaw polskich zaliczone być nie powinny. Statut synodalny biskupa krakowskiego Lutka z r. 1466 znalazł się tedy na niewłaściwym miejscu w *Statucie Łaskiego i Voluminach legum*¹⁾. Podobnie byłoby rzeczą niestosowną zamieszczać w zbiorze naszym jakiegokolwiek inne statuta synodów prowincjonalnych czy dyecezyalnych, ordynacye kapitulne, bulle papieskie biorące w protekcyę pewne biskupstwa lub zakony, albo zarządzające tego rodzaju stosunki, jak n. p. pierwszeństwo biskupa krakowskiego przed innymi biskupami w hierarchii kościelnej polskiej (r. 1186 i 1256) i t. p.

Tylko tam, gdzie władza ustawodawcza państwowa widziała się spowodowaną sięgnąć w wewnętrzne stosunki kościelne i urządzić je od siebie, należałoby odnośne zabytki zaliczyć do rzędu ustaw polskich, w ten bowiem sposób stosunki te zspoliwszy się z interesem państwa, straciły swój ściśle wewnętrzny charakter i nabrały znaczenia na zewnątrz. Z tego powodu zaliczam do ustaw polskich tego rodzaju zabytki jak: statut nowokorczyński z r. 1475 w przedmiocie nadawania beneficjów kościelnych (nr.

¹⁾ Vol. leg. I str. 105.

227), statut z tegoż roku o nieprzyjmowaniu plebejuszów do kościołów katedralnych (nr. 226), dwa przywileje Aleksandra dla duchowieństwa litewsko-ruskiego z lat 1499 i 1503, nadające mu prawo rządzenia się zbiorem ustaw kościelnych zwanym *Swytok Jarosław* (nr. 355 i 361) i t. p.

Co do ustaw dotyczących zewnętrznego stosunku kościoła, nie ulega wątpieniu, iż należy je zamieścić w naszym zbiorze, o ile pochodzą od władz ustawodawczych państwowych. Obojętną przytem jest rzeczą, w jakim kierunku stosunek ten jest urządzany; czy ustawa zawiera przyznanie ogólnych, zasadniczych praw kościołowi, jak n. p. wspomniane już poprzednio przywileje immunitetowe, albo przywilej Władysława Warneńczyka z r. 1443, porównujący w prawach duchowieństwo obrządku wschodniego z duchowieństwem obrządku łacińskiego (nr. 134), czy też dotyczy tylko pewnych szczególnych spraw, n. p. pierwszeństwa arcybiskupa gnieźnieńskiego w radzie królewskiej (nr. 148), zniesienia prawa zaboru sprzętów po zmarłych biskupach (nr. 7 i 311), zobowiązania klasztorów do zasięgnięcia zezwolenia królewskiego przy wyborze dostojników (nr. 196 i 197) i t. p. Szczególnym rodzajem ustaw, urządzających jeden z tych stosunków zewnętrznych, są ustawy, przybierające na zewnątrz częstokroć formę wyroków arbitralnych lub kompromisów w sprawach dziesięcinnych. Kilka tego rodzaju zabytków zamieściły już zbiory dawniejsze, jak: arbitracją Janisława z r. 1330, ordynacją Kazimierza W. z r. 1352, arbitracje Bodzanty z r. 1359 i Jarosława z r. 1361, wreszcie t. z. laudum krakowskie z r. 1437 (nr. 37, 45, 51, 54, 124). Znany dziś materyał pozwala zasób tych ustaw znacznie powiększyć, jako to: statutem Konrada mazowieckiego z czasu między r. 1220—1232, arbitracją Jarosława z r. 1343, kompromisem poznańskim z r. 1360, kompromisem przemyskim z r. 1395 i wreszcie kompromisami mazowieckimi z lat 1368, 1424 i 1446 (nr. 15, 41, 52, 77, 285, 312, 314).

Do szeregu ustaw urządzających zewnętrzny stosunek kościoła należy też zaliczyć postanowienia, mocą których państwo użycza opieki bądź to osobom, bądź rzeczom, bądź wreszcie wyrokom kościelnym. Statuta o łupiestwach dóbr duchownych, o przechodach wojska przez dobra kościelne, o skutkach karnych kłatwy kościelnej z lat 1432, 1433, 1457, 1458 i 1474 (nr. 111, 117, 186, 189, 225), znane już wszystkie ze zbiorów dawniejszych, powinny się znaleźć także w zbiorze nowym.

W związku z omówionymi dotąd zabytkami zostają też ustawy państwowe, urządzające stosunki wyznaniowe. Do znanego już ze zbiorów dawniejszych edyktu wieluńskiego z roku 1424 (nr. 101) należałoby w nowem wydaniu dołączyć jeszcze podobny treścią edykt Jagiełły z r. 1425 o stosunkach Polaków z heretykami Czechami (nr. 102), tudzież edykt z r. 1423 o wyznawcach kościoła wschodniego na Rusi halickiej (nr. 99).

Zgoda inaczej zapatrywać się należy na znaczenie ustaw urządzających zewnętrzny stosunek kościoła polskiego, o ile nie

wyszły od władz ustawodawczych państwowych, ale od władz kościelnych; obojętną znowu jest rzeczą czy to jest władza centralna, papież, czy też partykularna, biskupi i synody. Jako akty jednostronne, które same przez się nie miały uznania ze strony państwa, nie nadają się tego rodzaju zabytki do zbioru ustaw polskich. Nie wejdą więc doń postanowienia statutów synodalnych polskich w przedmiotach dziesięcinnych, postanowienia, wzbraniające ingerencji królewskiej przy wyborach biskupów i inne podobne; niemniej też bulle lub brewia papieskie, nakazujące dopuszczania wolnych elekcij kapitulnych, wzbraniające nadawania godności duchownych przez świeckich, usuwające *ius spolii* panującego, jakkolwiek postanowienia władz państwowych, urządzające te same przedmioty, należałyby niewątpliwie do rzędu ustaw polskich. Z tego powodu należałoby też wyłączyć ze zbioru dwie bulle papieskie w przedmiocie wolności kościelnych, zamieszczone niewłaściwie w *Statucie Łaskiego* i *Voluminach legum*¹⁾.

Analogiczne zasady należałoby też stosować do ustaw, normujących stosunki mieszczaństwa w Polsce. I ten stan zajmuje dwojakie stanowisko: jako samoistnie zorganizowana korporacya autonomiczna, rozszczepiona na tyle odrębnych całości, ile było miast, a zarazem też jako element w polityczno-społecznym ustroju państwa polskiego. W stosunkach swoich wewnętrznych rządzi się prawem niemieckiem i na zasadach tegoż prawa rozwija ustawodawstwo miejscowe; zabytki tegoż ustawodawstwa nie nadają się zatem z dwojakiego względu do zamieszczenia w zbiorze ustaw polskich, raz dla tego, że się opierają na obcych pierwiastkach. powtóre dla tego, że dotyczą czysto wewnętrznych stosunków tego stanu. Wilkirze rad miejskich, ordynacje cechowe i inne podobne akty ustawodawcze, zachowując zresztą w zupełności pierwszorzędną doniosłość dla historii urzędzeń miejskich i partykularnego rozwoju prawa niemieckiego w Polsce, nie są przecież zabytkami ustawodawstwa polskiego w ścisłem tego słowa znaczeniu. Pewną wątpliwość budzi tylko pytanie, jak sobie począć z niektórymi postanowieniami, wydawanymi przez królów polskich (a więc już nie przez władze autonomiczne miejskie) dla pewnych miast, w których normowane są stosunki obowiązującego tamże prawa prywatnego, kanoniego, procesowego i t. p. Szczególnie z czasów Jagiellów zachowało się kilka tego rodzaju postanowień, jak n. p. postanowienie z r. 1403 dla Sącza w przedmiocie sukcesyi małżonków, z r. 1416 dla Poznania w przedmiocie dziedziczenia gerady, z r. 1422 dla Lwowa w przedmiocie dziedziczenia hergewete. Jakkolwiek postanowienia te wychodzą od władzy państwowej, to jednak mniemam, iż nie ma powodu zaliczać ich do ustaw polskich, ile że dotyczą ściśle niemieckich instytucyj prawnych i dla tego tylko w zbiorze ustaw partykularnego prawa niemieckiego w Polsce, albo też w zbiorze dokumentów odnoszących się do

¹⁾ Vol. leg. I str. 105 i 109.

historii danych miast właściwe znajdują miejsce. Jest zresztą rzeczą wielce prawdopodobną, że owe rzekome ustawy królewskie są tylko reprodukcją lub zatwierdzeniem uchwalonych poprzednio wilkirzów miejskich jak to w niektórych innych wypadkach wyraźnie da się stwierdzić (n. p. zatwierdzenie Kazimierza W. dwóch wilkirzów krakowskich r. 1336 i 1342, albo tegoż zatwierdzenie wilkirzu lwowskiego r. 1360). Z podobnych względów należałoby też, jak mniemam, wyłączyć ze zbioru zatwierdzenie króla Aleksandra bulli Grzegorza IX, zawierającej kondemnatę niektórych postanowień Zwierciadła saskiego (*articuli reprobati*), zamieszczonej w *Statucie Łaskiego* i *Voluminach legum*¹⁾, ile że ta bulla odnosi się do urządzeń prawnych ściśle niemieckiego początku i charakteru.

Natomiast do rzędu ustaw polskich zaliczam postanowienia, w których władza państwowa dla przeprowadzenia pewnej wspólnej zasady w interesie porządku publicznego wydaje normy ogólne w sprawie urzędzeń miejskich. Tutaj należy n. p. statut Przemysła II z r. 1283 stanowiący, iż wszystkie miasta w ziemi kaliskiej mają brać prawo z Kalisza (nr. 22), podobnież statut Kazimierza Jagiellończyka z r. 1476 wprowadzający prawo chełmińskie jako obowiązujące w ziemiach pruskich (nr. 229), dalej statut tegoż króla z r. 1449, wydany dla wszystkich miast polskich w przedmiocie nadawania obywatelstwa miejskiego (nr. 143), gdy przeciwnie postanowienie tej samej treści wydane dla jednego tylko miasta nie nadawałoby się już do zamieszczenia w naszym zbiorze. Niemniej też zaliczam do ustaw dwa postanowienia Łokietka z roku 1298 i 1299, nadające ważniejszym miastom wielkopolskim prawo ścigania i karania złoczyńców (nr. 28 i 31). Bez wątpienia są też ustawami, nadającymi się do zamieszczenia w naszym zbiorze, postanowienia, urządzające pewne centralne władze dla stanu miejskiego, zwłaszcza władze sądownicze. Co do jednego z nich nie było nigdy zdania odmiennego: znany przywilej Kazimierza W. z r. 1361, urządzający sąd wyższy prawa niemieckiego na zamku krakowskim, znajduje się we wszystkich zbiorach dawniejszych (nr. 53). Ale podobnych lub pokrewnych ustaw znajduje się jeszcze więcej, to też należałoby niemi uzupełnić zbiór nowy. Mam tu na myśli ustawę Mieszka i Przemysła książąt opolsko-raciborskich z r. 1286, organizującą w Raciborzu sąd wyższy i najwyższy dla spraw miejskich swojego kraju (nr. 23), Władysława Jagiełły dekret z r. 1399, normujący tok instancyj w sprawach prawa niemieckiego (nr. 81), Władysława Warneńczyka dekret tej samej treści z r. 1444 dla Rusi halickiej (nr. 136), wreszcie Kazimierza Jagiellończyka ustawę z r. 1455, uznającą niewrzuszalność wyroków sądu sześciu miast (nr. 169).

Z zabytków ustawodawstwa w sprawach żydowskich zamieszczano dotąd w dawniejszych zbiorach jeden tylko przywilej żydowski Bolesława kaliskiego z r. 1264 (nr. 21). Ale

¹⁾ Vol. leg. I str. 338.

ten przywilej stanowi tylko punkt wyjścia ustawodawstwa żydowskiego w Polsce; należy go zatem uzupełnić wszystkimi późniejszymi podobnej treści przywilejami. Należą tu przywileje żydowskie: Bolka I świdnickiego z r. 1295 wraz z uzupełnieniem Bolka II z r. 1328 (nr. 26 i 36), Henryka III głogowskiego z r. 1299 (nr. 32), Kazimierza W. z r. 1367 dla żydów na Rusi (nr. 55), wreszcie Kazimierza Jagiellończyka zatwierdzenie z r. 1453 podrobionego przywileju Kazimierza W. (nr. 153). Bardzo obfitym jest zasób przywilejów żydowskich na Litwie, jako to: Witołda przywilej dla żydów trockich z r. 1388 (nr. 331), tegoż przywilej dla żydów litewskich z r. 1388 (nr. 332), tegoż przywilej dla żydów grodzieńskich z r. 1389 (nr. 333), tegoż przywilej dla żydów litewskich z r. 1408 (nr. 335), Kazimierza Jagiellończyka przywilej dla żydów trockich z r. 1441 (nr. 341), Aleksandra przywilej dla tychże żydów z r. 1492 (nr. 352).

W sprawach ormiańskich nie wykazują wieki średnie żadnego zabytku, któryby można zaliczyć do rzędu ustaw we właściwym tego słowa znaczeniu, jak go wykazują n. p. czasy po nich najbliższe (statut ormiański Zygmunta I z r. 1519). Co w wiekach średnich stanowiono o Ormianach, to wszystko ma znaczenie przywilejów w ścisłym tego wyrazu rozumieniu, udzielanych Ormianom lwowskim, kamienieckim i t. p., jak n. p. nadanie wolności handlowych, zwolnienie od ceł, wyjęcie z pod jurysdykcji sądów obcych i t. p. Zbiór ustaw polskich średniowiecznych nie da się zatem pomnożyć żadnym zabytkiem ustawodawczym w sprawach ormiańskich.

Bliższego rozpatrzenia wymaga jeszcze kwestya uchwał konfederalcyjnych. Zasadniczo rzecz biorąc, konfederacya nie była prawidłową, normalną władzą ustawodawczą, zaczem też idzie, że uchwały jej same przez się nie mogą być uważane za ustawy. Mimo to jednak przyznać trzeba, że kilka takich uchwał konfederalcyjnych zamieszczono całkiem właściwie w dawniejszych zbiorach ustaw. W pewnych wyjątkowych wypadkach, kiedy zwyczajna władza rządowa nie mogła funkcjonować, jak n. p. podczas bezkrólewia, stawały się konfederacye jedynym czynnikiem, który zdolny był wytworzyć odpowiadające potrzebom chwili normy prawne, a zarazem normom tym zapewnić należne poszanowanie. W innych znowu razach, jakkolwiek wypadek taki nie zachodził, zdarzało się, iż kiedy rząd prawidłowy zaniedbał pewnych zadań bieżących, albo nie miał dość siły, ażeby je przeprowadzić, zawiązywała się zazwyczaj konfederacya, która zadania takie przejmowała na siebie i najczęściej też doznawała chętnego poparcia ze strony rządu. We wszystkich tych razach prawomocność uchwał konfederalcyjnych nie podlegała dla nikogo wątpliwości i dla tego też snadnie możemy je zaliczyć do ustaw. Obojętną przytem jest rzeczą, jakie klasy społeczne wiązały się w konfederacyą, rycerstwo, czy miasta, czy ktokolwiek inny. Ale w urzędzeniu konfederalcyj, jako związków do przeprowadzenia pewnych wspólnych celów, leżała też możność zboczenia, możność postawienia w pro-

gramie pewnych niedozwolonych celów, a chociażby nawet zamach stanu lub rewolucya na większą lub mniejszą skalę. Uchwał w tym kierunku powziętych nie można oczywiście zaliczyć do ustaw, albowiem uchwały te były negacyą obowiązującego prawa, a zarazem uroszczeniem wobec prawidłowej władzy ustawodawczej. Nie od rzeczy będzie dodać, że rozróżnienie tutaj postawione jest takim samem, jakie czyniono i później w Polsce, w wieku XVI do XVIII. W czasie tym zawiązywało się wiele konfederacyj, ale nie wszystkich uchwały weszły do zbiorów ustaw, znalazły one tam miejsce tylko wtedy, jeżeli konfederacye działały jako czynnik zastępczy lub posiłkowy obok władz prawidłowych, nie zaś wtedy, jeżeli działały przeciwko nim. Z tego punktu widzenia rzecz pojmując możemy z średniowiecznych uchwał konfederacyjnych zaliczyć do rzędu ustaw: prócz radomskich z r. 1382 i koryczyńskich z r. 1438 (nr. 63 i 126), zamieszczonych już w zbiorach dawniejszych, nadto jeszcze uchwały trzech konfederacyj miast wielkopolskich i szlaskich z lat 1302, 1310 i 1350 w przedmiocie ścigania i karania złoczyńców (nr. 33, 34 i 43), uchwały konfederacyi radomskiej z r. 1384 (nr. 64) i wreszcie uchwały (zagadkowej po części) konfederacyi dwudziestu rodów szlacheckich, zawiązanej około r. 1442 w sprawie karania mężobójstw (nr. 134). Natomiast nie powinny wejść do zbioru: uchwały konfederacyi Maćka Borkowicza z r. 1352, konfederacyi ziemi lwowskiej z r. 1464, w szczególności zaś także konfederacyi Spytka z Melsztyna z r. 1439, zamieszczonej w *Statucie Łaskiego* i *Voluminach legum*¹⁾, wszystkie bowiem skierowane były bądź to przeciwko rządowi w ogóle, bądź też poszczególnym jego reprezentantom. Rozumie się samo przez się, że nawet w tych wypadkach, gdzie sam charakter konfederacyi jest tego rodzaju, iż uchwały jej mogłyby być zaliczone do rzędu ustaw, nie poczytamy ich przecież za ustawy, jeżeli sama treść ich nie da do tego upoważnienia. Tak n. p. zobowiązania szlachty rozmaitych ziem do uznania po śmierci Jagielly jednego z synów jego królem polskim mają w przeważnej części formę uchwał konfederacyjnych; z tem wszystkiem jednak nie wjeżdżają do zbioru ustaw, gdyż treść tych uchwał nie zawiera w sobie, jak to powyżej staraliśmy się uzasadnić, żadnych norm ustawniczych.

Pozostaje wreszcie jeden jeszcze dział zabytków ustawodawczych: lauda ziemskie, uchwalane na wiecach i zjazdach ziemskich. Można powiedzieć, iż ze wszystkich gałęzi ustawodawstwa polskiego średniowiecznego, dział ten jako materyał do badań naukowych jest najmłodszym; przeważna ilość należących tutaj zabytków ogłoszoną została dopiero w czasach najnowszych. W dawniejszych zbiorach znajdujemy ich zaledwie cztery: dwa lauda łąkoszyńskie, jedno sochaczewskie, tudzież zwód kilku laudów łęczyckich (nr. 376—379). Pokażna liczba blisko czterdziestu lau-

¹⁾ Vol. leg. I str. 141.

dów, jaką dzisiaj już rozporządzamy, a która wobec dalszych publikacyj ksiąg sądowych niezawodnie znacznie się powiększy, świadczy, że to ustawodawstwo ziemskie żywym było tętmem, że w rozwoju prawa znaczną odgrywało rolę i zasługuje przez to na pilną uwagę w nauce, dla której ułatwienie przynieść powinien zbiór, zawierający ogół tychże laudów; z powodów, które wyłuszczyliśmy już poprzednio, nie byłoby jednak może na czasie przystępować jeszcze teraz do jego wydania. W każdym razie w zbiorze ustaw polskich lauda te znaleźć się kiedyś powinny, jakkolwiek bowiem były one wypływem autonomii ziemskiej szlacheckiej, i pod tym względem stoją na równi z ustawami autonomicznymi duchowieństwa i mieszczaństwa, które ze zbioru wyłączyliśmy, to jednak tworzone przez żywiół czysto-polski i na zasadach rodzimego oparte prawa, noszą na sobie znamię polskości, które im w rządzie ustaw polskich niewątpliwie zapewnia znaczenie.

W myśl przedstawionych poprzednio uwag ułożone zostały Regesta ustaw polskich średniowiecznych, które do niniejszej pracy dołączam. Na tem miejscu dodaję jeszcze kilka uwag co do zewnętrznej, formalnej strony tego spisu.

Było dążeniem mojem uczynić spis o ile możności wszechstronnym i wyczerpującym. Dla tego starałem się nie pominąć żadnej publikacji, z której zaczerpnąć było można tekst jakiegokolwiek ustawy lub przynajmniej wiadomość o jej istnieniu i treści. Jeżeli mimo to spis mój wykazuje jakie luki lub niedostatki, liczę na względność czytelnika; wobec ogromu materiału, jaki miałem do przejrzania, zdarzyć się mogło, iż pewna publikacya uszła mojej uwagi, albo pewien akt w publikacji przeglądanej uległ przeoczeniu. Prócz wydawnictw, które zostały już ogłoszone, miałem możliwość, dzięki uprzejmości dra A. Prochaski, korzystania z drukującego się właśnie drugiego tomu Kodeksu listów XV wieku prof. Lewickiego; przejrzanych zostało 37 pierwszych form. Znakomitą pomoc w zestawieniu spisu ustaw z czasu od r. 1384—1501 wyświadczył mi *Index actorum saeculi XV* prof. Lewickiego, w zestawieniu spisu ustaw mazowieckich rejestr sporządzony przez p. Dunina w jego dziele: *Dawne mazowieckie prawo*, aczkolwiek podnieść muszę, iż nie polegałem na nich niewolniczo i znalazłem też wielokrotnie sposobność uzupełnienia ich lub sprostowania.

Stosownie do poczynionych poprzednio uwag rozdzieliłem cały materiał ustawniczy na cztery grupy w następującym porządku: 1) Ustawy polskie, 2) Ustawy mazowieckie, 3) Ustawy litewskie, 4) Uchwały ziemskie. Te ostatnie podzieliłem znowu na osobne oddziały według ziem, dla których zostały wydane. Spis obejmuje ściśle okres średniowieczny; urywa się zatem z dniem śmierci króla Aleksandra (19. sierpnia 1506 r.) i to nie tylko co do ustaw polskich powszechnych tudzież laudów ziemskich, ale zarazem co do ustaw mazowieckich i litewskich, jakkolwiek — jak

wspomniałem poprzednio — nowe wydanie zabytków ustawodawstwa mazowieckiego i litewskiego powinno się sięgnąć w czasy późniejsze, do roku 1578 wzgl. 1588.

Spis wykazuje zarówno ustawy dochowane w całości, jako też takie, które znamy tylko z fragmentów, excerptów lub regestów. Te ostatnie opatrzone są gwiazdką (*). Uporządkowanie ustaw przeprowadzone jest w każdym dziale według następstwa chronologicznego; każda ustawa opatrzoną jest osobną liczbą porządkową.

Pominięto w spisie ustawy, co do których wykazaniem zostało, iż są falsyfikatami, jak n. p. rzekomą ustawę Kazimierza Odnowiciela, ustanawiającą w Polsce świętopietrze dla stolicy apostołskiej, o której wspominają liczne kroniki i roczniki, albo też sfałszowany przywilej Kazimierza Wielkiego dla żydów polskich. Jeżeli jednak taka podrobiona ustawa została później zatwierdzoną przez innego panującego i przez to nabrała mocy obowiązującej, jak n. p. wspomniany co dopiero przywilej żydowski, rzekomo przez Kazimierza W. wystawiony, a przez Kazimierza Jagiellończyka r. 1453 zatwierdzony (nr. 153), natenczas zamieściłem ją w spisie, oczywiście dopiero pod datą zatwierdzenia. Ustawy, co do których autentyczności zachodzić może wątpliwość, jak n. p. statut Bolesława Chrobrego w przedmiocie stróży, wspomniany po raz pierwszy dopiero w kronice wielkopolskiej (nr. 2), zostały zamieszczone. Rzeczą krytyki historyczno-prawnej, w którą nie mogłem się wdawać przy układaniu spisu, będzie wykazać, czy ustawa jest autentyczną.

Zatwierdzenia ustaw podawane są w spisie nie jako samoistne akta, ale jako dodatki do ustawy pierwotnej, zatwierdzonej. Nie mają zatem osobnych numerów, i szukać ich należy nie pod datą zatwierdzenia, ale pod numerem i datą ustawy pierwotnej. Mimo to data zatwierdzenia jest w każdym wypadku podana z całą dokładnością. W niektórych tylko razach zatwierdzenie zamieszczone jest jako samoistny akt ustawodawczy, ma zatem osobny numer i podane jest pod swoją datą, a to mianowicie wtenczas, 1) jeżeli w zatwierdzeniu zawarte są jakieś dodatkowe postanowienia prawne, jeżeli zatem zatwierdzenie jest samo przez się nową ustawą, 2) jeżeli tekst ustawy zatwierdzonej w dokumencie zatwierdzającym różni się od znanego nam tekstu ustawy pierwotnej, 3) jeżeli tekst ustawy pierwotnej nie jest znany, a zarazem z dokumentu zatwierdzającego nie da się z całą dokładnością wydzielić.

Obok tekstu ustaw pierwotnego, autentycznego, powołane też zostały tłumaczenia dokonane na język polski w ciągu wieków średnich. Nie mają one zatem także osobnego numeru ani samoistnej daty, lecz szukać ich należy pod datą i numerem samej ustawy. Tłumaczenia późniejsze, po roku 1506 dokonane, nie zostały uwzględnione.

Co do cytatów, starałem się je podawać z możliwą dokładnością; przytaczam zatem wszystkie publikacye, w których tekst

odnośnej ustawy został ogłoszony, bez względu na to, czy w formie bardziej czy też mniej poprawnej. Cytaty z *Statutu Łaskiego* tudzież *Statutów Goryńskiego* zostały pominięte, ile że oba te wydawnictwa nie są już dzisiaj prawie wcale używane, i przedrukowane zostały w całości i dosłownie, pierwsze w *Voluminach legum*, drugie w *Ius Polonicum*. Zresztą co do cytatów zachodzą tylko jeszcze następujące ograniczenia: Jeżeli tekst ustawy znany jest w brzmieniu łacińskim, a oprócz niego wydane jest także tłumaczenie polskie, dokonane przez badacza dzisiejszego, natenczas to tłumaczenie nie jest zacytowane. Wyjątek zachodzi tylko co do tłumaczenia dwudziestu kilku statutów mazowieckich, dokonanego przez Kownackiego, dla tego, że się oparło na rękopisie wykazującym rozliczne odmianki wobec znanych wydań łacińskich tychże statutów. Jeżeli natomiast tekst ustawy nie jest znany w brzmieniu łacińskim i dochował się tylko w tłumaczeniu choćby przez dzisiejszego badacza dokonaniem, natenczas jako jedyne źródło poznania ustawy przytoczono publikacyą, w której ogłoszone jest tłumaczenie. Podobnie, jeżeli ustawa znajduje się w jednej lub więcej publikacyach w tekście autentycznym, całkowitym, a obok tego podaną jest w innych w regescie, fragmencie lub excerptie, natenczas te ostatnie publikacye nie są przytoczone. Jeżeli natomiast tekst pierwotny ustawy zaginął i mamy o niej wiadomość tylko z publikacyi, podającej regest, fragment lub excerpt, natenczas publikacya taka jest zacytowaną. Pewną różnicę wykazują cytaty tłumaczeń średniowiecznych. Podano tu mianowicie nie tylko publikacye drukowane, w których je ogłoszono, ale zarazem wskazówkę, z jakiego kodeksu rękopiśmiennego przedrukowany w nich tekst został zaczerpnięty; nadto przytoczono także takie kodeksy rękopiśmienne, które dotąd drukiem nie zostały ogłoszone.

Wreszcie obok cytatów znajdują się gdzieniegdzie uwagi autora: co do daty odnośnych zabytków, co do błędnie podanych dat w niektórych wydawnictwach, co do wątpliwości, jakie się nastroczają ze względu na pewne ustawy. Za pomocą odsyłaczów liczbowych wskazano też na związek, jaki pomiędzy niektórymi ustawami zachodzi.

REGESTA
USTAW POLSKICH ŚREDNIOWIECZNYCH.

Uwaga. Już po wydrukowaniu pierwszej części niniejszej pracy uzupełniłem spis niniejszy kilku nowymi ustawami, bądź to pominiętymi poprzednio przez przeoczenie, bądź też zaczerpniętymi z świeżo ogłoszonych wydawnictw. Nie chcąc zmieniać ogólnego liczbowania ułożonych poprzednio regestów, do których się odwołuję w pierwszej części pracy, zamieściłem te dodatkowo odszukane ustawy w miejscach, jakie przypadają ze względu na czas powstania, opatrując je cyfrą bezpośrednio poprzedniej ustawy z dodaniem litery *a*. Spis powyższy obejmuje zatem właściwie 407 (nie 401) numerów, skutkiem czego też sprostować należy odpowiednio obliczenie przeprowadzone na str. 12 i 13.

I. Ustawy polskie.

***1.** R. 985—992.

Dagomy (Mieszka I) i Ody zapis Polski na rzecz stolicy apostolskiej.

Deusdedit, Collectio canonum, wyd. Martinucci, str. 319. — Muratori, Antiq. Italicae, V str. 831. — Hasselb. i Koseg. Codex dipl. Pomer. nr. 503. — Giesebrecht, Balt. Studien roczn. XI, t. IV, zesz. 1. — Mon. Pol. I str. 148. — Kod. dypl. Wielkop. I nr. 2.

***2.** R. 992—1025.

Bolesława Chrobrego statut w przedmiocie stróży.

Kron. Wielkop., Mon. Pol. II str. 483.

***3.** R. 1000, bez ozn. dnia.

Ottona III. cesarza konstytucya gnieźnińska o stosunku Polski do imperyum rzymsko-niemieckiego.

Gallus, Kronika, Mon. Pol. I str. 401. — Kron. Wielkop., Mon. Pol. II str. 483. — Chron. princ. Pol., Mon. Pol. III str. 440.

4. R. 1124 bez ozn. dnia.

Bolesława Krzywoustego dekret w przedmiocie danin i obowiązku służby wojennej na Pomorzu.

Herbord, Vita Ottonis, Mon. Pol. II str. 92.

***5.** R. 1138, bez ozn. dnia.

Bolesława Krzywoustego ordynacya w sprawie następstwa na tron polski (Testament Krzywoustego. *Por. nr. 10*).

Kałużek, Kronika, Mon. Pol. II str. 363. — Kron. Wielkop., Mon. Pol. II str. 518.

*6. Przed r. 1161.

Bolesława Kędzierzawego edykt dla podbitych ziemi pruskich o skutkach prawnych przyjęcia lub nieprzyjęcia wiary chrześcijańskiej.

Kadłubek, Kronika, Mon. Pol. II str. 373. — Kron. Wielkop., Mon. Pol. II str. 524.

*7. R. 1180 lub 1181, bez ozn. dnia.

Statut łączeycki. (*Por. nr. 8*).

Kadłubek, Kronika, Mon. Pol. II str. 399. — Kron. Wielkop., Mon. Pol. II, str. 531 (z tekstem interpolowanym).

8. R. 1181, 28 marca.

Aleksandra III. papieża zatwierdzenie uchwał Zjazdu łączeyckiego. (*Por. nr. 7*).

Baronius, Annal. eccl. pod rokiem 1180 (data błędna). — Hasselb. i Koseg. Cod. dipl. Pomer. str. 118. — Mon. Pol. II str. 401 (z błędną datą 1177 r.). — Kod. dypl. Wielkop. I nr. 25 (z błędną datą 1180). — Co do daty por. Jaffé, Reg. pont. pod r. 1181.

9. R. 1207, 4 stycznia.

Innocentego III. papieża przywilej protekcyjny dla księstwa krakowskiego.

Migne, Innocentii III opera, III str. 1067. — Kod. dypl. Małop. I nr. 5.

10. R. 1210, 9 czerwca.

Innocentego III. papieża zatwierdzenie ordynacyi Bolesława Krzywoustego w sprawie następstwa na tron polski. (*Por. nr. 5*).

Migne, Innocentii III opera, III str. 279. — Kod. dypl. Małop. I, nr. 6.

*11. R. 1211, 21 kwietnia.

Innocentego III papieża zatwierdzenie przywileju immunitetowego, nadanego kościołowi polskiemu przez Leszka Białego, Konrada mazowieckiego i Władysława Odonicza.

Baluze, Epist. Innoc. III, nr. 43. — Migne, Innoc. III opera, str. 412. — Kod. dypl. Małop. I, nr. 7. — Kod. dypl. Wielkop. I, nr. 70.

*12. R. 1211, 13 maja.

Innocentego III. papieża przywilej protekcyjny dla księstwa kaliskiego.

Baluze, Epist. Innocentii III, nr. 51. — Kod. dypl. Wielkop. II nr. 72.

13. R. 1211—1215.

Leszka Białego. Konrada mazowieckiego, Władysława kaliskiego i Kazimierza opolskiego statut, nadający immunitety kościołowi polskiemu.

Gładyszewicz, Żyw. Prand. str. 207. — Kod. dypl. kat. krak. I nr. 10. — Kod. dypl. Wielkop. I nr. 68. — Co do daty por. Piekosiński w Kod. dypl. kat. krak., tamże.

Innocentego III. papieża zatwierdzenie tegoż przywileju z r. 1215, 29 grudnia.

Gładyszewicz, tamże. — Kod. dypl. kat. krak., tamże. — Kod. dypl. Wielkop. I nr. 85.

Honoryusza III. papieża zatwierdzenie tegoż przywileju z r. 1223, 11 stycznia.

Kod. dypl. Wielkop. I nr. 114.

14. 1217, 9 lutego.

Honoryusza III. papieża przywilej protekcyjny dla księstwa kaliskiego.

Muratori, Antiq. Ital. V. str. 835. — Theiner, Mon. Pol. I nr. 3. — Kod. dypl. Wielkop. I nr. 91.

14 a. R. 1217 bez ozn. dnia.

Leszka Białego obedyencya dla stolicy apostolskiej.

Raynald, Ann. eccl. XIII str. 243 nr. 48. — Abraham, Organ. kość. w Polsce str. 185 przyp. 2.

15. R. 1220—1232.

Konrada mazowieckiego statut o dziesięcinach na Mazowszu.

Kod. dypl. Mazow. nr. 3. — Co do daty zob. Perlbach Preuss.-poln. Studien, Regesta dokumentów Konrada.

Arcybiskupa gniezn., biskupów poznań. i kujaw. zatwierdzenie tego przywileju z czasu 1220—1232 r.

Kod. dypl. Mazow. nr. 4.

16. R. 1221—1224.

Leszka Białego statut górniczy.

Gładyszewicz, Żyw. Prand. str. 201. — Kod. dypl. kat. krak. I nr. 12. — Co do daty zob. Piekosiński w Kod. dypl. kat. krak., tamże.

17. R. 1228, 23 marca.

Władysława Laskonogiego poręczenie praw dla ziem małopolskich na wypadek objęcia rządów w tym kraju.

Wiszniewski, Hist. liter. pol. II str. 472. — Kod. dypl. kat. krak. I nr. 19. — Kod. dypl. Wielkop. I nr. 122.

18. R. 1228, 23 marca.

Władysława Laskonogiego przywilej immunitetowy dla kościoła polskiego.

Wiszniewski, Hist. lit. pol. II str. 473. — Gładyszewicz, Żyw. Prand. str. 218. — Rżyszczyński i Muczk. Kod. dypl. Pol. III

nr. 10. — Kod. dypl. kat. krak. I nr. 20. — Kod. dypl. Wielkop. I nr. 123.

***19. R. 1237, bez ozn. dnia.**

Henryka Brodatego statut w przedmiocie pomocnego, dziewiczego i wdowego.

Długosz, Hist. Pol. II str. 254, prawdopodobnie na podstawie zaginionego tekstu Annal. Siles. comp. Por. uwagę Błażowskiego w Mon. Pol. III str. 677 nota 3.

***20. R. 1252, 7 października.**

Kazimierza Łęczycko-kujawskiego statut w przedmiocie darowizn na rzecz kościoła.

Rzyszcz. Mueczk. Kod. dypl. Polski II nr. 445.

21. R. 1264, 16 sierpnia.

Bolesława kaliskiego przywilej żydowski.

Vol. leg. I str. 309. — Ius Pol. str. 1. — Kod. dypl. Wielkop. I nr. 605 (412 a).

Kazimierza Wielkiego zatwierdzenie tegoż przywileju z r. 1334 9 października.

Vol. leg. tamże. — Kod. dypl. Wielkop. II nr. 1135.

*Kazimierza Wielkiego zatwierdzenie tegoż przywileju z r. 1360, 15 lipca.

Hube w Bibl. Warsz. 1880 I str. 429.

Kazimierza Wielkiego zatwierdzenie tegoż przywileju z r. 1367, 25 kwietnia.

Ius Pol. tamże.

*Kazimierza Jagiellończyka zatwierdzenie tegoż przywileju z r. 1453, 13 sierpnia.

Liske, Akta grodz. i ziem. X nr. 107.

*Kazimierza Jagiellończyka zatwierdzenie tegoż przywileju z r. 1453, 24 sierpnia.

Liske, Akta grodz. i ziem. X nr. 108.

Aleksandra zatwierdzenie tegoż przywileju z r. 1505.

Vol. leg. tamże.

22. R. 1283, 2 sierpnia.

Przemysła II. wielkopolskiego statut, nakazujący wszystkim miastom w ziemi kaliskiej brać prawo z Kalisza, a zarazem organizujący najwyższy sąd prawa niemieckiego w Kaliszu.

Kod. dypl. Wielkop. I nr. 528. — Autentyczność ustawy tej podejrzana. Por. Krzyżanowski, Dyplomy i kancelarya Przemysła II w Pam. Wydz. fil. i hist.-fil. Ak. Um. VIII str. 186.

23. R. 1286, 7 maja.

Mieszka i Przemysła, książąt opolsko-raciborskich statut or-

ganizujący najwyższy sąd prawa niemieckiego w Raciborzu.
 Ledebur, Archiv. II str. 234. — Tzschoppe und Stenzel,
 Urkundensammlung, nr. 79.

*24. Przed r. 1286, 27 listopada.

Przemysła II. wielkopolskiego statut o pieczętowaniu przywilejów.

Kod. dypl. Wielkop. I nr. 571.

25. R. 1291, 1 września.

Wacława czeskiego poręczenie praw i przywilejów dla ziemi krakowskiej i sandomierskiej.

Kod. dypl. kat. krak. I nr. 94.

26. R. 1295, 7 sierpnia.

Bolka I. świdnickiego przywilej żydowski (*Por. nr. 36*).

Sommersb. Script. rer. Siles. III str. 91.

*27. R. 1296—1301.

Bolka I. świdnickiego statut w sprawie świadczeń podatkowych tudzież innych obowiązków poddanych.

Chron. princ. Pol., Mon. Pol. III str. 508.

28. R. 1298, 7 marca.

Władysława Łokietka statut, nadający miastom Poznaniowi, Gnieznu, Pyzdom i Kaliszowi prawo karania złooczyńców.

Kod. dypl. Wielkop. II, nr. 777.

29. R. 1298, 24 czerwca.

Henryka głogowskiego poręczenie praw kościoła polskiego wraz z postanowieniem, iż godność kanclerska ma być połączoną na zawsze z urzędem biskupa poznańskiego.

Raczyński, Kod. dypl. Wielkop. nr. 80. — Rzyszc. i Muezk.

Kod. dypl. Polski II nr. 168. — Kod. dypl. Wielkop. II nr. 787.

30. R. 1298, 21 listopada

Władysława Łokietka statut w przedmiocie świadczeń podatkowych na naprawę mostu w Kaliszu.

Rzyszc. i Muezk. Kod. dypl. Polski I nr. 91. — Kod. dypl.

Wielkop. II nr. 800.

31. R. 1299, 6 września.

Władysława Łokietka statut, nadający miastom Kaliszowi, Gnieznu i Pyzdom prawo ścigania i karania złooczyńców.

Rzyszc. Muezk. Kod. dypl. Pol. I nr. 92. — Kod. dypl.

Wielkop. II nr. 820.

32. R. 1299 bez ozn. dnia.

Henryka III głogowskiego przywilej żydowski.

Sommersb. Script. rer. Siles. III str. 105.

33. R. 1302, 27 listopada.

Konfederacya miast Poznania, Kalisza, Gniezna i Pyzdr

w sprawie ścigania złoczyńców.

Kod. dypl. Wielkop. II nr. 858.

34. R. 1310, 29 czerwca.

Konfederacya miasta Wschowy z miastami Głogowem, Żeganiem, Freistadtem, Stynawą, Sprottawą, Lubinem i Gurawą w sprawie ścigania złoczyńców.

Worbs, Neues Archiv, I str. 132. — Wuttke, Städtebuch des Landes Posen, nr. 15. — Kod. dypl. Wielkop. II nr. 936.

35. R. 1323, 29 sierpnia.

Bolka lignickiego zatwierdzenie praw dla ziemi namysłowskiej.

Sommersb. Script. rer. Siles. III str. 125. — Grünhagen und Markgraf, Lehens- und Besitz-Ukden. I str. 64 nr. 6.

36. R. 1328, 6 grudnia.

Bolka II świdnickiego zatwierdzenie i pomnożenie przywileju żydowskiego, nadanego przez Bolka I świdnickiego w r. 1295, 7 sierpnia. (*Por. nr. 26.*)

Sommersb. Script. rer. Siles. III str. 91.

37. R. 1330, 14 czerwca.

Janisława, arcyb. gniezn. arbitracya w sprawie dziesięcin z nowin.

Ius Pol. str. 22 (z błędną datą 1300). — Helcel, Starod. prawa pol. pomn. I str. 405. — Kod. dypl. kat. krak. I nr. 149.

Jarosława, arcyb. gniezn. zatwierdzenie tejże arbitracyi z r. 1343, 14 listopada. (*Por. nr. 41.*)

Kod. dypl. kat. krak. I nr. 175.

***38. R. 1333—1341.**

Kazimierza Wielkiego edykt o zbiegach.

Smolka, Archiwa w W. X. Pozn. str. 131.

***39. R. 1333—1342.**

Kazimierza Wielkiego układ z Karolem Robertem w przedmiocie następstwa na tron polski, wraz z poręczeniem praw dla mieszkańców Polski.

Janko z Czarnkowa, Kronika, Mon. Pol. II str. 638.

***40. R. 1338, bez ozn. dnia.**

Kazimierza Wielkiego statut o jednorocznej dawności.

Kod. dypl. Małop. I nr. 214.

41. R. 1343, 14 listopada.

Jarosława, arcyb. gniezn. arbitracya w sprawie dziesięcin z nowin w powiatach bieckim i żmigrodzkim. (*Por. nr. 37.*)

Kod. dypl. kat. krak. I nr. 175.

42. R. 1347 i nast.

Kazimierza Wielkiego statuta ziemskie.

Vol. I zg. I str. 1. — Ius Pol. str. 24. — Helcel, Starod.

prawa pol. pomn. I str. 1. — Hube, Ustawod. Kazim. Wgo str. I.

Tłómaczenia średniowieczne tychże statutów.

Świętosława: Lelewel, Księgi ust. pol. i mazow. str. 15 z kod. Puł. — Helcel, Starod. prawa pol. pomn. I str. 1 z kod. Puł. — Tłómaczenie II: Lelewel, tamże, z kod. Wiśl. i Stojer. — Wojcicki, Statuta polskie króla Kazimierza, str. 1 z kod. Wiśl. — Nadto: w kod. D. I, Dzik. i Strad.

43. R. 1350, 13 lipca.

Konfederacya miast Poznania i Pyzdr w sprawie ścigania złoczyńców.

Kod. dypl. Wielkop. III nr. 1302.

44. R. 1351, 18 września.

Kazimierza Wielkiego infeudacya ziem płockiej, wiskiej i zakroczymskiej na rzecz Ziemowita i Kazimierza ks. mazowieckich wraz z ogólnem zatwierdzeniem praw dla mieszkańców tychże ziem.

Kod. dypl. Mazow. nr. 72.

45. R. 1352, 19 czerwca.

Kazimierza Wielkiego ordynacya w przedmiocie dziesięcin.

Długosz, Lib. benef. I str. 294. — Ius Pol. str. 154. —

Kod. dypl. kat. krak. I nr. 195.

*46. Przed r. 1354.

Kazimierza Wielkiego statut o dawności roku i 6 tygodni.

Kod. dypl. kat. krak. nr. 200.

47. R. 1355, 24 stycznia.

Ludwika węgierskiego przywilej budziński, zawierający ogólne zatwierdzenie praw dla mieszkańców Polski.

Ius Pol. str. 156 (z błędną datą 24 czerwca). — Kod. dypl. kat. krak. I nr. 201. — Kod. dypl. Wielkop. III. nr. 1328.

48. R. 1355, 27 grudnia.

Kazimierza Wielkiego infendacya Warszawy, Ciechanowa, Sochaczewia, Wiskitek, Nowogrodu i Nowogodworu na rzecz Ziemowita mazowieckiego z obowiązkiem wierności lennej wobec Kazimierza i jego potomków. (*Por. nr. 49*).

Kod. dypl. Mazow. nr. 77.

49. R. 1355, 27 grudnia.

Ziemowita mazowieckiego zeznanie zawisłości lennej wobec Kazimierza Wielkiego i jego potomków. (*Por. nr. 48*).

Stronczyński, Wzory pism dawnych, nr. 36.

50. 1359, 14 lutego.

Kazimierza Wielkiego infeudacya ziemi płockiej na rzecz Ziemowita mazowieckiego z obowiązkiem wierności lennej wobec Kazimierza i jego potomków męskich.

Kod. dypl. Mazow., nr. 81.

51. R. 1359, 14 czerwca.

Bodzanty, biskupa krakowskiego, ordynacya w przedmiocie dziesięcin.

Długosz, Hist. Pol. III str. 273. — Vol. leg. I str. 98. — Ius Pol. str. 163. — Kod. dypl. Małop. III nr. 730.

52. R. 1360, 4 marca.

Kazimierza Wielkiego kompromis z Jarosławem arcybiskupem gnieźnieńskim w przedmiocie dziesięcin.

Kod. dypl. Wielkop. III nr. 1416.

53. R. 1361, 5 października.

Kazimierza Wielkiego przywilej założenia sądu wyższego prawa niemieckiego na Zamku krakowskim.

Vol. leg. I str. 143 (z datą 1356). — Ius Pol. str. 158 (z datą 1356). — Helcel, Starod. prawa pol. pomn. I str. 207 (z datą 1365). — Bobrzyński w Rozpraw. i Spraw. Akadem. Umiej. Wydz. hist.-filoz. IV str. 60 (z datą 1365). — Co do daty por. Piekosiński, O sądach wyższych prawa niem. w Polsce str. 47.

Władysława Jagiełły zatwierdzenie tegoż przywileju z r. 1421, 3 marca.

Vol. leg. tamże.

Władysława Warneńczyka zatwierdzenie tegoż przywileju z r. 1444, 10 maja.

Vol. leg. tamże.

54. R. 1361, 6 listopada.

Jarosława, arcyb. gnieźnieńskiego, arbitracya w przedmiocie dziesięcin.

Długosz, Lib. benef. I str. 298. — Vol. leg. I str. 42. — Ius Pol. str. 170. — Helcel, Starod. prawa pol. pomn. I str. 412. — Kod. dypl. kat. krak. I nr. 225.

Tłómaczenie średniowieczne tejże arbitracji.

Świętosława: Lelewel, Księgi ustaw pol. i maz. str. 10, z kod. Puł. — Tłómaczenie II: Wojcicki, Statuta polskie, str. 2 z kod. Wiśł. — Nadto: w kod. D. I, Dzik., Strad. i Stojer.

55. R. 1367, 25 kwietnia.

Kazimierza Wielkiego przywilej dla żydów na Rusi.

Wiśłocki w Przew. nauk. i lit. z r. 1873 str. 717 z datą 1357 lub 1367, z których pierwsza jest błędną, gdyż świadkowie odpowiadają tylko rokowi 1367. (Uwagę tę zawdzięczam uprzejmości p. Bostla).

Władysława Jagiełły potwierdzenie tegoż przywileju z r. 1387, 30 września.

Wiśłocki, tamże.

56. R. 1368, 21 kwietnia.
Kazimierza Wielkiego ordynacya żup bocheńskich i wielickich. (*Por. nr. 148*).
Vol. leg. I str. 159. — Ius Pol. str. 174. — Łabęcki, Górnictwo II str. 105. — Helcel, Starod. prawa pol. pomn. I str. 217.
57. R. 1368, bez ozn. dnia.
Kazimierza Wielkiego artykuły o przewozie soli i solarzach.
Helcel, Starod. prawa pol. pomn. I str. 224. — Co do daty por. Helcel, tamże.
58. R. 1368, bez ozn. dnia.
Kazimierza Wielkiego ustawa o starostach, monecie i o rajcach krakowskich.
Helcel, Starod. prawa pol. pomn. I str. 226. — Co do daty por. Helcel, tamże.
59. 1372, 6 sierpnia.
Ludwika węgierskiego przywilej wolnego handlu na Rusi dla kupców Polski (i Węgier).
Cod. dipl. civit. Crac. I nr. 42.
- *60. R. 1373, w jesieni.
Ludwika węgierskiego przywilej koszycki (pierwszy).
Janko z Czarnkowa, Kronika, Mon. Pol. II str. 711.
61. R. 1374, 17 września.
Ludwika węgierskiego przywilej koszycki (drugi).
Vol. leg. I str. 55. — Ius Pol. str. 184. — Maciejowski, Hist. praw. słow. VI str. 392. — Kod. dypl. Wielkop. III nr. 1709.
62. R. 1379, 21 sierpnia.
Ludwika węgierskiego dekret o drogach handlowych na Rusi.
Cod. dipl. civ. Crac. I nr. 54.
63. R. 1382, 27 listopada.
Konfederacya radomska.
Vol. leg. I str. 58. — Ius Pol. str. 187. — Kod. dypl. Wielkop. III nr. 1804.
64. R. 1384, 2 marca.
Konfederacya radomska.
Szujski w Rozpr. i Spraw. Akad. Umiej., Wydział hist.-filoz. I str. 163. — Cod. epist. I, 1, nr. 2.
65. R. 1385, 14 sierpnia.
Przywilej unii (krewski) między Polską a Litwą.
Cod. epist. I. 1. nr. 3. — Wyszniwski. Hist. lit. pol. IV str. 92.

66. R. 1386, 18 lutego.
Władysława Jagiełły przywilej krakowski.
Ius Pol. str. 189. — Kod. dypl. Wielkop. III nr. 1843. —
Cod. epist. II nr. 7.
Władysława Jagiełły zatwierdzenie tegoż przywileju z r. 1386,
29 sierpnia.
Ius Pol. tamże. — Kod. dypl. Wielkop. III nr. 1853. —
Cod. epist. II nr. 9.
- *67. R. 1386—1434.
Władysława Jagiełły statut, nakładający obowiązek dawania
podwód na miasta, miasteczka i klasztory.
Roczn. Jana z Targowiska, Mon. Pol. III str. 234.
68. R. 1387, 18 lutego.
Jadwigi ogólne zatwierdzenie praw ziemi przemyskiej oraz in-
korporacya tej ziemi jako części składowej do Korony.
Liske, Akta grodz. i ziem. VII. nr. 19.
69. R. 1387, 26 września.
Piotra, wojewody mołdawskiego, zobowiązanie do wierności
lennej wobec Polski.
Ulanicki, Materiały, nr. 1.
70. R. 1387, 26 września.
Panów mołdawskich zobowiązanie do wierności lennej wobec
Polski.
Ulanicki, Materiały, nr. 2.
71. R. 1388, 29 lutego.
Władysława Jagiełły przywilej piotrkowski.
Długosz, Lib. benef. I str. 295. — Ius Pol. str. 191. —
Kod. dypl. Wielkop. III nr. 1873. — Arch. Sanguszków II
nr. 63. — Cod. epist. II nr. 12.
72. R. 1388, 30 września.
Władysława Jagiełły inkorporacya ziemi lwowskiej jako części
składowej do Korony.
Mosbach, Początki Unii lub. str. 3. — Liske, Akta grodz.
i ziem. II nr. 17.
73. R. 1389, 1 października.
Władysława Jagiełły inkorporacya ziemi lwowskiej jako części
składowej Korony, wraz z przyrzeczeniem nie dawania w niej
rządów żadnemu księciu lub dostojnikowi.
Liske, Akta grodz. i ziem. III nr. 50.
74. R. 1391, 2 września.
Władysława Jagiełły infeudacya Drohiczyzna, Mielnika, Suraza
i Bielska na rzecz Janusza mazowieckiego.
Kod. dypl. Mazow. nr. 120.

75. R. 1393, 5 stycznia.
Romana, wojewody mołdawskiego, zobowiązanie do wierności
lennej wobec Polski, dane we własnem i następców imieniu.
Ulanicki, Materiały, nr. 8.
76. R. 1393, 11 listopada.
Władysława Jagielly ordynacya żup bocheńskich.
Łabęcki, Górnictwo II str. 127.
Kazimierza Jagiellończyka zatwierdzenie tejże ordynacyi z r.
1450, 28 lutego.
Łabęcki, Górnictwo, tamże.
- *77. R. 1395, 7 marca.
Macieja, biskupa przemyskiego, kompromis z szlachtą ziemi
przemyskiej w przedmiocie dziesięcin.
Liske, Akta grodz. i ziem. VIII. nr. 24.
78. R. 1396, 7 stycznia.
Władysława Jagielly infeudacya ziemi bełskiej na rzecz
Ziemowita mazowieckiego.
Kod. dypl. Mazow. nr. 125.
79. R. 1397, 8 marca.
Jadwigi dokument tejże samej treści.
Kod. dypl. Mazow. nr. 126.
80. R. 1398, 14 maja.
Władysława Jagielly statut w sprawie dróg handlowych i cel-
nych w Wielkopolsce, tudzież w sprawie sprzedaży towarów.
Raczyński, Kod. dypl. Wielkop. nr. 105. — Kod. dypl. Wiel-
kop. III nr. 1988.
81. R. 1399, 18 sierpnia.
Władysława Jagielly dekret, urządzający tok instancyj w spra-
wach prawa niemieckiego
Cod. dipl. civit. Crac. I nr. 91.
Aleksandra zatwierdzenie tegoż dekretu z r. 1504, 16 lutego.
Cod. dipl. civit. Crac. I. nr. 218.
82. R. 1401, 18 stycznia.
Przywilej unii między Polską a Litwą (Witołda).
Prochaska, Cod. Vitoldi nr. 233.
83. R. 1401, 18 stycznia.
Przywilej unii między Polską a Litwą (panów litewskich).
Vol. leg. I. str. 61. — Działyński Zbiór pr. lit. str. 3. —
Prochaska, Cod. Vitoldi, nr. 234.
84. R. 1401, 11 marca.
Przywilej unii między Polską a Litwą (panów polskich).
Rzyszc. i Mucz. Kod. dypl. Polski I nr. 151.

85. R. 1403, 15 marca.

Władysława Jagiełły statut o drogach handlowych do Wołoszczyzny i Tatar.

Prochaska, Materyały archiwalne nr. 18.

86. R. 1404, 11 listopada.

Władysława Jagiełły poręczenie, iż podatek uiszczony na wykupno ziemi dobrzyńskiej nie przesądza prawom szlachty polskiej.

Rzyszcz. i Muezk. Kod. dypl. Polski II nr. 349.

87. R. 1406, 17 października.

Zjazdu piotrkowskiego uchwały.

Bobrzyński w Rozpr. i Spraw. Akad. Um. Wydz. hist. filoz. I str. 111. — Cod. epist. I. 1. nr. 34.

88. R. 1407, 16 października.

Zjazdu piotrkowskiego uchwały.

Bobrzyński w Rozpr. i Spraw. Akad. Um. Wydz. hist. filoz. I str. 121. — Cod. epist. I. 1. nr. 35. — Ulanowski w Rozpr. i Spraw. Akad. Umiej. Wydz. hist. filoz. XXI str. 330.

89. R. 1410, 1 września.

Władysława Jagiełły wielki przywilej dla ziem pruskich.

Preuss. Sammlung I str. 236. — Baczek, Gesch. Preuss. III str. 143.

90. R. 1413, 2 października.

Przywilej unii między Polską a Litwą, horodelski (Władysława Jagiełły i Witolda).

Długosz, Hist. Pol. IV. str. 153. — Vol. leg. I str. 66 (z błędną datą 2 grudnia). — Dumont, Corps univ. II A. nr. 265. — Działyński, Zbiór pr. lit. str. 7. — Plater, Zbiór pamiętników I str. 5.

91. R. 1413, 2 października.

Przywilej unii między Polską a Litwą, horodelski (panów litewskich).

Działyński, Zbiór pr. lit. str. 20. — Plater, Zbiór pamiętników I. str. 1.

92. R. 1413, 2 października.

Przywilej unii między Polską a Litwą, horodelski (panów polskich).

Rzyszcz. i Muezk. Kod. dypl. Polski I, nr. 162.

93. Około r. 1420.

Władysława Jagiełły dekret stanowiący, iż kanclerstwo kujawskie jest urzędem królewskim.

Caro, Lib. cancell. II nr. 62.

94. R. 1420, bez ozn. dnia.
Statutu warekiego redakcyja pierwsza. (*Por. nr. 100*).
Ius Pol. str. 201. — Helcel, Starod. prawa pol. pom. I
str. 303.
95. R. 1421, przy końcu.
Władysława Jagiełły postanowienie, nakładające na miasta
Rusi Czerwonej podatek dwu groszy na wyprawę pruską.
Prochaska, Cod. Vitoldi, Append. nr. 13.
96. R. 1422, w początkach.
Władysława Jagiełły postanowienie, nakładające na miasta
Rusi Czerwonej podatek dwu groszy na wyprawę pruską.
Prochaska, Cod. Vitoldi, Append. nr. 14.
97. R. 1422, 23 lipca.
Władysława Jagiełły przywilej czerwieński.
Vol. leg. I str. 82. — Ius Pol. str. 221.
98. R. 1422, 23 listopada.
Władysława Jagiełły edykt w przedmiocie monety na Rusi.
Liske, Akta grodz. i ziem. IX. nr. 24.
99. R. 1423, w październiku.
Władysława Jagiełły edykt o schyzmatykach na Rusi Czer-
wonej.
Prochaska, Cod. Vitoldi nr. 1108.
100. R. 1423, 28 października.
Statutu warekiego redakcyja druga (*Por. nr. 94*).
Vol. leg. I str. 71.
- Tłómaczenie średniowieczne tegoż statutu.
Świętosława: Lelewel, Księgi ustaw, str. 126 z kod. Puł. —
Helcel, Starod. prawa pol. pomn. I str. 305 z kod. Puł. —
Tłómaczenie II: Wojeicki, Statuta polskie str. 67 z kod. Wiśł. —
Nadto: w Kod. D. I, Dzik., Strad. i Stojer.
101. R. 1424, 9 kwietnia.
Władysława Jagiełły edykt wieluński przeciw heretykom.
Vol. leg. I str. 85. — Palacky, Urkundl. Beiträge I nr.
288. — Caro, Lib. cane. I nr. 9 (z błędną datą 10 czerwca).
102. R. 1425, w początkach.
Władysława Jagiełły dekret, wzbraniający poddanym Polski
stosunków z Czechami pod karą śmierci i konfiskaty dóbr.
Caro, Lib. cane. I nr. 16.
103. R. 1425, 30 kwietnia.
Przywilej brzeski (dokument panów polskich).
Caro, Lib. cane. I nr. 66.

- 104.** R. 1425, 1 maja.
Przywilej brzeski (Władysława Jagiełły. *Por. nr. 107 i 115.*)
Caro, Lib. cano. I nr. 65. — Cod. epist. II nr. 149.
- 105.** R. 1425, 14 listopada.
Ziemowita i Kazimierza ks. mazowieckich stwierdzenie w imieniu ojca, Ziemowita starszego, zawisłości lennej Mazowsza wobec Polski.
Stroczyński, Wzory pism, nr. 49.
- 106.** Przed r. 1426.
Uchwała podatkowa ziem ruskich.
Caro, Lib. cano. I nr. 40.
- 107.** R. 1430, 4 marca.
Przywilej jedlnieński (dokument Władysława Jagiełły. *Por. nr. 104 i 115.*)
Długosz, Hist. Pol. IV. str. 391. — Cod. epist. II nr. 177.
- 108.** R. 1430, 4 marca.
Przywilej jedlnieński (dokument panów polskich).
Cod. epist. II nr. 178.
- *109.** R. 1430, bez ozn. dnia.
Świdrygiełły, w. ks. litewskiego, zapis Podola na rzecz Korony.
Rykacz. Invent. str. 381. — Daniłowicz, Skarbiec II nr. 1521.
- *110.** R. 1430, bez ozn. dnia.
Świdrygiełły, w. ks. lit., zapis tejże samej treści.
Daniłowicz, Skarbiec II nr. 1523.
- 111.** R. 1432, 11 lutego.
Władysława Jagiełły statut o przechodach wojska, wznawiający postanowienia statutu, wydanego w tym przedmiocie przez Kazimierza Wielkiego. (*Por. nr. 186.*)
Vol. leg. I str. 112 (bez daty). — Ius Pol. str. 235 (z błędną datą 1433). — Helcel, Starod. prawa pol. pomn. II nr. 2433. — Cod. dipl. Tinec. nr. 221.

Tłómaczenie średniowieczne tegoż statutu.
Wojcieki, Statuta polskie, str. 130 z kod. Wiśl. — Nadto: w kod. Dzik., Strad., Stojer.
- 112.** R. 1432, 15 października.
Przywilej unii między Polską a Litwą (Zygmunta w. ks. litewskiego).
Długosz, Hist. Pol. IV str. 482. — Dumont, Corps diplom. univ. II B. nr. 160. — Turgeniew, Suppl. ad hist. Russiae mon. nr. 217.

113. R. 1432, 15 października.
Zygmunta w. ks. litewskiego przywilej inkorporacyi Horodła do Korony.
Długosz, Hist. Pol. IV str. 486. — Dumont, Corps dipl. univ. II B. nr. 159.
114. R. 1433, 3 stycznia.
Przywilej unii między Polską a Litwą (Władysława Jagiełły).
Rzyszcz. i Muezk. Kod. dypl. Pol. I. nr. 175.
115. R. 1433, 9 stycznia.
Władysława Jagiełły przywilej krakowski (*Por. nr. 104 i 107*).
Vol. leg. I str. 89. — Ius Pol. str. 224. — Liske, Akta grodz. i ziem. V nr. 54.
Tłomaczenie średniowieczne tegoż przywileju.
Wojcieki, Statuta polskie str. 86 z kod. Wiśl. — Nadto :
w kod. Dzik., Strad., Stojer.
- *116 R. 1433, 20 stycznia.
Przywilej unii między Polską a Litwą (Zygmunta, W. X. litewskiego).
Rykacz. Invent. str. 382. — Daniłowicz, Skarbiec II nr. 1649.
117. R. 1433, 31 stycznia.
Władysława Jagiełły statut o łupieżcach dóbr duchownych i wykłetych (*Por. nr. 189*).
Vol. leg. I str. 193. — Ius Pol. str. 246.
Tłomaczenie średniowieczne tegoż statutu.
Wojcieki, Statuta polskie str. 99 z kod. Wiśl. — Nadto :
w kod. Dzik., Strad. i Stojer.
118. R. 1434, 27 lutego.
Przywilej unii między Polską a Litwą (Władysława Jagiełły).
Rzyszcz. i Muezk. Kod. dypl. Polski I nr. 176.
Władysława Warneńczyka zatwierdzenie tegoż przywileju z r. 1440, 7 stycznia.
Rzyszcz. i Muezk. Kod. dypl. Polski I nr. 180 (z błędną datą 13 stycznia).
- *119. R. 1434, 27 lutego.
Przywilej unii między Polską a Litwą (Zygmunta, W. X. litewskiego).
Daniłowicz, Skarbiec II nr. 1681.
- *120. R. 1434, 25 lipca.
Władysława Warneńczyka (nieletniego) ogólne zatwierdzenie praw królestwa polskiego.
Długosz, Hist. Pol. IV. str. 546.

- *121.** R. 1434, z końcem lipca.
Statut o prowizorach (opiekadlnikach) w poszczególnych ziemiach na czas nieletności Władysława Warneńczyka.
Długosz, Hist. Pol. IV str. 547.
- *122.** R. 1434, z końcem lipca.
Władysława Warneńczyka przywilej porównujący szlachtę Rusi Czerwonej i Podola ze szlachtą polską.
Długosz, Hist. Pol. IV, str. 548.
- 123.** R. 1435, 7 października.
Władysława Warneńczyka dekret w przedmiocie dróg handlowych i ustanawiania ceł na Rusi Czerwonej.
Liske, Akta godz. i ziem. V nr. 64.
- 124.** R. 1437, w początkach.
Laudum Cracoviense (Kompromis duchowieństwa i szlachty małopolskiej w przedmiocie dziesięcin i innych stosunków kościelno - politycznych).
Ius Pol. str. 240 (z błędną datą 1447 r.) — Co do daty por. Ulanowski, Laudum Vartense w Rozpr. i spraw. Akad. Umiej. Wydz. hist.-filoz. XXI i Balzer, Laudum Cracoviense w Studiach nad prawem pol. str. 115.
- 125.** R. 1437, 6 grudnia.
Przywilej unii między Polską a Litwą (Zygmunta W. X. litewskiego).
Cod. epist. I 1. nr. 86.
- 126.** R. 1438, 25 kwietnia.
Konfederacya korczyńska dla przestrzegania praw i wytępienia herezyi.
Vol. leg. I str. 140.
- 127.** R. 1438, 16 grudnia.
Przywilej unii między Polską a Litwą (Władysława Warneńczyka).
Vol. leg. I str. 139, — Działyński, Zbiór pr. lit. str. 25.
- 128.** R. 1438, 16 grudnia.
Władysława Warneńczyka ogólne zatwierdzenie praw i przywilejów królestwa polskiego.
Ius Pol. str. 250 (z ogólnikową datą: post festum Conceptionis B. V. Mariae). — Wiszniewski, Hist. liter. pol. V str. 327. — Liske, Akta grodz. i ziem. V nr. 75 i IX nr. 42.
- *129.** R. 1438, w połowie grudnia.
Statuta zjazdu piotrkowskiego.
Długosz, Hist. Pol. IV. str. 603.

- *130.** R. 1439, bez ozn. dnia.
Przywilej unii między Polską a Litwą (Zygmunta W. X. litewskiego).
Rykacz. Invent. str. 178.
- 131.** R. 1440, 12 marca.
Władysława Warneńczyka statut postanawiający, iż dobra do wielkorządztwa krakowskiego należące nie mają być na przyszołość zastawiane.
Vol. leg. I. str. 142. — Zdaje się, iż tę samą ustawę z datą 13 czerwca wymienia Rykacz. Invent. str. 169.
- *132.** R. 1440, z końcem sierpnia.
Uchwała podatkowa nowo-korczyńska.
Długosz, Hist. Pol. IV. str. 662.
- *133.** R. 1440, w połowie września.
Uchwała podatkowa nowo-korczyńska.
Długosz, Hist. Pol. IV. str. 654.
- 134.** R. 1442(?) bez ozn. dnia.
Konfederacya dwudziestu rodów dla karania zabójstw (Compositio elenodiornm).
Caro, Lib. can. II Append. B.
- 135.** R. 1443, 22 marca.
Władysława Warneńczyka przywilej porównujący prawa kościoła i duchowieństwa ruskiego z prawami kościoła i duchowieństwa rzymskiego.
Raynald, Annales IX nr. 22 str. 420. — Harasiewicz, Annales ecclesiae Ruthenae str. 78. — Białoruski Archiw, II str. 23. — Akty zap. Rossyi I nr. 42.
- 136.** R. 1444, 16 lipca.
Władysława Warneńczyka dekret normujący tok instancyj w sprawach prawa niemieckiego na Rusi.
Liske, Akta grodz. i ziem. V. nr. 106.
- 137.** R. 1444, w sierpniu.
Uchwały zjazdu piotrkowskiego.
Cod. epist. I 2 Append. nr. 2. str. 353.
- 138.** R. 1444, 24 sierpnia.
Uchwały zjazdu piotrkowskiego.
Balzer, Słowo o przekładach pol. statutów średniow. str. 46. (Text łaciński nieznany, dochoowało się tylko tłumaczenie średniowieczne).
- *139.** R. 1445, 24 sierpnia.
Uchwała zjazdu piotrkowskiego (o łąjących listach).
Balzer, Słowo o przekładach pol. statutów średniow. str. 47. (Tekst łaciński nieznany, dochoowało się tylko tłumaczenie średniowieczne).

***140. R. 1446, około 19 września.**

Przywilej unii między Polską a Litwą (Kazimierza Jagiellończyka) wraz z przyznaniem Podola i Wołynia na rzecz Litwy. Lewicki w Rozpr. i Spraw. Akad. Umiej. Wyd. hist.- filoz. XX, str. 23.

***140a. R. 1447(?)—1467, 14 marca.**

Kazimierza Jagiellończyka(?) statut w przedmiocie pieczętowania ekstraktów z ksiąg sądowych.

Liske, Akta grodz. i ziem. XV nr. 457. — Statut ten dochowany tylko w fragmentarycznym regescie, powołany jest w procesie przeprowadzonym przed sądem grodzkim lwowskim dnia 14 marca 1467 r. O ile treść jego wyrozumieć można, stanowi on, że wypisy z ksiąg sądowych mają wychodzić pod pieczęcią sędziego, podsędka lub starosty. Tej treści postanowienia nie zawiera żadna ze znanych nam ustaw polskich z przed roku 1467. Kiedy statut ten wydany został, niewiadomo; z uwagi jednak, że strona powołując się nań, używa zwrotu: *dominus Rex cum consilio suo statuit per totum regnum Poloniae*, mniemam, że wyrażenie to odnosi się do żyjącego (w czasie procesu) króla, zaczem kładę datę 1447—1467.

141. R. 1447, 24 sierpnia.

Statuta piotrkowskie.

Vol. leg. I. 149. — *Ius Pol.* str. 252.

Tłómaczenie średniowieczne tychże statutow.

Wojcicki, Statuta polskie, str. 134 z kod. Wiśl. — Nadto w kod. Dzik., Strad. i Stojer.

142. Po r. 1447, bez ozn. dnia.

Kazimierza Jagiellończyka przywilej biorący w protekcję księstwo oświęcimskie i zatorskie.

Sommersb. Script. rer. Siles. I str. 810. — Grünhagen i Markgraf, Lebens- und Besitz-Ukden II str. 592 nr. 19.

143. R. 1449, 12 grudnia.

Kazimierza Jagiellończyka statut w przedmiocie nadawania prawa miejskiego w miastach polskich.

Cod. dipl. civit. Crae. I nr. 148.

***144. R. 1450, w początkach marca.**

Kazimierza Jagiellończyka dekret o rugach w ziemi krakowskiej.

Długosz, Hist. Pol. V str. 71.

***145. R. 1450, po 15 marca.**

Kazimierza Jagiellończyka poręczenie, iż uiszczony przez Ruś Czerwoną podatek nie przesądza prawom tej ziemi.

Rykacz. Invent. str. 258. — Gołębiowski, Dzieje Pol. III str. 68.

146. R. 1450, 27° czerwca.
Kazimierza Jagiellończyka dekret w przedmiocie dróg handlowych i ustanawiania nowych ceł na Rusi Czerwonej.
Liske, Akta grodz. i ziem. V nr. 130.
147. R. 1451, 17 czerwca.
Statut piotrkowski o prerogatywach arcybiskupa gnieźnieńskiego i prawie koronowania królów.
Vol. leg. I str. 171. — Ius Pol. str. 259.
148. R. 1451, 17 czerwca.
Kazimierza Jagiellończyka zatwierdzenie ordynacyi żup bocheńskich i wielickich Kazimierza Wielkiego z r. 1368, 21 kwietnia, wraz z dodaniem nowych postanowień. (*Por. nr. 56*).
Vol. leg. I str. 159. — Ius Pol. str. 174. — Łabęcki, Górnicstwo II str. 105.
149. R. 1451, 17 czerwca.
Kazimierza Jagiellończyka statut o monecie.
Vol. leg. I str. 154. — Ius Pol. str. 261.
- *150. R. 1451, między 23 czerwca a 16 lipca.
Kazimierza Jagiellończyka dekret o rugach.
Długosz, Hist. Pol. V str. 84.
- *151. R. 1451, między 23 czerwca a 16 lipca.
Kazimierza Jagiellończyka dekret o targach krajowych i zagranicznych.
Długosz, Hist. Pol. V str. 86.
- *152. R. 1451, z końcem lipca.
Uchwała podatkowa zjazdu korczyńskiego.
Długosz, Hist. Pol. V str. 87.
153. R. 1453, 30 czerwca.
Kazimierza Jagiellończyka zatwierdzenie praw i przywilejów królestwa polskiego.
Ius Pol. str. 264.
154. R. 1453, 13 sierpnia.
Kazimierza Jagiellończyka zatwierdzenie podrobionego przywileju żydowskiego Kazimierza Wielkiego.
Ius Pol. str. 1 (z kod. B. III z błędną datą 1447 r.) — Gumpłowicz, Prawod. pol. wzgl. żydów, str. 161. — Kod. dypl. Wielkop. III nr 1368. — Co do autentyczności rzekomego przywileju Kazim. W. por. Hube w Bibl. Warsz. r. 1880 I. str. 432.
155. R. 1454, 6 marca.
Kazimierza Jagiellończyka przywilej inkorporacyi Prus i Pomorza do Polski.
Długosz, Hist. Pol. V str. 161. — Vol. leg. I str. 172. — Müller, Reichstagstheatrum I str. 467. — Dumont, Corps

univ. III A. str. 197. — Privilegia der Stände Preuss. str. 14. — Dogiel, Cod. dipl. IV str. 145.

156. R. 1454, 15 kwietnia.

Zatwierdzenie inkorporacyi Prus i Pomorza do Polski przez stany pruskie i pomorskie.

Długosz, Hist. Pol. V str. 168. — Vol. leg. I str. 179. — Dumont, Corps univ. III A str. 199. — Privil. der Stände Preuss. str. 18. — Dogiel, Cod. dipl. IV str. 149.

157. R. 1454, 24 czerwca.

Kazimierza Jagiellończyka poręczenie, iż zamków pruskich nie będzie nadawał obcokrajowcom.

Vol. leg. I str. 183. — Privil. der Stände Preuss. str. 28. — Dogiel Cod. dipl. IV str. 156. — Toeppen. Acten der Ständetage IV nr. 287.

158. R. 1454, 14 września.

Kazimierza Jagiellończyka przywilej cerekwicki dla Wielkopolski.

Ius Pol. str. 265.

159. R. 1454, 11 listopada.

Statut nieszawski dla ziem krakowskiej, sandomierskiej, lubelskiej, radomskiej i wiślickiej.

Bobrzyński, O ustawod. nieszaw. str. 36.

160. R. 1454, 12 listopada.

Statut nieszawski dla Wielkopolski.

Bobrzyński, O ustawod. nieszaw. str. 36.

161. R. 1454, 12 listopada.

Statut nieszawski dla Małopolski.

Bobrzyński, O ustawod. nieszaw. str. 36.

162. R. 1454, 16 listopada.

Statut nieszawski dla ziemi sieradzkiej.

Bobrzyński, O ustawod. nieszaw. str. 37.

163. R. 1454, 23 listopada.

Statut nieszawski powszechny.

Vol. leg. I str. 247. — Ius Pol. str. 270. — Bobrzyński, O ustawod. nieszaw. str. 37.

Tłómaczenie średniowieczne tegoż statutu.

Lelwel, Księgi ustaw, str. 153 z kod. Wiśl. i Stojer. — Wojcicki, Statuta polskie str. 77 i 98 z kod. Wiśl. — Bobrzyński, O ustaw. nieszaw. str. 106 z kod. Strad. — Nadto w kod. Dzik.

Jana Alberta zatwierdzenie tegoż statutu z r. 1496, 1 czerwca.

Vol. leg. I str. 247.

- 164.** R. 1454, 11 grudnia.
Statut nieszawski dla ziemi chełmskiej.
Bobrzyński, O ustawod. nieszaw. str. 37.
Jana Alberta zatwierdzenie tegoż statutu z r. 1498, 29 sierpnia.
Bobrzyński, O ustawod. nieszaw. str. 114.
- 165.** R. 1454 (?)
Kazimierza Jagiellończyka przywilej, przyjmujący księstwa oświęcimskie i zatorskie pod protekcją i opiekę królestwa polskiego.
Vol. leg. I str. 184.
- *166.** R. 1455, w początkach.
Uchwała podatkowa łaszyńska.
Dług. Hist. Pol. V str. 198.
- 167.** R. 1455, 19 maja.
Kazimierza Jagiellończyka dekret w przedmiocie dróg handlowych w Polsce.
Raczyński, Kod. dypl. Wielkop. nr. 126.
- *168.** R. 1455, 20 maja.
Kazimierza Jagiellończyka zatwierdzenie praw i przywilejów królestwa polskiego.
Lewicki w Rozpr. i Spraw. Akad. Umiej. Wydz. hist.-filoz. XX str. 37.
- 169.** R. 1455, 21 maja.
Kazimierza Jagiellończyka dekret wzbraniający apelacyj od wyroków sądu sześciu miast.
Cod. dipl. civ. Crac. I nr. 158.
- *170.** R. 1455, w drugiej połowie maja.
Uchwała podatkowa zjazdu piotrkowskiego.
Długosz, Hist. Pol. V. str. 203.
- *171.** R. 1455, około połowy lub w drugiej połowie roku.
Uchwała podatkowa ziem małopolskich.
Długosz, Hist. Pol. V. str. 203.
- *172.** R. 1455, około połowy lub w drugiej połowie roku.
Uchwała podatkowa ziem wielkopolskich.
Długosz, Hist. Pol. V. str. 203.
- 173.** R. 1455, 27 czerwca.
Kazimierza Jagiellończyka zatwierdzenie praw i przywilejów królestwa polskiego.
Liske, Akta grodz. i ziem. V. nr. 142.
- *174.** R. 1455, w pierwszej połowie listopada.
Uchwała podatkowa zjazdu grudziądzkiego.
Długosz, Hist. Pol. V. str. 215.

- *175. R. 1456, w początkach stycznia.
Uchwała podatkowa zjazdu piotrkowskiego.
Długosz, Hist. Pol. V. str. 218.
176. R. 1456, 8 września.
Statuta zjazdu piotrkowskiego.
Ius Pol. str. 294.
177. R. 1456, 17 września,
Kazimierza Jagiellończyka poręczenie, iż uiszczony przez duchowieństwo polskie podatek nie przesądza jego prawom, wraz z nadaniem nowych przywilejów.
Cod. dipl. stud. gen. Crac. II nr. 185.
- *178. R. 1456, 22 września.
Kazimierza Jagiellończyka zatwierdzenie praw i przywilejów szlachty i duchowieństwa polskiego.
Pawłowski, Premisia sacra, str. 114.
179. R. 1456, 15 października.
Uchwały zjazdu nowo-korczyńskiego.
Ius Pol. str. 302.
180. R. 1456, 22 października.
Uchwały zjazdu nowo-korczyńskiego.
Ius Pol. str. 296.
181. R. 1456, 22 października.
Kazimierza Jagiellończyka przywilej dla ziem ruskich.
Ius Pol. str. 292. — Turgeniew, Supplem. ad hist. Russiae monum. nr. 166.
182. R. 1456, 22 października.
Kazimierza Jagiellończyka przywilej dla szlachty i duchowieństwa małopolskiego.
Ius Pol. str. 300.
183. R. 1456, 22 października.
Reces zjazdu nowo-korczyńskiego.
Ius Pol. str. 298.
184. R. 1456, z końcem października.
Uchwała podatkowa zjazdu kolskiego.
Raczyński, Kod. dypl. Wielkop. nr. 127. — Data miesiąca, nie podana u Raczyńskiego, uzupełniona na podstawie wzmianki u Długosza Hist. Pol. V str. 235, który podaje iż zjazd w Kole zebrał się w dniu św. Szymona i Judy.
185. R. 1457, 21 lutego.
Inkorporacja księstwa oświęcimskiego do Polski (przywilej ks. Janusza).
Vol. leg. I str. 186. — Sommersb. Script. rer. Siles. I str. 808. — Grünhagen und Markgraf, Lehens- und Besitz-Ukden II nr. 28 str. 606.

186. R. 1457, 3 grudnia.

Kazimierza Jagiellończyka zatwierdzenie statutu Władysława Jagiełły z r. 1432, 11 lutego, wraz z dodaniem nowych postanowień. (*Por. nr, 111*).

Vol. leg. I str. 191. — Ius Pol. str. 253. — Kod. dypl. Tyniecki nr. 221.

Tłómaczenie średniowieczne tegoż statutu.

Wojcicki, Statuta polskie, str. 130 z kod. Wiśl. — Nadto w kod. Dzik., Strad., Stojer.

187. R. 1457, 5 grudnia.

Kazimierza Jagiellończyka przywilej dla szlachty Rusi Czerwonej i Podola, stanowiący, iż nie może być wywoływana pozwami po za obręb swych ziem.

Liske, Akta grodz. i ziem. V. nr. 154.

*188. R. 1457, bez ozn. dnia.

Uchwała wojenna Wielkopolan.

Długosz, Hist. Pol. V. str. 258.

189. R. 1458, 26 kwietnia.

Kazimierza Jagiellończyka zatwierdzenie statutu Władysława Jagiełły o łupieżcach dóbr duchownych i wyklętych z r. 1433, 31 stycznia, wraz z dodaniem nowych postanowień (*Por. nr. 117*).

Vol. leg. I str. 193. — Ius Pol. str. 246.

Tłómaczenie średniowieczne tego statutu.

Wojcicki, Statuta polskie, str. 99 z kod. Wiśl. — Nadto w kod. Dzik., Strad., Stojer.

190. R. 1458, bez ozn. dnia.

Uchwały zjazdu kolskiego.

Ius Pol. str. 304. — Raczyński, Kod. dypl. Wielkop. nr. 128.

191. R. 1458, bez ozn. dnia.

Uchwała podatkowa i wojenna zjazdu średzkiego.

Raczyński, Kod. dypl. Wielkop. nr. 129.

192. R. 1459, w połowie stycznia.

Uchwały zjazdu piotrkowskiego.

Ius Pol. str. 306.

*193. R. 1459, w połowie stycznia.

Uchwała podatkowa zjazdu piotrkowskiego.

Długosz, Hist. Pol. V str. 296.

*194. R. 1459, w pierwszej połowie grudnia.

Statuta zjazdu piotrkowskiego.

Długosz, Hist. Pol. V str. 298.

195. R. 1459, 18 grudnia.
Kazimierza Jagiellończyka poręczenie, iż podatek uiszczony przez ziemie ruskie na potrzeby wojenne nie ubliża ich prawom.
Liske, Akta grodz. i ziem. VI. nr. 33.
196. R. 1460, 9 lipca.
Konwentu lubińskiego zobowiązanie do zasięgania zezwolenia królewskiego przy wyborze opatów.
Vol. leg. I str. 197.
197. R. 1460, 10 lipca.
Andrzeja, biskupa poznańskiego zobowiązanie do niewyswięcania opatów lubińskich bez zezwolenia królewskiego.
Vol. leg. I str. 198.
198. R. 1462, 20 kwietnia.
Kazimierza Jagiellończyka przywilej, ziemi bełskiej nadający prawo polskie i wielający ją do Korony.
Vol. leg. I str. 199.
199. R. 1462, 27 lipca.
Zjazdu nowo-korczyńskiego uchwała o nieważności inlibiej królewskich.
Helcel, Starod. prawa pol. pomn. II nr. 3682.
200. R. 1462, 7 grudnia.
Kazimierza Jagiellończyka przywilej, ziemi rawskiej nadający prawo polskie i wielający ją do Korony.
Cod. epist. I. 2. nr. 192. — Przywilej ten podany w regście u Gołębiowskiego Dzieje Polski III str. 191 nosi błędną datę 7 października.
201. R. 1462, 14 grudnia.
Kazimierza Jagiellończyka przywilej, ziemi gostyńskiej nadający prawo polskie i wielający ją do Korony.
Helcel, Starod. prawa pol. pomn. I str. 298.
202. R. 1462, 20 grudnia.
Kazimierza Jagiellończyka przywilej (drugi), ziemi gostyńskiej nadający prawo polskie.
Cod. epist. I. 2, nr. 193.
203. R. 1463, 7 grudnia.
Kazimierza Jagiellończyka poręczenie, iż podatek uiszczony na potrzeby wojenne przez ziemie brzeską i kujawską nie ubliża prawom tych ziem.
Vol. leg. I str. 202. — Ulanowski, Dokum. kuj. i maz. str. 282, nr. 102.
204. R. 1464, 16 marca.
Pawła, biskupa warmińskiego, poddanie się w zawisłość od Polski.
Toeppen, Acten der Ständetage V. nr. 38.

*Kazimierza Jagiellończyka zatwierdzenie tego przywileju
z r. 1464, 5 maja.

Script. rer. Pruss. IV str. 609. n. 3.

*205. R. 1464, z końcem kwietnia.

Uchwała podatkowa zjazdu nowo-korczyńskiego.

Długosz, Hist. Pol. V. str. 388.

*206. R. 1464, z końcem czerwca.

Uchwała podatkowa zjazdu kolskiego.

Długosz, Hist. Pol. V. str. 389.

*207. R. 1465, z końcem kwietnia.

Uchwała podatkowa ziem ruskich.

Długosz, Hist. Pol. V. str. 410.

208. R. 1465 w maju.

Statuta zjazdu nowo-korczyńskiego.

Vol. leg. I str. 156 (bez daty). — Ius Pol. str. 308.

Tłómaczenie średniowieczne tychże statutów.

Lelewel, Księgi ustaw, str. 15 z kod. Wiśl. i Stojer. —

Wojcicki, Statuta polskie str. 104 z kod. Wiśl. — Nadto:
w kod. Dzik. i Strad.

*209. R. 1465, w maju.

Uchwała podatkowa zjazdu nowo-korczyńskiego.

Długosz, Hist. Pol. V. str. 411.

*210. R. 1466, w drugiej połowie marca.

Uchwała podatkowa zjazdu piotrkowskiego.

Długosz, Hist. Pol. V. str. 430.

211. R. 1466, 30 marca.

Kazimierza Jagiellończyka poręczenie, iż uchwalony przez
ziemie małopolskie podatek nie ubliża prawom tych ziem.

Cod. epist. I 2 nr. 201.

212. R. 1466, 19 października.

Pokój toruński.

Privil. der Stände Preuss. str. 20. — Dumont. Corps dipl.
univ. III A str. 348. — Dogiel, Cod. dipl. Pol. IV str. 163

(błędne datą 16 października). — Vol. leg. I str. 202 (Zawar-
ty tutaj akt jest kompilacją przywileju króla i W. Mistrza).

213. R. 1467, 27 stycznia.

Kapituły warmińskiej zatwierdzenie postanowień pokoju to-
ruńskiego.

Dogiel, Cod. dipl. Pol. IV str. 177.

*214. R. 1467, 28 czerwca.

Kazimierza Jagiellończyka poręczenie, iż uiszczony przez
ziemie łęczycką podatek nie przesądza prawom tej ziemi.

Rykacz. Invent. str. 321.

- *215. R. 1468, w pierwszej połowie grudnia.
Uchwała podatkowa zjazdu nowo-korczyńskiego.
Długosz, Hist. Pol. V. str. 517.
216. R. 1469, 15 lutego.
Kazimierza Jagiellończyka dekret o niepodleganiu duchowieństwa dycjezyi przemyskiej pod sądownictwo świeckie.
Liske, Akta grodz. i ziem. VII. nr. 60.
- *217. R. 1470, z końcem października.
Uchwała podatkowa zjazdu piotrkowskiego.
Długosz, Hist. Pol. V str. 543.
- *218. R. 1470, 20 listopada.
Kazimierza Jagiellończyka poręczenie, iż podatki uiszczone przez szlachtę polską nie przesądzą jej prawom.
Rykacz. Invent. str. 179. — Prochaska, Materiały archiwalne, nr. 178.
219. R. 1470, bez ozn. dnia.
Kazimierza Jagiellończyka zatwierdzenie praw i przywilejów królestwa polskiego.
Vol. leg. I str. 225.
- *220. R. 1472, w początkach kwietnia.
Uchwała podatkowa zjazdu nowo-korczyńskiego.
Długosz, Hist. Pol. V. str. 567.
- *221. R. 1472, około połowy roku.
Uchwała podatkowa zjazdu kolskiego.
Długosz, Hist. Pol. V. str. 567.
222. R. 1472, 6 października.
Uchwała podatkowa zjazdu nowo-korczyńskiego.
Ius. Pol. str. 311.
- *223. R. 1472, w listopadzie.
Uchwała podatkowa zjazdu piotrkowskiego.
Długosz, Hist. Pol. V str. 574.
224. R. 1474, w początkach roku.
Statuta zjazdu opatowieckiego.
Ius Pol. str. 313.
- Tłómaczenie średniowieczne tychże statutów.
Lelewel, Księgi ustaw str. 165 z kod. Wiśł. i Stojer. —
Wojeicki, Statuta polskie, str. 126 z kod. Wiśł. — Nadto
w kod. Dzik. i Strad.
225. R. 1474, 11 marca.
Kazimierza Jagiellończyka statut opatowiecko-nowokorczyński o łupieżcach dóbr duchownych.
Vol. leg. I str. 226. — Ius. Pol. str. 317.

Tłómaczenie średniowieczne tegoż statutu.

Wojcicki, Statuta polskie, str. 95 z kod. Wiśl. — Nadto w kod. Dzik., Strad., Stojer.

*226. R. 1475, 14 lutego.

Kazimierza Jagiellończyka dekret o nieprzyjmowaniu plebejuszów do kościołów katedralnych.

Gołębiowski, Dzieje Polski III str. 319.

227. R. 1475, 13 lipca.

Kazimierza Jagiellończyka statut nowo-korczyński w przedmiocie otrzymywania beneficjów kościelnych.

Ius Pol. str. 319. — Rzyaszcz. i Muezk. Kod. dypl. Polski II nr. 428.

228. R. 1476, 4 lutego.

Kazimierza Jagiellończyka przywilej, ziemi sochaczewskiej nadający prawo polskie i wcielający ją do Korony.

Kod. dypl. Mazow. str. 234.

229. R. 1476, 26 lipca.

Kazimierza Jagiellończyka statut, wprowadzający w Prusiech prawo chełmińskie jako powszechnie obowiązujące.

Vol. leg. I str. 229. — Dogiel, Cod. dipl. Pol. IV str. 180.

*230. R. 1476, w początkach października.

Uchwała podatkowa zjazdu nowo-korczyńskiego.

Długosz, Hist. Pol. V str. 648.

*231. R. 1477, w drugiej połowie marca.

Uchwała podatkowa zjazdu nowo-korczyńskiego.

Długosz, Hist. Pol. V str. 666.

232. R. 1477, 28 kwietnia.

Ustawa wojenna zjazdu piotrkowskiego.

Vol. leg. I str. 227 (bez daty). — Co do daty tej ustawy por. Cod. epist. I. 2. str. 280 uw.

233. R. 1477, 13 czerwca.

Kazimierza Jagiellończyka zatwierdzenie praw i przywilejów ziem pruskich.

Vol. leg. I str. 231. — Dogiel, Cod. dipl. Pol. IV str. 181.

234. R. 1478, 29 stycznia.

Kazimierza Jagiellończyka poręczenie, iż ziemi sandomierskiej zastawiać nie będzie.

Vol. leg. I str. 231.

*235. R. 1478, w połowie maja.

Uchwała podatkowa tudzież uchwała o składzie soli w Wielkopolsce, zjazdu piotrkowskiego.

Długosz, Hist. Pol. V. str. 674.

- *236.** R. 1479, w początkach roku.
Uchwała podatkowa zjazdu kolskiego.
Długosz, Hist. Pol. V str. 682.
- *237.** R. 1479, w pierwszej połowie roku.
Uchwała podatkowa zjazdu piotrkowskiego.
Długosz, Hist. Pol. V str. 684.
- *238.** R. 1479, w pierwszej połowie roku.
Uchwała podatkowa zjazdu łęczyckiego.
Długosz, Hist. Pol. V str. 685.
- 239.** R. 1479, 15 lipca.
Mikołaja, biskupa warmińskiego zobowiązanie do wierności
lennej wobec Polski.
Vol. leg. I str. 233. — Dogiel, Cod. dipl. Pol. IV.
str. 182.
- 240.** R. 1484, 18 lutego.
Kazimierza Jagiellończyka dekret w sprawie wolnego pędze-
nia wołów przez kupców ziem ruskich i wołoskich.
Liske, Akta grodz. i ziem. VII. nr. 77.
- 241.** R. 1488, 8 listopada.
Kazimierza Jagiellończyka zatwierdzenie praw i przywilejów
Wielkopolski.
Ius Pol. str. 321.
- 241a.** R. 1488, przy końcu, lub 1489, w początkach.
Edykt Rady królewskiej w przedmiocie wybierania poborów.
Liske, Akta grodz. i ziem. XV nr. 2000. — Edykt ten
oblatowano w księgach grodzkich lwowskich 16 stycznia 1489,
zaczem przypuszczam, że uchwalony został z końcem r. 1488
lub w początkach 1489.
- 242.** R. 1490, w listopadzie.
Sejmu piotrkowskiego ordynacya o czopowem.
Cod. epist. I. 2. nr. 255. — Do tej ordynacyi odnosi się
zapewne wzmianka w Liskego Aktach grodz. i ziem. XV. nr.
2328 z 5 sierpnia 1493.
- 243.** R. 1492—1501.
Jana Alberta ordynacya kopalni olkuskich.
Łabęcki, Górnictwo II str. 196.
Aleksandra zatwierdzenie tejże ordynacyi z r. 1505, 26 czerwca.
Łabęcki, Górnictwo, tamże.
- *244.** R. 1493, 14 lutego.
Jana Alberta zatwierdzenie praw i przywilejów Królestwa
polskiego,
Rydz. Invent. str. 179. — Być może, iż jest to ten sam
akt, który przytaczamy pod nrem 245.

245. R. 1493, 14 lutego.
Jana Alberta zatwierdzenie praw i przywilejów królestwa polskiego, zwłaszcza ziemi lwowskiej.
Liske, Akta grodz. i ziem. VII nr. 100.
- *246. R. 1493, 14 lutego.
Jana Alberta zatwierdzenie praw i przywilejów ziemi sanockiej.
Rykacz. Invent. str. 261.
- *247. R. 1493, 14 lutego.
Jana Alberta zatwierdzenie praw i przywilejów ziemi sandomierskiej.
Rykacz. Invent. str. 244.
- *248. R. 1493, po 24 lutego.
Jana Alberta przywilej, zwalniający prałatów i baronów ziemi krakowskiej od wszelkich danin.
Rykacz. Invent. str. 217.
249. R. 1493, 26 lutego.
Jana Alberta poręczenie, iż podatki nałożone na sejmie na ziemię lwowską nie przesadzają prawom tejże ziemi.
Liske, Akta grodz. i ziem. VII. nr. 102.
250. R. 1493, 27 lutego.
Statuta sejmu piotrkowskiego.
Ius Pol. str. 323.
Tłómaczenie średniowieczne tychże statutów.
W kod. Dzik.
251. R. 1494, 29 lipca.
Jana Alberta przywilej, wcielający księstwo zatorskie do Polski.
Vol. leg. I str. 241. — Sommersb. Script. rer. Sil. I str. S11. — Grünhagen i Markgraf, Lehens und Besitz-Ukden II nr. 41 str. 617.
- *252. R. 1494, 31 października.
Jana Alberta przywilej, ziemi rawskiej nadający prawo polskie.
Gołębiowski, Dzieje Polski III str. 365.
253. R. 1494, 29 listopada.
Jana Alberta zatwierdzenie praw i przywilejów ziem pruskich.
Vol. leg. I str. 240.
254. R. 1496, 20 kwietnia.
Jana Alberta infeudacya ziemi czerskiej na rzecz Konrada mazowieckiego.
Kod. dypl. Mazow. nr. 261.
255. R. 1496, 20 kwietnia.
Konrada, ks. mazowieckiego, zobowiązanie do wierności lennej wobec Polski.
Kod. dypl. Mazow. nr. 263.

256. R. 1496, 1 czerwca.

Statuta sejmu piotrkowskiego.

Vol. leg. I. str. 246. — Ius Pol. str. 331.

*257. R. 1497, bez ozn. dnia.

Statut w sprawie uprawnienia króla do zwoływania pospoliczego ruszenia.

Miechowita, Chron. Pol. wyd. II str. 352.

258. R. 1499, 24 lipca.

Przywilej unii między Polską a Litwą, wileński (panów litewskich).

Vol. leg. I str. 281. — Działyński, Zbiór praw lit. str. 72. — Dokumenty objaśn. istoriu zap. rusk. kraja str. 28.

259. R. 1501, 6 marca.

Statuta sejmu piotrkowskiego.

Bostel w Kwart. Hist. z r. 1887 str. 404.

Tłómaczenie średniowieczne tychże statutów.

Bostel, tamże, z kod. Dzik.

*260. R. 1501, 14 września.

Przywilej unii między Polską a Litwą, piotrkowski (panów polskich).

Daniłowicz, Skarbice II nr. 2137.

*261. R. 1501, we wrześniu.

Przywilej unii między Polską a Litwą, piotrkowski (panów litewskich).

Daniłowicz, Skarbice II nr. 2138.

262. R. 1501, 23 października.

Przywilej unii między Polską a Litwą, mielnicki (króla Aleksandra).

Vol. leg. I str. 285. — Dumont, Corps dipl. univ. IV A str. 18. — Działyński, Zbiór praw lit. str. 77. — Dokumenty objaśn. istoriu zap. rusk. kraja str. 38.

263. R. 1501, 25 października.

Aleksandra przywilej mielnicki wydany na rzecz senatu polskiego.

Ius Pol. str. 361.

*264. R. 1501, w listopadzie.

Ordynacya wyborcza królów polskich (Modus eligendi regis).

Daniłowicz, Skarbice, II nr. 2139. — Szujski, Dzieła, ser. II. t. VII str. 311.

265. Po r. 1501.

Aleksandra zatwierdzenie praw i przywilejów ziemi sandomierskiej.

Vol. leg. I str. 291. (bez daty).

266. R. 1502, w styczniu.
Statut sejmu krakowskiego w przedmiocie wybijania nowej monety.
Piekosiński, O monecie i stopie menn. str. 264.
267. R. 1502, 14 stycznia.
Aleksandra przywilej, ziemiom płockiej, zawkrzeńskiej i wiskiej nadający prawo polskie.
Kod. dypl. Mazow. nr. 271.
268. R. 1503, po 2 kwietnia.
Statuta panów polskich wydane pod nieobecność Aleksandra.
Vol. leg. I str. 292.
- *269. R. 1503, w końcu października.
Uchwała podatkowa sejmu lubelskiego.
Wapowski, Kronika, wyd. Szujski str. 52.
270. R. 1504, 1 stycznia.
Aleksandra ordynacya kopalni olkuskich.
Łabęcki, Górnictwo II str. 187.
271. R. 1504, 4 marca.
Aleksandra przywilej, ziemi wiskiej nadający prawo polskie.
Kod. dypl. Maz. nr. 274.
272. R. 1504, po 13 marca.
Statuta sejmu piotrkowskiego.
Vol. leg. I str. 294.
273. R. 1504, 14 marca.
Aleksandra infeudacya ziem warszawskiej, wyszogrodzkiej, zakroczymskiej, ciechanowskiej, łomżyńskiej i nowogrodzkiej na rzecz Stanisława i Janusza mazowieckich.
Kod. dypl. Mazow. nr. 276.
274. R. 1505, 28 kwietnia.
Aleksandra przywilej, ziemiom płockiej i zawkrzeńskiej nadający prawo polskie.
Kod. dypl. Mazow. nr. 280.
275. R. 1505, 3 maja.
Aleksandra zatwierdzenie praw i przywilejów królestwa polskiego.
Vol. leg. I str. 355. — Prochaska, Materyały archiwalne nr. 224.
276. R. 1505, 31 maja.
Statuta sejmu radomskiego.
Vol. leg. I str. 299.
277. R. 1505, 31 maja.
Statuta tymczasowe sejmu radomskiego.
Bostel w Kwart. Hist. z r. 1889 str. 658.

- *278. R. 1505, z końcem maja.
Uchwała podatkowa sejmu radomskiego.
Miechowita, Chron. Pol. wyd. II str. 367.
279. R. 1505, z końcem maja.
Zwyczaję ziemi krakowskiej w zatwierdzeniu Aleksandra.
Vol. leg. I str. 325.
280. R. 1505, z końcem maja.
Aleksandra dekret w przedmiocie zbierania zwyczajów ziem-
skich.
Vol. leg. I str. 334.
281. R. 1505, z końcem maja.
Jana Łaskiego „Processus iuris“ w zatwierdzeniu Aleksandra.
Vol. leg. I str. 342.
282. R. 1505, z końcem maja.
Zbiór formuł przysięg w zatwierdzeniu Aleksandra.
Vol. leg. I str. 334.
283. R. 1505, z końcem maja.
Aleksandra zatwierdzenie statutu Łaskiego (commune inclyti
Regni Poloniae privilegium) jako urzędowego zbioru praw
polskich.
Vol. leg. I str. 352.
284. R. 1506, 2 marca.
Ustawa wojenna sejmu lubelskiego.
Blumenstock w Arch. Kom. hist. V str. 259.

II. Ustawy mazowieckie.

285. R. 1368, 25 lipca.
Ziemowita III. kompromis z biskupstwem poznańskim w przed-
miocie dziesięcin.
Kod. dypl. Wielkop. III nr. 1601.
286. R. 1377, 27 kwietnia.
Ziemowita III. statut sochaczewski.
Ius Pol. str. 417. — Kownacki, Pam. Warsz. XXI. str.
146. — Helcel, Starod. prawa pol. pomn. I str. 269.
- Tłómaczenie średniowieczne tegoż statutu.
Macieja z Rożana: Lelewel, Księgi ustaw, str. 133. —
Helcel, Starod. prawa pol. pomn. I. str. 269.
287. Bez ozn. roku.
Ziemowita IV. statut niewiadomego miejsca.
Helcel, Starod. prawa pol. pomn. I str. 274.

288. R. 1387, 12 czerwca.
Ziemowita IV. statut niewiadomego miejsca.
Helcel, Starod. prawa pol. pomn. I str. 275.
289. R. 1387, 31 lipca.
Janusza I. statut zakroczyński.
Ius Pol. str. 420. — Kownacki, Pam. Warsz. XXI str. 152. — W Ius Pol. (i u Goryńskiego) błędna data 1386 r., co wynika już stąd, iż w r. 1386 środa nie przypadała w wigilią św. Piotra w Okowach (feria quarta in vigilia s. Petri ad Vincula), lecz w r. 1387. Tłómaczenie Macieja z Rożana ma wyraźnie datę 1387 r.
- Tłómaczenie średniowieczne tego statutu.
Macieja z Rożana: Lelewel, Księgi ustaw, str. 136.
290. R. 1387, 9 września.
Ziemowita IV. statut sochaczewski.
Helcel, Starod. prawa pol. pomn. I str. 276.
291. R. 1389, 3 stycznia.
Ziemowita IV. statut niewiadomego miejsca.
Helcel, Starod. prawa pol. pomn. I str. 276.
292. R. 1389, 25 lipca.
Janusza I. statut czerski.
Ius Pol. str. 421. — Kownacki, Pam. Warsz. XXI str. 154.
- Tłómaczenie średniowieczne tegoż statutu.
Macieja z Rożana: Lelewel, Księgi ustaw, str. 137.
293. R. 1390, 12 marca.
Ziemowita IV. statut niewiadomego miejsca.
Helcel, Starod. prawa pol. pomn. I str. 277.
294. R. 1390, 20 marca.
Janusza I. statut zakroczyński.
Ius Pol. str. 422. — Kownacki, Pam. Warsz. XXI str. 156.
- Tłómaczenie średniowieczne tegoż statutu.
Macieja z Rożana: Lelewel, Księgi ustaw, str. 138.
295. R. 1391, 9 kwietnia.
Janusza I. statut zakroczyński.
Ius Pol. str. 424. — Kownacki, Pam. Warsz. XXI str. 159.
- Tłómaczenie średniowieczne tegoż statutu.
Macieja z Rożana: Lelewel, Księgi ustaw, str. 139.
296. R. 1393, 6 czerwca.
Ziemowita IV. statut płoeki.
Helcel, Starod. prawa pol. pomn. I str. 277.

297. R. 1394, 22 czerwca, lub 1395, 21 czerwca.
Ziemowita IV. statut niewiadomego miejsca.
Helcel, Starod. prawa pol. pomn. I str. 278.
298. R. 1397, 29 września.
Ziemowita IV. statut niewiadomego miejsca.
Helcel, Starod. prawa pol. pomn. I str. 278.
299. R. 1397, 26 listopada.
Janusza I. statut zakroczyński.
Ius Pol. str. 424. — Kownacki, Pam. Warsz. XXI str. 160 (z błędną datą 1391 r.)
Tłómaczenie średniowieczne tegoż statutu.
Macieja z Rożana: Lelewel, Księgi ustaw, str. 140.
300. R. 1401, 24 kwietnia.
Janusza I. statut warszawski.
Ius Pol. str. 425. — Kownacki, Pam. Warsz. XXI str. 161.
Tłómaczenie średniowieczne tegoż statutu.
Macieja z Rożana: Lelewel, Księgi ustaw, str. 140.
301. R. 1404, bez ozn. dnia.
Janusza I. statut zakroczyński.
Ius Pol. str. 426. Statut ten nie jest tu na zewnątrz od-
dzielony od poprzedniego statutu Janusza z r. 1401 (nr. 300)
i stanowi z nim jakoby jedną całość. — Kownacki, Pam.
Warsz. XXI str. 164.
302. R. 1406, 23 kwietnia.
Janusza I. statut warszawski.
Ius Pol. str. 427. — Kownacki, Pam. Warsz. XXI str. 164.
Tłómaczenie średniowieczne tegoż statutu.
Macieja z Rożana: Lelewel, Księgi ustaw, str. 142.
303. R. 1407, między 3 a 8 lipca.
Janusza I. statut nowomiejski.
Ius Pol. str. 428. — Kownacki, Pam. Warsz. XXI str. 166.
Tłómaczenie średniowieczne tegoż statutu.
Macieja z Rożana: Lelewel, Księgi ustaw, str. 143.
304. R. 1410, 10 marca.
Janusza I. statut warszawski.
Ius Pol. str. 428. — Kownacki Pam. Warsz. XXI str. 167.
Tłómaczenie średniowieczne tegoż statutu.
Macieja z Rożana: Lelewel, Księgi ustaw, str. 144.

305. R. 1412, bez ozn. dnia.
Janusza I statut zakroczymski.
Ius Pol. str. 429. — Kownacki, Pam. Warsz. XXI
str. 168.
Tłómaczenie średniowieczne tegoż statutu.
Macieja z Rożana : Lelewel, Księgi ustaw, str. 145.
306. R. 1414, 21 czerwca.
Janusza I. przywilej nowomiejski dla szlachty ziemi czerskie
i warszawskiej.
Kod. dypl. Mazow. nr. 151.
307. R. 1414, 2 lipca.
Janusza I. statut warszawski.
Ius Pol. str. 430. — Kownacki, Pam. Warsz. XXI
str. 169.
Tłómaczenie średniowieczne tegoż statutu.
Macieja z Rożana : Lelewel, Księgi ustaw, str. 146.
308. R. 1421, 10 lipca.
Statut panów rady Ziemowita IV niewiadomego miejsca.
Helcel, Starod. prawa pol. pomn. I str. 279. — Kownacki,
Pam. Warsz. XXI str. 181.
Tłómaczenie średniowieczne tegoż statutu.
Macieja z Rożana : Lelewel, Księgi ustaw, str. 135 i 136. —
Helcel, Starod. prawa pol. pomn. I str. 280.
309. R. 1421, 22 lipca.
Janusza I. statut warszawski.
Ius Pol. str. 431. — Kownacki, Pam. Warsz. XXI str. 170.
Tłómaczenie średniowieczne tegoż statutu.
Macieja z Rożana : Lelewel, Księgi ustaw, str. 147.
310. R. 1422, 4 sierpnia.
Ziemowita IV. przywilej dla ziemi gostyńskiej.
Cod. epist. II nr. 116.
- *311. R. 1424, 29 sierpnia.
Ziemowita IV. statut, wzbraniający urzędnikom zabierania dóbr
arcybiskupstwa gnieźnieńskiego w czasie sediswakancyi.
Smolka, Archiwa w W. Ks. Pozn. str. 82.
312. R. 1424, 27 listopada.
Kompromis między Ziemowitem IV. i szlachtą mazowiecką
a biskupstwem płockiem w przedniocie dziesięcin.
Gawarecki, Pam. hist. płocki, str. 23. — Ulanowski
w Rozpr. i Spraw. Akad. Umiej. wydz. hist.-filoz. XXI
str. 302.

313. R. 1426, 4 sierpnia.
Janusza I. statut zakroczymski.
Ius Pol. str. 434. — Kownacki, Pam. Warsz. XXI str. 175 (z błędną datą 1428 r.)
Tłómaczenie średniowieczne tegoż statutu.
Macieja z Rożana: Lelewel, Księgi ustaw, str. 149. Statut ten nie oddzielony tutaj od statutu z r. 1421 (nr. 309).
314. R. 1446, 30 maja.
Władysława ks. mazowieckiego i jego szlachty kompromis z biskupstwem poznańskim w przedmiocie dziesięcin (dokument Władysława).
Karnkowski, Constit. Synodor. ed. 1579 str. 83. — Raczyński, Kod. dypl. Wielkop. nr. 124.
315. R. 1446, 30 maja.
Tenże sam kompromis (dokument biskupa).
Ulanowski, w Rozpr. i Spraw. Akad. Umiej. Wydz. hist.-filoz. XXI str. 307.
316. R. 1447, między 17 a 23 lutego.
Bolesława IV. przywilej łomżyński dla szlachty powiatów nowogrodzkiego, łomżyńskiego, nurskiego, makowskiego, rożańskiego, ostrowskiego i ostrołęckiego.
Kod. dypl. Mazow. nr. 194.
317. R. 1448, 14 czerwca.
Bolesława IV. przywilej warszawski dla szlachty mazowieckiej.
Ius Pol. str. 455 (z błędną datą 1408 r.) — Kownacki, Pam. Warsz. XXI str. 4 (z błędną datą 1408 r.) — Co do daty por. Dunin, Prawo mazowieckie, str. 14.
318. R. 1452, 16 sierpnia. (?)
Władysława i Bolesława statut czerwieński.
Ius Pol. str. 438. — Kownacki, Pam. Warsz. XXI str. 20. — Statut datowany feria tertia in crasino Assumptionis Virg. Mariae, co nie odpowiada rzeczywistości, gdyż w r. 1452 dzień najbliższy po Wniebowzięciu P. Maryi przypadał na środę (feria quarta). Może więc zamiast feria tertia czytać należy feria quarta, lub, jeżeli oznaczenie dnia tygodniowego jest prawdziwe, może zaszła pomyłka co do daty roku.
319. R. 1453, 26 lutego.
Bolesława IV. statut zakroczymski.
Ius Pol. str. 440. — Kownacki, Pam. Warsz. XXI str. 9.
320. R. 1453, 14 maja.
Władysława i Bolesława statut błoński.
Ius Pol. str. 447. Statut ten nie jest tutaj na zewnątrz oddzielony od poprzedniego statutu Bolesława z 26 lutego t. r. (nr. 319). — Kownacki, Pam. Warsz. XXI str. 23.

321. R. 1458, 24 lipca.
Ziemowita i Władysława poręczenie, iż pobór niszczoney przez duchowieństwo mazowieckie na potrzeby publiczne nie uwłacza swobodom kościoła.
Kod. dypl. Mazow. nr. 207.
- *322. R. 1462, w lutym lub marcu.
Katarzyny książęcej przywilej w przedmiocie swobód kościoła.
Gołębiowski, Dzieje Polski III str. 319.
323. R. 1471, 4 grudnia.
Konrada III. statut czerski.
Ius Pol. str. 451 (z błędną datą 1421). — Kownacki, Pam. Warsz. XXI str. 46 (z błędną datą 1411). — Co do daty por. Dunin, Prawo mazowieckie, str. 15.
324. R. 1472, 12 października.
Bolesława V. przywilej warszawski dla ziem warszawskiej i zakroczymskiej.
Ius Pol. str. 447. — Kownacki, Pam. Warsz. XXI str. 25.
325. R. 1472, bez ozn. dnia.
Bolesława V. statut niewiadomego miejsca.
Ius Pol. str. 453. — Kownacki, Pam. Warsz. XXI str. 30 (z datą 1482).
326. R. 1478, 1 lipca.
Bolesława V przywilej warszawski dla ziemi zakroczymskiej.
Ius Pol. str. 460. — Kownacki, Pam. Warsz. XXI str. 35.
327. R. 1482, 14 października.
Bolesława V. przywilej warszawski dla ziemi zakroczymskiej.
Ius Pol. str. 462. — Kownacki, Pam. Warsz. XXI str. 37.
328. R. 1496, 20 września.
Konrada III. statut czerski.
Ius Pol. str. 448. — Maciejowski, Hist. praw. słow. VI str. 272 (z datą 1498).

III. Ustawy litewskie.

329. R. 1387, 20 lutego.
Władysława Jagiełły przywilej ziemski, wileński.
Działyński, Zbiór praw lit. str. 1.
330. R. 1387, 22 lutego.
Władysława Jagiełły przywilej dla nawróconych na chrześcijaństwo Litwinów.
Malinowski w wyd. Wapowskiego I str. 74 (w tłumaczeniu polskim).

- 331.** R. 1388, 24 czerwca.
Witołda przywilej dla żydów trockich.
Baliński, Hist. m. Wilna I str. 225. — Bierszadzki, Priwil. litowsk. jewrej. I nr. 2.
- 332.** R. 1388, 2 lipca.
Witołda przywilej dla żydów litewskich.
Działyński, Zbiór praw lit. str. 202. — Gołębiowski, Dzieje Polski I str. 562. — Akty izd. wileńsk. archeogr. komiss. V str. 133. — Akty zap. Rossyi I. nr. 9. — Bierszadzki, Priwil. litow. jewrej. I nr. 3.
- 333.** R. 1389, 18 czerwca.
Witołda przywilej dla żydów grodzieńskich.
Bierszadzki, Priwil. litow. jewrej. I str. 26.
- 334.** R. 1396—1413.
Witołda ustawa o dochodach tywnów w Boryszowie.
Akty odnos. k'ist. jużnoj i zap. Rossyi I nr. 4.
- *335.** R. 1408, 1 lipca.
Witołda przywilej dla żydów litewskich.
Gołębiowski, Dzieje Polski I str. 562.
- *336.** R. 1420—1423.
Władysław Jagiełły przywilej dla ziem litewskich i ruskich.
Akty zap. Rossyi I nr. 27.
- *337.** R. 1427, bez ozn. dnia.
Władysław Jagiełły przywilej dla ziemi łuckiej.
Daniłowicz, Skarbice II nr. 1429.
- *338.** R. 1428, 29 czerwca.
Władysław Jagiełły przywilej dla Litwy.
Rykacz. Invent. str. 380.
- 339.** R. 1432, 15 października.
Władysław Jagiełły przywilej, porównujący szlachtę ruską w. ks. litewskiego z szlachtą polską i litewską.
Malinowski w wyd. Wapowskiego II str. 207. (w tłómaczeniu polskiem).
- 340.** R. 1432, 31 października.
Władysław Jagiełły przywilej dla ziemi łuckiej.
Archiw jugo-zap. Rossyi I nr. 1. — Cod. epist. I 1. nr. 82.
- 341.** R. 1441, 27 marca.
Kazimierza Jagiellończyka przywilej dla żydów trockich.
Bierszadzki, Priwil. litow. jewrej. I str. 28.
- *342.** R. 1446, bez ozn. dnia.
Statuta uchwalone dla Litwy i Rusi w przedmiocie handlu z Prusami.
Daniłowicz, Skarbice II nr. 1830.

*343. R. 1446—1492.

Kazimierza Jagiellończyka przywilej ziemski dla ziemi drohiczyńskiej.

Vol. leg. I str. 384.

344. R. 1447, 2 maja.

Kazimierza Jagiellończyka przywilej ziemski dla Litwy.

Działyński, Zbiór praw lit. str. 28. — Rzyszcz. i Muczk.

Kod. dypl. Polski I nr. 188. — Akty zap. Rosseyi I nr. 61. — Co do daty zob. Lewicki, Index pod r. 1447.

345. R. 1453, 21 marca lub później.

Kazimierza Jagiellończyka statut o „pososzczynie smoleńskiej“.

Działyński, Zbiór praw lit. str. 55 (z błędną datą 1492 r.) — Daniłowicz, Sudebnik str. 34 (z tąż samą błędną datą). — Akty zap. Rosseyi I nr. 55 (z ustaleniem właściwej daty).

346. R. 1456 (?)

Kazimierza Jagiellończyka statuta dla ziemi płockiej.

Akty zap. Rosseyi I nr. 60.

347. R. 1468, 29 lutego.

Kazimierza Jagiellończyka „sudebnik“ nadany Litwie.

Daniłowicz, Sudebnik str. 1. (z błędną datą 1492). — Działyński, Zbiór praw lit. str. 36 (z błędną datą 1492 r.) — Akty zap. Rosseyi I nr. 67 (z ustaleniem właściwej daty).

*348. R. 1473, w marcu lub kwietniu.

Uchwała podatkowa wileńska.

Długosz, Hist. Pol. V str. 578.

*349. R. 1482, bez ozn. dnia.

Kazimierza Jagiellończyka dekret, wzbraniający wywozu zboża z Litwy w czasie nieurodzaju.

Daniłowicz, Skarbiec II nr. 2014.

350. R. 1492, 6 sierpnia.

Aleksandra przywilej ziemski dla Litwy.

Działyński, Zbiór praw lit. str. 58. — Rzyszcz. i Muczk. Kod. dypl. Polski I nr. 194. — Plater, Zbiór pam. I str. 17.

351. R. 1492, 22 sierpnia.

Aleksandra przywilej ziemski dla Żmudzi.

Działyński, Zbiór praw lit. str. 67. — Akty zap. Rosseyi I nr. 103 (z błędną datą 15 sierpnia).

352. R. 1492, 17 grudnia.

Aleksandra przywilej dla żydów trockich.

Bierszadzki, Priwil. litow. jewr. I str. 28.

- 353.** R. 1494, 26 maja.
Aleksandra przywilej ziemski dla ziemi kijowskiej.
Akty zap. Rossyi I nr. 120.
- 354.** R. 1495, 21 stycznia.
Aleksandra przywilej dla ziemi włodzimierskiej w przedmiocie „kapszczyzny“.
Akty zap. Rossyi I nr. 124.
- 355.** R. 1499, 20 marca.
Aleksandra zatwierdzenie t. z. „Swytok Jarosławł“ dla duchowieństwa ruskiego.
Muchanow, Sbornik, nr. 69. — Biełoruski Archiw, nr. 3. — Akty zap. Rossyi I nr. 166.
- 356.** R. 1501, 15 lutego.
Aleksandra przywilej ziemski dla ziemi wołyńskiej.
Akty juźn. i zap. Rossyi I nr. 36.
- 357.** R. 1501, 22 lutego.
Aleksandra przywilej ziemski dla ziemi białskiej.
Działyński, Zbiór praw lit. str. 82. — Akty zap. Rossyi I nr. 189.
- *358.** R. 1501—1506.
Aleksandra przywilej ziemski dla ziemi drohiczyńskiej.
Vol. leg. I str. 84.
- 359.** R. 1501, 20 września.
Aleksandra statut nakładający „ordynszczyznę“ na miasta litewskie.
Akty zap. Rossyi I nr. 193.
- 360.** R. 1503, 16 lipca.
Aleksandra przywilej ziemski dla ziemi witebskiej.
Działyński, Zbiór praw lit. str. 99. — Muchanow, Sbornik nr. 83. — Akty zap. Rossyi I nr. 204.
- 361.** R. 1503, 26 grudnia.
Aleksandra zatwierdzenie t. z. „Swytok Jarosławł“ dla duchowieństwa ruskiego.
Muchanow, Sbornik, nr. 84.
- 362.** R. 1505, 1. marca.
Aleksandra przywilej ziemski dla ziemi smoleńskiej.
Muchanow, Sbornik, nr. 85. — Akty zap. Rossyi I nr. 213.

IV. Uchwały ziemskie

(LAUDA WIECÓW I ZJAZDÓW ZIEMSKICH).

1. Ziemie poznańska i kaliska.

- 363.** R. 1397, 23 maja.
Laudum kościańskie o ważności membran i listów.
Lekszycki, Grodbücher I nr. 2350.
- 364.** R. 1400, po 8 maja.
Laudum kościańskie o przemianie dowodu z wsteczy w dowód z ksiąg sądowych.
Lekszycki, Grodbücher II nr. 2562.
- 365.** R. 1403, 26 stycznia.
Laudum poznańskie w przedmiocie ruszenia przeciw nieprzyjacielowi.
Bibl. Warsz. z r. 1861 II str. 709.
- 366.** R. 1411, 25 sierpnia.
Laudum kaliskie o sądzeniu spraw na wiecach i pozywaniu na wiece.
Bibl. Warsz. z r. 1861 II str. 710. — Ulanowski, Wybór zapisek kaliskich nr. 126.
- 367.** R. 1412, bez ozn. dnia.
Laudum kaliskie o samowolnem pojmaniu szlacheica lub nie-szlacheica.
Bibl. Warsz. z r. 1861 II str. 710 (z błędną datą 1410). — Ulanowski, Wybór zapisek kaliskich nr. 363.
- 368.** R. 1414, 7 marca.
Laudum kaliskie o karach za zabójstwo służby czeladnej tudzież o nawiązkach za rany i policzki.
Ulanowski, Wybór zapisek kaliskich nr. 515 i 516.
- 369.** R. 1429, 27 czerwca.
Laudum kościańskie w przedmiocie pozwów i dylacyj.
Bibl. Warsz. z r. 1861 II str. 710.
- 370.** R. 1432—1434.
Laudum kościańskie (poznańskie?) w przedmiocie wypłat pieniężnych przed sądem.
Bibl. Warsz. z r. 1861 II str. 711.
- 371.** R. 1435, bez ozn. dnia.
Laudum poznańskie w przedmiocie polowania kmieci.
Bibl. Warsz. z r. 1861 II str. 711.

2. Ziemia sieradzka.

372. R. 1398, 3 czerwca.

Laudum piotrkowskie w przedmiocie winy potwarznej, wychodźstwa do Szląska i polowania na zające.

Maciejowski, Hist. praw. słow. VI. str. 15. — Hube, Sądy, ich praktyka etc. Dodatki, str. 62 (z niedokładnie oznaczoną datą 1398 lub 1399 r.)

373. R. 1399, 24 lutego.

Laudum piotrkowskie w przedmiocie pozwów przed starostę tudzież oczyszczenia obwinionych o mężobójstwo lub rany.

Maciejowski, Hist. praw. słow. VI str. 16. — Hube, Sądy, ich praktyka etc. Dodatki, str. 61 (z niedokładnie oznaczoną datą 1398 lub 1399 r.)

374. R. 1399, 2 listopada.

Laudum sieradzkie w przedmiocie pozwów przed starostę tudzież opłat do skarbu ziemskiego.

Hube, Sądy, ich praktyka etc. Dodatki, str. 62.

374 a. R. 1497 17 stycznia.

Laudum szadkowskie w przedmiocie rozmaitych czynności procesowych.

Ius Pol. str. XIX.

3. Ziemia łęczycka.

375. R. 1386, bez ozn. dnia.

Laudum łęczyckie w sprawie nieuszanowania sądów.

Bibl. Warsz. z r. 1861 II str. 709.

376. R. 1418 i 1419, a zapewne i z lat poprzednich.

Zwód laudów łęczyckich w rozmaitych czasach wydanych.

Ius Pol. str. 194.

4. Ziemie mazowieckie.

377. R. 1424, lub 1426 bez ozn. dnia.

Laudum łąkoszyńskie w przedmiocie stosunków sąsiedzkich między Mazowszem a ziemią łęczycką.

Helcel, Starod. prawa pol. pomn. I str. 292.

378. R. 1426—1455.

Laudum sochaczewskie o stosunkach spornych z żydami.

Helcel, Starod. prawa pol. pomn. I str. 291.

379. R. 1434, 18 listopada.

Laudum łąkoszyńskie w przedmiocie stosunków sąsiedzkich między Mazowszem a ziemią łęczycką.

Helcel, Starod. prawa pol. pomn. I str. 296.

380. R. 1478, 7 grudnia.

Laudum gostyńskie w przedmiocie stosunków sąsiedzkich między ziemią gostyńską a łączycą, zwłaszcza co do zbiegłych kmieci i czeladzi.

Kod. dypl. Mazow. nr. 245.

381. R. 1506, 2 czerwca.

Laudum przytułskie (dla ziemi wiskiej) w sprawach bartnych.

Kod. dypl. Mazow. nr. 282.

5. Ziemie krakowska i sandomierska.

*381a. R. 1434, między 31 marca a 20 czerwca.

Laudum wiślickie o stoleu wdowim.

Helcel, Starod. prawa pol. pomn. II nr. 2549. — Co do daty por. Helcel, tamże, str. 397 nota 57.

*382. R. 1435, w początkach roku.

Laudum wiślickie w przedmiocie następstwa na godności ziemskie według porządku (per optionis et ascensionis modum).

Długosz, Hist Pol. IV str. 557.

383. R. 1448, 2 października.

Laudum krakowskie o zdawaniu na wiecach i naganie wyroku wiecowego.

Helcel, Starod. prawa pol. pomn. II nr. 3342.

*384. R. 1450, 26 lutego.

Laudum krakowskie o żegludze na Wiśle i o jazach.

Helcel, Starod. prawa pol. pom. II nr. 3414.

6. Ziemie oświęcimska i zatorska.

385. R. 1460, 10 stycznia.

Laudum oświęcimskie w przedmiocie opłat sądowych.

Bostel, Sądow. ziemskie ośw. i zat. str. 75.

386. R. 1499, 9 kwietnia.

Laudum oświęcimskie w przedmiocie udziału ziemian w rokach ziemskich.

Bostel, Sądow. ziemskie ośw. i zat. str. 75.

7. Ziemie ruskie.

387. R. 1430, 6 maja.

Laudum sanockie o konfiskacie majątku oskarżonych o zło-dziejstwo kmieci.

Liske, Akta grodz. i ziem. XI nr. 398.

388. Przed r. 1435.

Laudum halickie o pościgu złodziei (Text w języku ruskim).

Liske, Akta grodz. i ziem. XII nr. 4204.

389. R. 1435, między 12 a 18 listopada.
Laudum halickie w przedmiocie zakupna towarów w miastach
tudzież wychodu kmieci.
Lubomirski w Bibl. Warsz. z r. 1858 I str. 245 (z błę-
dną datą 1493 r.) — Liske, Akta grodz. i ziem. XII
nr. 4203.
390. R. 1437, 25 listopada.
Laudum przemyskie o przyjmowaniu zapisów do ksiąg wieco-
wych i ziemskich.
Liske, Akta grodz. i ziem. XIII nr. 7230.
- *391. Przed r. 1442.
Laudum mościskie w przedmiocie nieprawego wwiązania
w dobra.
Liske, Akta grodz. i ziem. XIV nr. 344 i 346.
392. R. 1444, 10 lutego.
Laudum kołomyjskie w przedmiocie opłat celnych.
Liske, Akta grodz. i ziem. V nr. 98.
393. R. 1444, 2 lipca.
Laudum halickie o przechowywaniu złodziejów, wychodzie
i zbiegostwie kmieci, tudzież służbie wojennej kmieci z osad
wołoskich.
Liske, Akta grodz. i ziem. XII nr. 1395.
- *394. R. 1444, 8 lipca.
Laudum halickie w przedmiocie pozywania.
Liske, Akta grodz. i ziem. XII nr. 1525.
- *395. R. 1444. 6 grudnia.
Laudum halickie w sprawie wychodu kmieci.
Liske, Akta grodz. i ziem. XII nr. 1525.
- *396. R. 1453, 10 maja.
Laudum wisznińskie w przedmiocie oczyszczenia szlacheica
na obwinienie kmiecia.
Liske, Akta grodz. i ziem. XIV nr. 2822.
397. R. 1458, 3 lutego.
Laudum kołomyjskie w sprawie nieprawego zatrzymywania
koni i wołów kupieckich.
Liske, Akta grodz. i ziem. VI nr. 26.
398. R. 1462—1492.
Laudum czestysłowsko-iwaczowskie w przedmiocie stosunków
sąsiedzkich między ziemią bełską a halicką.
Bostel, Ein polnisches Rechtsdenkmal aus dem XV Jhdt.
w Sprawozd. gimn. II. we Lwowie z r. 1890.
399. R. 1464, 21 lutego.
Laudum halickie o czasie odprawiania roków ziemskich.
Liske, Akta grodz. i ziem. XII nr. 3140.

400. R. 1477, 24 lutego.

Landum krasnostawskie o stosunkach kniecyh.

Maciejowski, Histor. praw. słow. VI str. 413.

400a. R. 1499, 18 października.

Landum lwowskie w przedmiocie prawa kupeżenia żydów.

Liske, Akta grodz. i ziem. XV nr. 2915.

401. R. 1504, 21 maja.

Landum sanockie w przedmiocie obrony przeciw napadom tatarskim.

Bostel w Przew. nauk. i lit. z r. 1888 str. 81.

